

Inspector General James Barry's copy of Cicero's Orations

Publication/Creation

1821

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/wyst4dxu>

License and attribution

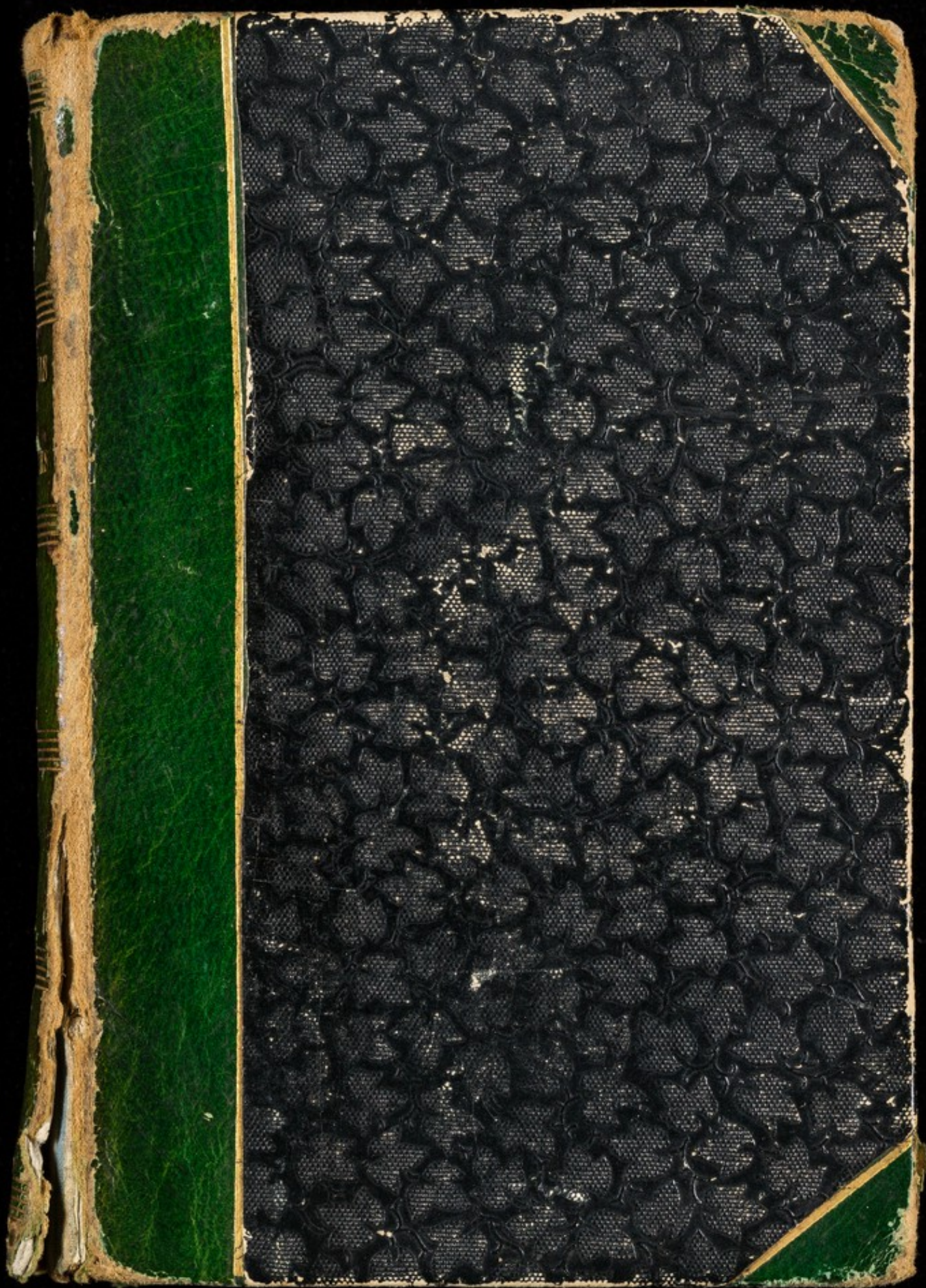
You have permission to make copies of this work under a Creative Commons, Attribution, Non-commercial license.

Non-commercial use includes private study, academic research, teaching, and other activities that are not primarily intended for, or directed towards, commercial advantage or private monetary compensation. See the Legal Code for further information.

Image source should be attributed as specified in the full catalogue record. If no source is given the image should be attributed to Wellcome Collection.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

p 948

Brms

Rame

985

Name

(Please state Title, or whether Mr., Mrs., or Miss.)

Address

Spectator - Aug 2. 1919

SIR,—Our garden was yesterday (July 26th) the scene during over two hours of an heroic attempt by a couple of blackbirds to save their young one from cats. For reckless intrepidity and sustained energy I venture to think that their efforts may be worth recording. Our cat—ten months old—and a friend from next door—five months old—went into the garden to play, when they were immediately the object of a tremendous demonstration by the two blackbirds. The

SIR
in
CI
fa
w
as
or

1795-1865

DR. JAMES BARRY.

[TO THE EDITOR OF THE "SPECTATOR."]

SIR,—References have been made in notices of the play *Dr. James Barry* in the Press to the story of the Dr. Barry whom it professes to describe. Possibly the recollections of one who saw that strange personage may be interesting. Early in 1853 my father (then Ambassador at Vienna) received a letter from Lord FitzRoy Somerset (Lord Raglan) asking him to show some civility to Dr. Barry, who was passing through Vienna on his way to take up a military appointment in Corfu (then an English possession), and adding that though his appearance was peculiar he was a most able man, and had rendered excellent service in South Africa and elsewhere. Dr. Barry was asked to dinner, and when he arrived we saw a small man with small features, a very smooth though wizened face, very fair (not red) hair, and a most peculiar *squeaky* voice and *mincing* manner, the whole effect of which was so irresistibly comic that it kept all the younger members of the party in agonies of suppressed laughter all through the dinner (which is probably the reason my recollection of him is so vivid). My mother, whom he sat next to, however, said that in spite of his ludicrous appearance his conversation was most interesting, though his manner was that of a mincing old maid! We heard of him afterwards in Corfu doing good work. Years afterwards we heard of the extraordinary discovery at his death that he was really a woman. The explanation undoubtedly was that an

adventurous, strong-willed girl, consumed with a passion for surgery and medicine, could find in those days no possible training in what was her ruling passion, and so adopted this extreme course, and probably found it easier to maintain the deception in the roving life of an Army doctor than if settled anywhere. Nowadays she would, of course, have been a distinguished lady doctor, and it is rather pathetic that one whose life was certainly devoted to the relief of suffering, and who in her assumed character, and in spite of so much that was ridiculous, had earned the respect and esteem of her colleagues and superiors, should be made the peg on which to hang so distorted a story regarding her strange career.—I am,
Sir, &c.,

ROSE WEIGALL.

Southwood House, St. Lawrence, Ramsgate.

Rame
985

Ranc 985

The Spectator

We suggest that there can be no better Present in Peace or War than an Annual Subscription to the *Spectator*. He or she who gives the *Spectator* as a present will give a weekly pleasure, as well as a weekly reminder that the donor has not forgotten his friend. Fill in or copy the form below, and enclose it with cheque for £1 8s. 2d., or if for abroad, £1 10s. 6d., payable in advance, or Order from your own Bookstall, or Newsagent.

To the MANAGER, The "SPECTATOR,"

1 Wellington Street, Strand, London, W.C. 2.

I enclose Cheque (or Postal Order) and should like the "SPECTATOR" sent for one year to

Name
(Please state Title, or whether Mr., Mrs., or Miss.)

Address

Spectator - Aug 2. 1919

SIR,—Our garden was yesterday (July 26th) the scene during over two hours of an heroic attempt by a couple of blackbirds to save their young one from cats. For reckless intrepidity and sustained energy I venture to think that their efforts may be worth recording. Our cat—ten months old—and a friend from next door—five months old—went into the garden to play, when they were immediately the object of a tremendous demonstration by the two blackbirds. The result was that the cats

Si
m
Cl
fa
w
as
ov

8468

Ranc 985

The Spectator

We suggest that there can be no better Present in Peace or War than an Annual Subscription to the *Spectator*. He or she who gives the *Spectator* as a present will give a weekly pleasure, as well as a weekly reminder that the donor has not forgotten his friend. Fill in or copy the form below, and enclose it with a cheque for £1 8s. 2d., or if for abroad, £1 10s. 6d., payable in advance, or Order from your own Bookstall, or Newsagent.

To the MANAGER, The "SPECTATOR,"

1 Wellington Street, Strand, London, W.C. 2.

I enclose Cheque (or Postal Order) and should like the "SPECTATOR" sent for one year to

Name
(Please state Title, or whether Mr., Mrs., or Miss.)

Address

Spectator - Aug 2. 1919

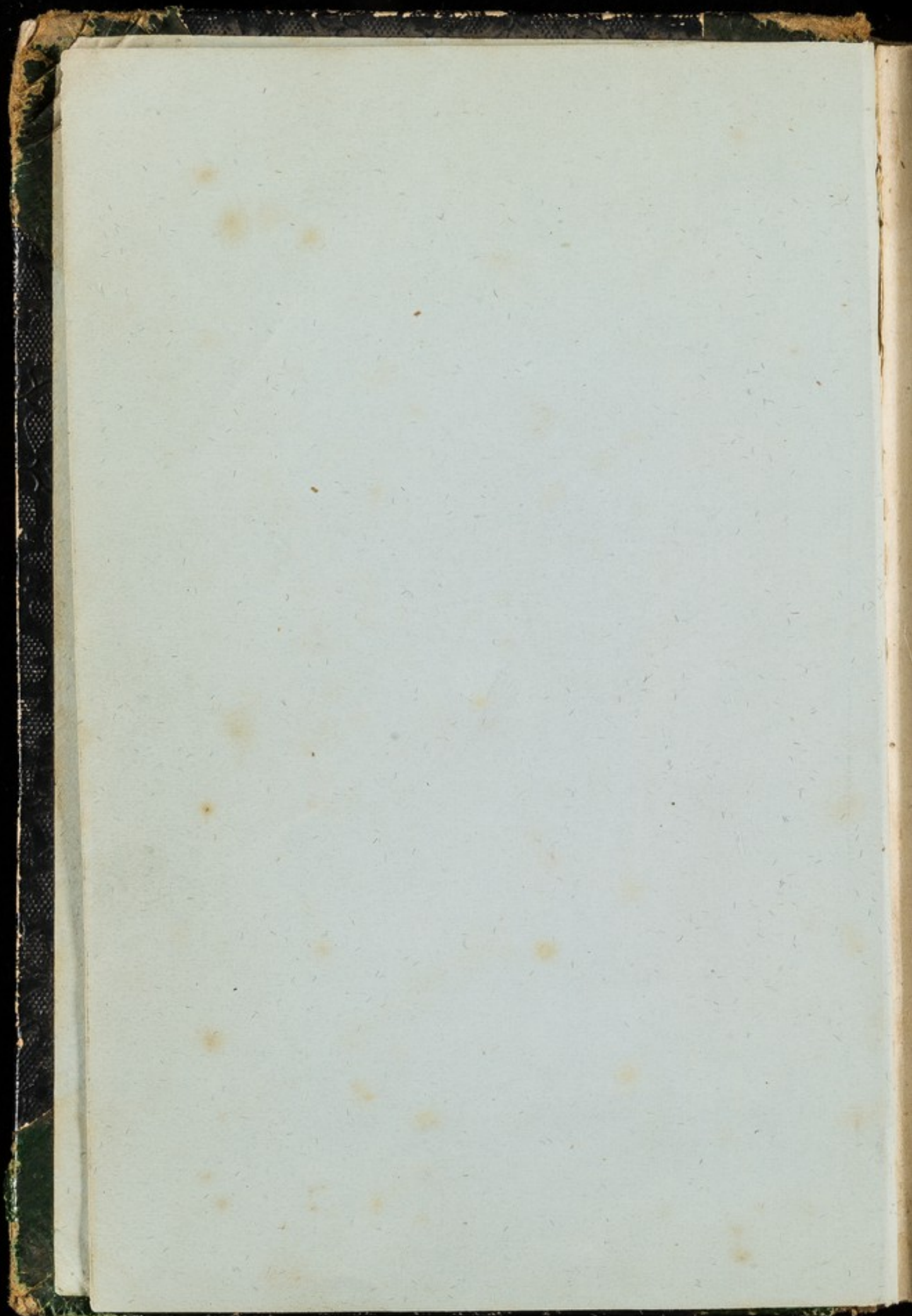
BLACKBIRDS V. CATS.

[TO THE EDITOR OF THE "SPECTATOR."]

SIR,—Our garden was yesterday (July 26th) the scene during over two hours of an heroic attempt by a couple of blackbirds to save their young one from cats. For reckless intrepidity and sustained energy I venture to think that their efforts may be worth recording. Our cat—ten months old—and a friend from next door—five months old—went into the garden to play, when they were immediately the object of a tremendous demonstration by the two blackbirds. The

Si
m
Cl
fa
w
as
or

p968

Handwritten signature or name, possibly "Gentry", in cursive script.

SELECTÆ
CICERONIS
ORATIONES.

James Miranda Stuart Barry

SELECTÆ
M. TULLII CICERONIS
ORATIONES,

QUÆ IN SCHOLIS VULGO LEGUNTUR,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATÆ.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER;
BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER;
LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN;
CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB;
ET J. ROBINSON.

EXCUDIT T. DAVISON.

1821.

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.

M. TULLII CICERONIS

IN Q. CÆCILIIUM

DIVINATIO,

seu de Accusatore in C. Verrem constituendo.

ARGUMENTUM ASCONII.

CN. Pompeio primum et M. Crasso Coss. C. Verres, perfunctus quæsturâ, legatione, et præturâ urbanâ, vivo patre C. Verre, et prætextato filio, ac filiâ nuptâ, uxorem habens, cum successisset in Siciliâ C. Sacerdoti prætori, eamque, non sibi succedente Arrio, per triennium tenuisset, atque in eâ fuisset libidinose, avaro, crudeliterque versatus; succedente tandem in eâdem provinciâ L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos et Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jampridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Siciliâ fuisset, prætor Sex. Peducæo; et quod, cum decederet, in illâ oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promisisset. Accessit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, et multis aliis nobilibus viris, et præcipue ab Hortensio ipso, defenderetur, facile et prin-

cipe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege causarum, et eodem consule designato cum Q. Metello, fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita constitutis, exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, et quæstor Verris, et ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas. Unam, quod ab eo læsus, et ob hoc jure illi sit inimicus, quare prævaricator esse non possit. Alteram, quod, cum quæstor ei tum fuerit, etiam ipse in quæstione [*F. etiam sine inquisitione*] crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuscemodi propositionibus Cicero, designatus ædilis, his sex capitibus respondet. Accusatorem eum esse oportere, Qui invitatus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republicâ agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundiâ et innocentia: Qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Cæcili. Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur et conjecturâ, sed de futuro, quæ est divinatio, [*F. non de facto quæritur, sed de futuro, quæ est divinatio et conjectura*] uter debeat accusare. Alii ideo putant Divinationem dici, quod injurati judices in hac causâ sedeant, ut, quod velint, præsentire de utroque possint; alii, quod res agatur sine testibus, et sine tabulis; et, his remotis, argumenta sola sequantur judices, et quasi divinent. Agitur autem causa, senatoriis judiciis in invidiâ apud populum constitutis corruptione multorum; vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum, libidine et iniquitate Romanorum magistratuum; accusatoribus prævaricatione infamibus; flagitante plebe judicia equestris ordinis, quæ, ferme ante annos X, victor Sulla sustulerat; cognoscente de pe-

cuniis repetundis M' Glabrione prætore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis judicantibus, summâ expectatione cunctorum. Genus causæ, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus, accuset. Dicit enim Cæcilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

IN CÆCILIIUM DIVINATIO

I. SI quis vestrûm, iudices, aut eorum qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos in causis iudiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutatâ voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii causam rationemque cognoverit, unâ et id, quod facio, probabit, et in hac causâ profecto neminem præponendum esse mihi actorem putabit.

Cum quæstor in Siciliâ fuisset, iudices, itaque ex eâ provinciâ decessissem, ut Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam quæsturæ nominisque mei relinquerem; factum est, uti, cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me, præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publice sæpe venerunt, ut suarum fortune omnium causam defensionemque susceperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse, dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Venisse tempus aiebant, non jam ut comoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciæ, defenderem: sese jam ne Deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis, efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare et orare, ne illos supplices adspernerer, quos, me incolumi, nemini supplices esse oporteret.

II. Tuli graviter et acerbè, iudices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret,

qui opem a me atque auxilium petissent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentiâ dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæciliū, qui præsertim quæstor in eadem provinciâ, post me quæstorem, fuisset. Quo ego adjuvamento sperabam hanc a me molestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nōssent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset.

Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordiâ, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio, est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere.

Quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem, non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent; aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet; et hoc, quod facio, me reipublicæ causâ facere profiterer, ut homo, singulari cupiditate, audaciâ, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Siciliâ solum, sed in Achaiâ, Asiâ, Ciliciâ, Pamphylîâ, Romæ denique ante oculos omnium, maxima turpissimæque nōssemus, me agente in iudicium vocaretur; quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere?

III. Quid est, (pro Deûm hominumque fidem!) in quo ego reipublicæ plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gra-

tius esse debeat, aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ, provinciæ; socii stipendiarii que populi Romani, afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium, quærunt. Qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur, accusatores se idoneos non habere: qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil æque in republicâ atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur: judicium culpâ atque dedecore, etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur; id jam populare atque plausibile factum est.

In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidianâ querimoniâ, judiciorum infamiâ, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam reipublicæ legumque susciperent; fateor, me, salutis omnium causâ, ad eam partem accessisse reipublicæ sublevandæ, quæ maxime laboraret.

Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostrâ, ut, in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, iudices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ, et quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.

IV. In hac causâ, iudices, tametsi utrumque esse

arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere; hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt; quorum causâ judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastâsse, domos exinanîsse, fana spoliâsse, dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis, atque a populi Romani legibus, petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius, esse voluerunt.

Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petîsse; primum causam inimici tui sublevabis, de quo non præjudicium, sed plane judicium, jam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias quæsisse. Hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audet; videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes viri clarissimi nostræ civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo; quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus; scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus; quorum fide atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modo a me petatum esse, sed ita sæpe et ita vehementer esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit?

Adsunt homines ex totâ provinciâ nobilissimi, qui præsentes vos orant atque obsecrant, iudices, ut, in actore causæ suæ deligendo, vestrum iudicium ab suo iudicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adsunt, præter duas civitates : quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt.

At enim cur a me potissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me præsidium, necne; dicerem, cur petissent. Nunc vero, cum id ita perspicuum sit, ut oculis iudicare possitis; nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non sumo, iudices; et hoc non modo in oratione meâ non pono, sed ne in opinione quidem cuiusquam relinquo, me omnibus patronis esse præpositum. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallet, de iis qui essent idonei, suscipere, quam me; me ut mallet, quam neminem.

V. Reliquum est jam, ut illud quæramus, cum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat; ecquid auctoritatis apud vos, in suo jure repetendo, socii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causâ constituta sit. Nam, civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione et privato jure repetuntur: hæc lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea; verumtamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est; cuius legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus, jampridem severi custodes requiruntur.

Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitrato lege agi, quorum causâ lex sit constituta? Sicilia tota, si unâ voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum, in meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in unâquâque re, beneficio senatûs populique Romani, juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertiûm millies ex lege repeto. Si universa (ut dixi) provincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis quorum negotium est, accedere aut adspirare audeat?

VI. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent: Te non novimus: nescimus qui sis: nunquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita; nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt: utrumque se nôsse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum, alterum plane nolle. Cur nolint, etiamsi tacent, satis dicunt. Verum non tacent: tamen his invitissimis te offêres? Tamen in alienâ causâ loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos, esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle [suam causam,] nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et iudicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur, de quibus in provinciâ non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis, adimis potestatem? Num, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem teipsum, ulciscantur, laborare?

VII. At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud (credo) obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute suâ contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse; quæ cujusmodi in utroque nostrum sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat; nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus ejus tibi [Hortensius] suffragatur; me oppugnat: aperte ab iudicibus petit, ut tu mihi anteponare; et ait, hoc se honeste, sine ullâ invidiâ, ac sine ullâ offensione, contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendere, impetrare; reus ut absolvatur, non peto: sed, ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum; quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamiâ, illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causâ laboro.

Et ait idem, (ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam) certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit: id esse perfacile: non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cerâ legitimâ, non illâ infami ac nefariâ. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine causâ contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines, translata sit, se in judiciis dominari non posse.

VIII. Huic ego homini jam ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mu-

tandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam quâ ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium, qui nihil se arbitrabantur ad judicia causasque amicorum, præter fidem et ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur, iudicium sine magno multorum periculo posse corrumpi.

Ego, in hoc iudicio, mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam, esse arbitror; ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit (id, quod Siculi petiverunt), sed omnino improbitas (id, quod populus Romanus jamdiu flagitat) exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione meâ ponere.

Tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut quâ in re, non modo specimen cæteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis iudicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium, exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum, defendere?

IX. Cognosce ex me (quoniam hoc primum tempus discendi nactus es), quam multa esse oporteat in eo qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipse istuc, quod expetis, meâ voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad iudicium non affuturos. Quare

negent, ex me non audies: hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum) non te ex Siciliâ literas in Verrem deportare velle arbitrantur; sed, cum iisdem literis illius prætura et tua quæstura consignata sit, asportare te velle ex Siciliâ literas suspicantur.

Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo, esse non posse. Nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Siciliâ decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem, scribam et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provinciâ, cum tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi; sed esse cum Verre; cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt hæc et alia in te falsi accusatoris signa permulta; quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas.

X. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, et cum esset tritici modius HS II, pro frumento, in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem, necesse est: tu, Cæcili, quid facies? Utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eâdem provinciâ, tu ipse fecisti? Audebis ita accusare alterum, ut, quominus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ, domestici periculi metu, certissimi et maximi criminis

non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam, pertimescat?

Emitum est ex S. C. frumentum ab Siculis, præ-tore Verre: pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem; grave, me agente; te accusante, nullum. Eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex quâ, etiam si cuperet prætor, tamen, ne qua deductio fieret, magnâ ex parte tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur, toto judicio, de maximis et notissimis illius furtis et injuriis. Mihi crede, Cæcili; non potest, in accusando, socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est.

Mancipes a civitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre prætor, factum est solum? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere, ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiēbat.

XI. Atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta; quæ ille (ut istius, credo, animos atque impetus retardaret) cum quæstore suo benignissime communicavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter, si tibi indicium postulas dari, quod tecum unâ fecerit, concedo, si id lege permittitur. Sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quominus alterius peccata demonstrare possint.

Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego, etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet po-

testatem : tu, contra, ne, quæ ille quidem fecit, ob-
jicies, ne quâ ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid ? illa, Cæcili, contemnendane tibi videntur
esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta,
nullo modo potest ? aliqua facultas agendi ? aliqua
dicendi consuetudo ? aliqua in foro, judiciis, legibus,
aut ratio, aut exercitatio ? Intellego, quam scopuloso
difficilique in loco verser : nam, cum omnis arro-
gantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiæ
multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo
ingenio ; neque est, quod possim dicere ; neque, si
esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est
de me opinionis, quidquid est ; aut, si id parum est,
ego majus id commemorando facere non possum.

XII. De te, Cæcili, jam (mehercule) hoc, extra
hanc contentionem certamenque nostrum, familia-
riter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum exis-
times, vide etiam atque etiam : et tu te collige ; et,
qui sis, et quid facere possis, considera. Putasne, te
posse de maximis acerbissimisque rebus, cum cau-
sam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Ro-
mani, gravitatem judicii legumque, susceperis, tot
res, tam graves, tam varias, voce, memoriâ, consilio,
ingenio, sustinere ? Putasne, te posse, quæ C. Ver-
res in quæsturâ, quæ in legatione, quæ in præturâ,
quæ Romæ, quæ in Italiâ, quæ in Achaiâ, Asiâ,
Pamphyliâque patrârit, ea, quemadmodum locis
temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione
distinguere ? Putasne posse (id, quod in ejusmodi reo
maxime necessarium est) facere, ut, quæ ille libidi-
nose, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque
acerba et indigna videantur esse iis qui audient, at-
que illis visa sunt qui senserunt ?

Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede : noli hæc
contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt
omnia : causa, non solum exponenda, sed etiam gra-
viter copioseque agenda est. Perficiendum est, si quid
agere aut perficere vis, ut homines te non solum au-

diant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adjuvaret; si optimis a pueritiâ disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborâsses; si literas Græcas Athenis, non Lilybæi, Latinas Romæ, non in Siciliâ, didicisses; tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam, et diligentiam consequi, et memoriâ complecti, et oratione exponere, et voce et viribus sustinere.

Fortasse dices, Quid? ergo hæc in te sunt omnia? Utinam quidem essent! verumtamen, ut esse possent, magno studio mihi a pueritiâ est elaboratum. Quod si ego hæc, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vitâ nihil aliud egi; quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ et quantæ sint, suspicari potes?

XIII. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro iudiciisque ita verser, ut ejusdem ætatis aut nemo aut pauci plures causas defenderint; et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim; tamen, ita Deos mihi velim propitios, ut, cum illius temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.

Jam nunc mente et cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint; quantam expectationem magnitudo judicii sit allatura; quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura; quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam, pro offensione hominum qui illi inimici infensique sunt, et expectatione omnium, et magnitudine rerum, dignum eloqui possim.

Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil labo-

ras? et si quid ex vetere aliquâ oratione, "Jovem ego Optimum Maximum," aut, "Vellem, si fieri potuisset, judices," aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, præclare te paratum in judicium venturum arbitraris.

Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen; quicum modo disserendum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam; ita probo, ut me ab eo delectari facilius quam decipi putem posse.

XIV. Nunquam ille me opprimet consilio; nunquam ullo artificio pervertet; nunquam ingenio me suo labefactare atque infirmare conabitur. Novi omnes hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur. Te vero, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi potestatem optionemque facturum sit, ut eligas utrum velis; factum esse, necne, verum esse, an falsum; utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ (Dii immortales!) erunt, homini minime malo! Quid? cum accusationis tuæ membra dividere cœperit, et in digitis suis singulas partes causæ constituere? Quid? cum unumquodque transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid? cum commiserari, conqueri, et ex illius invidiâ deonerare aliquid, et in te trahere, cœperit? commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam? morem majorum? sortis religionem? Poterisne ejus orationis subire invidiam? Vide modo: etiam atque etiam considera.

Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed gestu ipso ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat.

Atque hujusce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris; si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discesseris; posse te et illi quoque judicio non deesse, et causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum, in hac prolusione, nihil fueris; quem te, in ipsâ pugnâ cum acerrimo adversario, fore putemus?

XV. Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid; tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi atque exercitatione, tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a subselliis; qui quid in dicendo posset, nunquam satis attendi: in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuæ sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi et existimationi tuæ; et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus; sæpe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum submittere, ut ille princeps quam maxime excellat; sic faciet Allienus: tibi serviet; tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest.

Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri; cum et ipse Allienus,

ex eâ facultate, si quam habet, aliquantum detractus sit; et Cæcilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postulârunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex quibus, alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut, ad ea quæ dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique, respondeam. Sic breviter, quoniam non consulto, sed casu, in eorum mentionem incidi, quasi præteriens, satisfaciam universis.

XVI. Tantâne vobis inopiâ videor esse amicorum, ut mihi, non ex his quos mecum adduxerim, sed de populo, subscriptor addatur? Vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potius, quam aliquos a columnâ Meniâ vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas capsas admisero! qui, non solum ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

Verum, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficient, vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? Non enim quæro, quid tu dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum, esse responsurum, quem monitor tuus hîc tenet; qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an (id, quod dictitas) injuriam tibi

fecisse Verrem? Arbitror: neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse. Sed cæteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te (id, quod non potes) persequi conaris, id agis, ut cæterorum quoque injuriæ sint impunitæ atque inultæ: et hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci: in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere.

Quod si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit; utrum tandem censes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc et esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur, in accusando, provincia: nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causæ totius, adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cæterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime: nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur; quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me: nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, nunquam proferet. Agonis est quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ; quæ mulier, ante hunc quæstorem, copiosa plane et locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, (ut mos in Siciliâ est omnium Venereorum, et eorum qui a Venere se liberaverunt) ut præfecto illi religionem Veneris nomenque objiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse.

Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo et homini

æquissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, si pareret, eam, se et sua Veneris esse, dixisse. Judicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius injuriâ perdidit. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare et redere.

Est adhuc (id, quod vos omnes admirari video) non Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coërcendam? Summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio, ex homine, tamquam aliquo Circeō poculo, factus est Verres. Redit ad se atque ad mores suos: nam, ex illâ pecuniâ, magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est.

XVIII. Hic tu si læsum te a Verre esse dices, patiar et concedam: si injuriam tibi factam quereris, defendam, et negabo. Deinde de injuriâ, quæ tibi facta sit, neminem nostrum graviolem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti; si domi illius aliquoties fuisti; si ille apud te postea cœnavit; utrum te perfidiosum an prævaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum: sed ego tecum in eo non pugnabo, quominus, utrum velis, eligas.

Quid, si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam, antepōnare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio,

quæstorem illius fuisse. Quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere. Etenim, si plurimas a tuo prætore injurias accepisses; tamen, eas ferendo, majorem laudem, quam ulciscendo, mererere: cum vero nullum illius in vitâ rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui, si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine ullâ vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare, cum incertum sit de injuriâ, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quam cum scelere, discedere?

XIX. At vide, quid differat inter meam opinionem ac tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, hac unâ in re te mihi anteferri putas oportere, quod quæstor illius fueris: ego, si superior cæteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a majoribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiore neque graviore causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem. Quamobrem, si jure eum posses accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses. Cum vero neque injuriam acceperis, et prætori tuo periculum crees; fatearis, necesse est, te illi injustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddendâ sit, quamobrem, qui quæstor ejus fueris, accuses: non ut, ob eam ipsam causam, postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere

unquam venit in contentionem de accusando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille, ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis, inimicitias suscipere; ad periculum accedere; operam, studium, laborem interponere.

XX. Etenim, si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt; quâ in re dolori suo, non reipublicæ commodis, serviunt; quanto illa causa honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nullâ privatim acceptâ injuriâ, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri! Nuper, cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus, L. Piso, delationem nominis postularet, et contra Q. Cæcilius peteret, isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret; cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptârunt. Etenim, cum lex ipsa de pecuniis repetundis, sociorum atque amicorum populi Romani [causâ, parata] sit; iniquum est, non eum legis judiciiue actorem idoneum maxime putari, quem actorem causæ suæ socii, defensoremque fortunarum suarum, potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior, utra illustrior

commemoratio? Accusavi eum, cui quæstor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me Deorum hominumque judicium conjunxerat; an, Accusavi rogatu sociorum atque amicorum: delectus sum ab universâ provinciâ, qui ejus jura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causâ, apud quos quæstor fueris, quam eum, cujus quæstor fueris, accusare?

Clarissimi viri nostræ civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus quæ in amicitiam populi Romani ditio- nemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus D. Silano diem dixisse propter unius hominis, Egritomari, paterni amici atque hospitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam hæc majorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata; sociorum querimoniarum delatarum ad hominem non inertissimum, susceptarum ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiarumque suarum posse defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc institui, atque adeo institutum referri ac renovari, moleste ferunt. Putant fore, uti, (si paulatim hæc consuetudo serpere ac prodire cœperit) per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges judiciorumque administrantur. Cujus consuetudinis atque instituti patres majoresque nostros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is qui princeps senatus fuit, accusabat M' Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo; aut cum P. Africanus, homo virtute, fortunâ, gloriâ, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor

fuerat, L. Cottam in iudicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prædito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat; nunc præsertim, eâ jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatis non modo meæ, sed multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est ægrotæ ac prope desperatæ reipublicæ, judiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla unquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla salus reipublicæ major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de famâ suâ, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis, pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusârunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

XXII. Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla unquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso iudicio expectatio futura sit; qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat; non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requirit.

A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum.

Habet honorem, quem petimus : habet spem, quam propositam nobis habemus : habet existimationem, multo sudore, labore, vigiliisque collectam : ut, si in hac causâ nostrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus : si tantulum offensum titubatumque sit ; ut ea, quæ singulatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causæ ac iudicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor : populus Romanus ne, tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere, arbitretur, providete.

PRO LEGE MANILIÂ,

SEU

De Imperatore Pompeio deligendo.

Ad Populum.

ARGUMENTUM.

M. Æmilio, L. Volcatio Coss. cum L. Lucullus, qui, proconsulari imperio, administrârat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset; tulit ad populum C. Manilius, tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompeio committeretur, qui tum bellum maritimum gerebat. Eam rogationem Cicero, prætor creatus, persuadendam populo suscepit, quod in Pompeio omnia essent, quæ ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia, et felicitas; rejectis objectionibus Hortensii et Catuli, quorum alter non esse uni omnia committenda dicebat, alter vero in uno homine sæpe esse periclitandam fortunam negabat, eumque majoribus reipublicæ temporibus servari volebat.

PRO LEGE MANILIÂ.

I. QUAMQUAM mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes, ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea, per ætatem, nondum hujus auctoritatem loci attingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ, afferri oportere; omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent; et meus labor, in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum, propter dilationem comitiorum, ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præscriberetis. Nunc, cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis, et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilantî ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; certe, et, si quid auctoritatis in me est, eâ apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et, si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod, in hac insolitâ mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in quâ oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiâque virtute: hujus autem orationis difficilior est exitum quam principium invenire: ita

mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est.

II. Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur; bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane; quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi, ad occupandam Asiam, oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asiâ quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ; qui ad me, pro necessitudine quæ mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures; regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate; Lucillum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere; huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum; unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti; eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo, esse dicendum. Genus est belli ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad studium persequendi debeat. Agitur enim populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari, tradita est: agitur salus sociorum atque amicorum, pro quâ multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia et maxima; quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli, requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum et reipublicæ causâ, consulendum.

III. Et, quoniam semper appetentes gloriæ præ-

ter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta; quæ penitus jam insedit atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque unâ literarum significatione, cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere, suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat; et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris, occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores: sed ita triumphârunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt; propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murenâ Sulla, revocavit.

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi, contulit: qui posteaquam maximas ædificâset ornâsetque classes; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparâset, et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulâset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximeque diversis, uno consilio, a binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos, ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in alterâ parte ita res a

L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ, tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco; et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta, esse videatur. De vestri imperii dignitate atque gloriâ, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis.

V. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum millibus, uno nuntio atque uno tempore, necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbis, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum, necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis, verbo violatum, illi persecuti sunt: vos legatum, omni supplicio interfectum, relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse.

Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Romani atque amicus: imminet duo reges toti Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque Græcia, vestrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum deponere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur.

Vident et sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse (quo etiam carent ægrius), cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis; atque hoc etiam magis quam cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Quare, si propter socios, nullâ ipsi injuriâ lacerati, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis, bella gesserunt; quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem unâ cum imperii vestri dignitate defendere; præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur! Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis, ad ipsas provincias tutandas, vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis, est defendenda.

Nam, cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at, in vectigalibus, non solum adventus mali, sed etiam metus ipse, affert calamitatem. Nam, cum hostium copię non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora

relinquuntur; agricultura deseritur; mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scripturâ, vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur.

Quo tandem animo esse existimatis aut eos qui vectigalia nobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatûs perbrevis tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur. Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine, liberatos?

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet; quorum vobis, pro vestrâ sapientiâ, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honestissimi et ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt; quorum ipsorum per se res et fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim, si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte esse dicemus.

Deinde cæteris ex ordinibus homines navi et industrii partim ipsi in Asiâ negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis; partim suas et suorum in eâ provinciâ pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a reipublicâ sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas

erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici, docuit; id quidem certe, calamitate docti, memoriâ retinere debemus. Nam tum, cum in Asiâ res magnas permulti amiserant, scimus, Romæ, solutione impeditâ, fidem concidisse. Non enim possunt unâ in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eadem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, (id, quod ipsi videtis) hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, et cohæret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium, cum republicâ defendantur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis, quæ diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur.

Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et sapientissimo homini, et magno imperatori, debeatur; dico, ejus adventu, maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maximâ multitudine, et oppugnatam vehementissime; quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore classem magnam et ornata, quæ, ducibus Sertorianis, ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse

atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen atque Amisum (quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta), cæterasque urbes Ponti et Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem, spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucillum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causâ quæri videtur. Primum, ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur; quam prædicant, in fugâ, fratris sui membra in iis locis, quâ se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates, fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a majoribus acceperat, et ipse, bello superiore ex totâ Asiâ direptas, in suum regnum con-gesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia, retardavit.

Hunc, in illo timore et fugâ, Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucillus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus,

quas nunquam populus Romanus neque lacesendas bello neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causâ in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperrat, et præliis usus erat secundis, tamen nimîâ longinquitate locorum, ac desiderio suorum, commovebatur.

Hîc jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior, quæreretur. Mithridates autem et suam manum jam confirmârat; et eorum qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventiciis multorum regum et nationum, copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alligant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam, cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit.

Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor, afferret. Hîc, in ipso illo malo, gravissimæque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, (quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis) partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Gla-

brioni tradidit. Multa prætereo consulto : sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum [futurum] putetis, quod jungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu.

X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum : restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis ! Nunc vero, cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam, virtute superârit ; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causâ dubium facere possit ? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit ? qui, e ludo atque pueritiæ disciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam, profectus est ; qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris ; in eunte adolescentiâ maximi ipse exercitûs imperator ; qui sæpius cum hoste confligit, quam quisquam cum inimico concertavit ; plura bella gessit, quam cæteri legerunt ; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt ; cujus adolescentia ad scientiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis, est erudita. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis

nationibus, servile, navale bellum, varia et diversa genera et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

XI. Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum, possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut audivimus, non fuerunt.

Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, hujus virtute et subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam, multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. Testis est Africa, quæ, magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est. Testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. Testis est iterum et sæpius Italia, quæ, cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit; quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria omnia, tum universa, tum in singulis [oris] omnes sinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari, navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur

aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore, confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas! quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas, urbes esse sociorum!

XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe a domo bellare, et, propugnaculis imperii, sociorum fortunas, non sua tecta, defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri a Brundisio nunquam, nisi summâ hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumeralesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus quibus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum; ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublato? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ, querar; cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa est? Pro, Dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo, ante ostium Tiberinum, classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiat? Atque, hæc quâ celeritate gesta sint, quam-

quam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere, potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui, nondum tempestivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit; inde Sardiniam cum classe venit; atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præsidiis classibusque munivit. Inde cum se in Italiam recepisset, duabus Hispaniis et Galliâ Cisalpinâ præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaïam omnemque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisque præsidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cre-tensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ æstate confecit.

XIII. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid? cæteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ sunt! Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est; sed multæ sunt artes eximæ, hujus administræ comitesque virtutis. Ac, primum, quantâ innocentia debent esse imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quantâ facilitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! Quæ, breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Qui-

rites : sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt.

Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus atque venierint ? quid hunc hominem magnum aut amplum de re publicâ cogitare, qui pecuniam, ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut, propter cupiditatem provinciæ, magistratibus dividerit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit ? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint : ego autem neminem nomino : quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat ? Itinera, quæ per hosce annos in Italiâ per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini : tum facilius statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an, hibernis, sociorum civitates, esse deletas ? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet ; neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult.

Hîc miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitûs, sed ne vestigium quidem, cuiquam pacato nocuisse dicatur ? Jam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur ; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

XIV. Age vero, cæteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis ? non

enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt : sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt : non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem ; postremo, signa, et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur : nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ ; quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum, videbatur. Nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucet : nunc intelligunt, non sine causâ majores suos tum, cum hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse.

Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis, esse dicuntur ; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam, quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copiâ valeat, (in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria) vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognôstis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicârint ? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendum sit, qui, ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur ?

XV. Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet ;

certe nemini dubium est, quin eâ re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii, de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliquâ certâ ratione, commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine, vos (id, quod maxime facit auctoritatem) tanta et tam præclara judicia fecistis?

An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus, referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ, ex summâ inopiâ et caritate rei frumentariæ, consecuta est, unius spe et nomine, quantam vix ex summâ ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset.

Jam, acceptâ in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitatus admonui, cum socii pertinuissent, hostium opes animique crevissent, satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi, ad id ipsum temporis, divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus et Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, et Tigranem, magnis copiis minitantem Asiæ, retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute profecturus sit, qui tantum auctoritate profecerit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore, omnes uni huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum insulâ noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne, ad eundem Cn. Pompeium, legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum, judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes, valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas, divinitus adjuncta fortuna: de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur; ne aut invisæ Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata, esse videatur.

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperârint, hostes

obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundârint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causâ, (sicuti facitis) velle et optare debetis.

Quare, cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; et cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit; quid exspectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cætera, summâ cum salute reipublicæ, commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiant: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere, confiteor; sed in hac causâ, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsâ re et ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt,

iiidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.

Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium; sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tuâ summâ copiâ ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset; et ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum (per Deos immortales!) si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, et vera causa, valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium, teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum, ex omnibus provinciis commatu, et privato et publico, prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam, jam obire possemus?

XVIII. Quæ civitas antea unquam fuit, (non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur, non Carthaginensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt, non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit) quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis atque oræ maritimæ, per se ipsa defenderet? At (hercle) aliquot annos continuos ante legem Gabiniam, ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magnâ ac multo maximâ parte non modo uti-

litatis, sed dignitatis atque imperii, caruit : nos, quorum majores Antiochum regem classe Persenque superârunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque, vicerunt, ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus ; tum, cum insula Delos, tam procul a nobis in Ægæo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat ; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus : et his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis et classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, et cæteros qui erant in eâdem sententiâ, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis : sed tamen, in salute communi, idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ, obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illâ miseriâ ac turpitudine liberavit ; sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique ? (id, quod est verius) ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri, ad expilandos socios diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint ; an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris atque

ejus exercitûs, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus (quos omnes honoris causâ nomino), cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt; in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per [vos] ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando, spero consules ad senatum relatu-ros. Qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum; neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quominus, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de quâ (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptumque confecit.

XX. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et sententiâ dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreretur, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes, prope unâ voce, in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere, possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper, in pace consuetudini, in bello utilitati, paruisse; semper, ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodâsse: non dicam,

duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurthâ, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis, bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summâ Q. Catuli voluntate constituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: huic præesse? præfuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus a senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in eâ administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit; victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam omni studio visendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, "Non oportere mitti hominem privatum pro consule;" L. Philippus dixisse dicitur, "Non se illum suâ sententiâ pro consule, sed pro consulibus, mittere." Tanta in eo rei publicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut, ex senatûs consulto, legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incre-

dibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatûs-consulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catuli, atque a cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum, auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate vobis comprobata semper esse; vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem, improbari: præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem, vel contra omnes qui dissentiunt, possit defendere; propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et rei publicæ parum consulistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in re publicâ vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum, attulistis; aliquando isti principes, et sibi et cæteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur.

Atque, in hoc bello Asiatico et regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile est in Asiâ, Ciliciâ, Syriâ, regnisque interiorum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude cogitet. Deinde, etiam siqui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eos per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nos-

tris magistratibus religiosum, quàm civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli, propter diripiendi cupiditatem, inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an, hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asiâ, quæ non modo imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum, animos ac spiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam siquem habetis, qui, collatis signis, exercitus regios superare posse videatur; tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fa-
norum atque oppidorum, qui ab auro gazâque regiâ, manus, oculos, animum, cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium, non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam, requisivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non, cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus.

Quare, nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, con-

firmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius; cujus tantæ res gestæ terrâ marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentiâ præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem, esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantiâ singulari. Quare, videte, ut, horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur.

XXIV. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, maneat in sententiâ, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum, in te satis esse animi perseverantiæque arbitror: deinde, cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantum nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate, dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, constantiâ possum; id omne, ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor ac defero. Testorque omnes Deos, et eos maxime qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem; neque quo mihi, ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus, quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentiam tecti, repellemus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eâdem

nostrâ illâ laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.

Quamobrem, quidquid in hac causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo : tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsîsse videar, ut multas etiam simultates, partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me, hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

PRO C. RABIRIO,
PERDUELLIONIS REO.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

CUM, C. Mario et L. Valerio consulibus, seditiosus trib. pl. Saturninus, permissâ consulibus senatûs-consulto republicâ, interfectus esset; sex et triginta annis post, Cicerone consule, C. Rabirius perduellionis reus factus est a T. Attio Labieno, qui hominem sacrosanctum Saturninum a Rabirio interfectum dicebat. Causa acta est primo ad duumviros ex antiquo more, sed sorte a prætore datos, non a populo, more et instituto Romano, creatos. Ii erant Julius Cæsar et Lucius Cæsar. Julius Rabirium cupidissime condemnat. Hac acerbitate permotus Rabirius provocat ad populum. Itaque causa postea acta est ad populum in Campo Martio, comitiatu maximo. Hic, aut potius ante comitia, in concione populi defendit Rabirium consul Cicero, sed in semi-horæ curriculum coactus a tribuno Labieno. Sed nihilominus a populo condemnatus esset, nisi Metellus Celer, augur et prætor, cum a multitudine se non audiri, et Rabirium cupide condemnari videret, vexillum de Janiculo detraxisset, ut jam nihil sciscere populo liceret. Comitiiis ergo tunc solutis, abiecit Labienus actionem; et Rabirius ita est liberatus.

PRO C. RABIRIO.

I. ETSI, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, quâ de causâ quemque defendam, propterea quod cum omnibus civibus, in eorum periculis, semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi; tamen, in hac defensione capitis, famæ, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei; propterea quod, quæ justissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri.

Nam me cum amicitiae vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum vero, ut id studiosissime facerem, salus reipublicæ, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi, unâ vobiscum, [cum salute reipublicæ,] commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia vitæ, non denique veteres, justæ, gravesque inimicitiae civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium majestatis atque imperii, quod nobis a majoribus est traditum, de republicâ tolleretur; ut nihil posthac auctoritas senatûs, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum, contra pestem ac perniciem civitatis valeret, idcirco [in his rebus evertendis] unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est.

Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere; est etiam bonorum et

fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus exstitistis, intercludere omnes seditionum vias, munire præsidia reipublicæ, summum in consilibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potius et honore, quam pœnâ et supplicio, dignum judicare. Quamobrem, labor, in hoc defendendo, præcipue meus est: studium vero conservandi hominis commune mihi vobiscum esse debet.

II. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis susceptam, neque a consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causâ, Quirites, quam ut nullum sit posthac in republicâ publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem et audaciam, nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium et præsidium salutis.

Quæ cum ita sint, primum, (quod in tantâ diminutione capitis, famæ, fortunarumque omnium, fieri necesse est) ab Jove Optimo Maximo, cæterisque Diis Deabusque immortalibus, quorum ope et auxilio multo magis hæc respublica, quam ratione hominum et consilio, gubernatur, pacem ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, et ad hujus salutem conservandam, et ad rempublicam constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxime ad Deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserrimi atque innocentissimi, et salus reipublicæ, vestris manibus suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublicæ salute sapientiam, quam soletis.

Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiae meæ temporis angustiis obstitisti, meque, ex comparato et constituto spatio defensionis, in semihoræ curriculum

coëgisti; parebitur, et (quod iniquissimum est) accusatoris conditioni, et (quod miserrimum) inimici potestati. Quamquam, in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi partes reliquisti, consulis ademisti; propterea quod, ad defendendum, propemodum satis erit hoc mihi temporis, ad conquerendum parum. Nisi forte de locis religiosis ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas: quo in crimine nihil est unquam abs te dictum, nisi a C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus, oblitum esse, quid æqui et jurati iudices judicârint.

III. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, longa oratio est exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo, C. Curtius, pro virtute suâ, est honestissime liberatus: ipse vero Rabirius non modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo, est unquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum, ad iudicii moram, familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quam cariorem huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vitâ crudelissime privaretur, cum alteri, ad prolationem iudicii, biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis aut necatis, plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis, ornetur? cumque, ad ejus propulsandum periculum, non modo homines, sed prope regiones ipsæ, concurrerint, aliquanto etiam latius excitatæ, quam ipsius vicinitatis nomen ac termini postulabant?

Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eâdem multæ irrogatione perscriptum, hunc nec suæ nec alienæ pudicitiae pepercisse? Quin

etiam suspicor, eo mihi semihoram a Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo, ad hæc crimina quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse.

Illam alteram partem, de nece Saturnini, nimis exiguum atque angustam esse voluisti; quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium, implorat et flagitat. Nam, de perduellionis judicio, quod a me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus, ex hac republicâ sustulissem! utinam, quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallet, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de Campo, sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites, qui, expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt; deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem, non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam, esse voluerunt.

IV. Quamobrem, uter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tune, qui civibus Romanis in concione ipsâ carnificem, qui vincla, adhiberi putas oportere; qui in Campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad civium supplicium defigi et constitui jubes; an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum Campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum jus libertatis, defendo servari oportere?

Popularis vero tribunus plebis, custos defensorque juris et libertatis! Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit.

C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum, injussu vestro, judicaretur: hic popularis aduimvis, injussu vestro, non judicari de cive Romano, sed indictâ causâ civem Romanum capitis condemnari, coëgit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis, mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inauditâ crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam, conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, "I lictor: colliga manus," non modo hujus libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii. Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatûs carmina; quæ tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras, "Caput obnubito: arbori infelici suspendito." Quæ verba, Quirites, jampridem in hac republicâ non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis, oppressa sunt.

V. An vero, si actio ista popularis esset, et, si ullam partem æquitatis haberet aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviolem dolorem patruî tui mors attulit, quam C. Graccho fratris? et tibi acerbior ejus patruî mors est, quem nunquam vidisti, quam illi ejus fratris, quicum concordissime vixerat? et similis viri tu ulcisceris patruî mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si istâ ratione agere voluisset? et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ, si in illo minima fuissent, tamen, præ tuis facultatibus, maxima putarentur.

Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit, quantum intervallum tandem inter te atque

illum interjectum putas? Sed moreretur prius acerbissimâ morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret; quem non modo foro, sed etiam cœlo hoc ac spiritu, censoriæ leges, atque Urbis domicilio, carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris? cum iste omnes et suppliciorum et verborum acerbitates, non ex memoriâ vestrâ ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis, conquisierit; ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis, repugnârim et restiterim crudelitati. Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.

Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium: sed tamen, in omni calamitate, retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur. Carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit, non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum, non solum eventus atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano atque homine libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas unâ vindictâ liberabit; nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt?

Quamobrem, fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, et præ me fero, te ex illâ crudeli, importunâ, non tribunicîâ actione, sed regiâ, meo consilio, virtute, auctoritate, esse depulsum. Quâ tu in actione quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatûs, omnes religiones, atque auspiciorum publica jura, neglexisti; tamen a me hæc, in hoc tam exiguo meo tempore, non audies.

Liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem.

VI. Nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patruī tui morte, dicemus. Arguis, occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum: et id C. Rabirius, multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hostem populi Romani, interfectum!—(Nihil me clamor iste commovet; sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. Nunquam (mihi credite) populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio! quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis?)—Libenter, inquam, confiterer, si vere possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: et id facinus pulcherrimum esse arbitrarer. Sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causâ, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen, exspectas? Nisi vero interesse aliquid putas inter eum qui hominem occidit, et eum qui cum telo, occidendi hominis causâ, fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma jure sumta concedis; interfectum jure concedas, necesse est. * * *

Paucula quædam deesse videntur.

VII. Fit senatûs-consultum, ut C. Marius, L. Valerius, consules, adhiberent tribunos plebis et prætores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani, majestasque, conservaretur.

Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam : qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi, jubent. Parent omnes. Ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuyente, dantur. Hic jam, ut omittam cætera, de te ipso, Labiene, quæro : cum Saturninus Capitolium tene- ret armatus, esset unâ C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus, (addam, quoniam ita vis, eodem Q. Labienum, pa- truum tuum) ; in foro autem C. Marius, et L. Vale- rius Flaccus, consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, (qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis) quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare con- suevistis ; cum equester ordo ; at quorum equitum, Dii immortales ! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ atque omnem dignitatem judiciorum tenebat ; cum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicæ salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent ; quid tandem C. Rabirio faciendum fuit ?

De te ipso, inquam, Labiene, quæro : cum ad arma consules ex senatûs-consulto vocavissent ; cum armatus M. Æmilius, princeps senatûs, in comitio constitisset (qui, cum ingredi vix posset, non ad in- sequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugien- dum, impedimento fore putabat) ; cum denique Q. Scævola, confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, et membris omnibus captus ac debilis, has- tili nixus, et animi vim, et infirmitatem corporis os- tenderet ; cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent ; cum omnes prætores, cuncta nobilitas ac juvenus accurreret, Cn. et L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus ; cum omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeii ;

cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti; cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent; quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum inclusum atque abditum latere in occulto, atque ignaviam suam tenebrarum ac parietum custodiis tegere; an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, et cæteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus, coire, non modo salutis, verum etiam periculi, societatem?

VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re ac tempore? cum ignaviæ ratio te in fugam atque in latebras impelleret, improbitas et furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret, consules ad patriæ salutem ac libertatem vocarent; quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus sectam sequi, cujus imperio parere, potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quicum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus, utrum tribuniciū furorem, an consularem auctoritatem, secutus est?

Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de sese esse confessum: nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honestate, sed etiam simulatione honestatis, relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: et fuerit nullâ desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus, coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret: idcircone oportuit C. Rabirium desciscere a republicâ? non comparere in illâ armatâ multitudine bonorum? consulum voci atque im-

perio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum naturâ tria fuisse; ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris et sceleris: virtus, et honestas, et pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos, amentissimus fuisset, si oppugnâset; turpissimus, si reliquisset?

IX. At C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum civem esse, et non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordiâ commoveret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris: nam, Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses; nunquam profecto istam imaginem, quæ, domi posita, pestem atque exsilium Sex. Titio attulisset, in Rostra atque in concionem attulisses; nec tuas unquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum, videres. Sed, in his rebus omnibus, imprudentiâ laberis: causam enim suscepisti antiquiorem memoriâ tuâ; quæ causa ante mortua est, quam tu natus esses. Quâ in causâ tute profecto fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas.

An non intelligis, primum, quos homines et quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot,

ex iis qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam, si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, quâ tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scaurum, illâ gravitate, illo consilio, illâ prudentiâ; duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra Urbem cum præsidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima consilia atque ingenia fuerunt; cæteros pari dignitate præditos, custodes gubernatoresque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equitibus Romanis, dicemus, qui tum, unâ cum senatu, salutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum consulum famâ quid futurum est? L. Flaccum, hominem, cum semper in republicâ, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio cærimoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? Adjungemus ad hanc labem ignominiamque mortis etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem vere patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque hujusce reipublicæ, possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in Campo Martio defigendam putavit; quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est (quod abs te sæpissime dicitur), non eam C. Rabirius, sed C. Marius, dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit sine senatûs-consulto

dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisque nostræ, ut hæc nescias? ut peregrinari in alienâ civitate, non in tuâ magistratum gerere, videre?

Quid jam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu et vitâ caret? Itane vero? tantis in laboribus C. Marius periculisque vixisset, si nihil longius, quam vitæ termini postulabant, spe atque animo, de se et gloriâ suâ, cogitasset? At, (credo) cum innumerabiles hostium copias in Italiâ fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum unâ moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrum in reipublicæ periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque, cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur esse, tum maxime, quod optimi et sapientissimi cujusque animus ita præsentit in posterum, ut nihil, nisi sempiternum, spectare videatur.

Quapropter equidem et C. Marii, et cæterorum virorum sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes (quæ mihi videntur ex hominum vitâ ad Deorum religionem et sanctimoniam demigrâsse) testor, me, pro illorum famâ, gloriâ, memoriâ, non secus ac pro patriis fanis atque delubris, propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, immensum gloriæ.

XI. Quare, si eos, qui jam de vitâ decesserunt, ornabimus, justiore nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis; ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin

arma ceperit, quin consules secutus sit. Omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset ! non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim, si Scævæ, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est ; quod equiti Romano præmium dari par fuisset ? et, si C. Marius, quod fistulas, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac sedibus, præcidi imperârat, quod in clivo Capitolino improborum civium * * *

Desunt non pauca.

IN L. CATILINAM I.

In Senatu.

ARGUMENTUM.

L. SERGIUS Catilina, patricii generis, cum, post præturam et Africam administratam, repetundarum, et inter sicarios, (quamquam frustra) accusatus esset, bis consulatum frustra petiit. Idem etiam bis conjuravit contra rempublicam. Et prima quidem conjuratio, quâ L. Torquatum et L. Cottam, consules, voluit interficere, casu dirempta est: altera autem, occultis consiliis agitata, in consulatum Ciceronis erupit, cui, ob hoc ipsum, eo cupidius populus Romanus consulatum mandavit, quod de eâ rumor in vulgus exierat. Hîc cum esset tota res ad Ciceronem a Q. Curio conjurato per Fulviam delata, et Catilinam nihilominus in senatu, a. d. VIII. Id. Nov. vel (ut aliis placet) a. d. VI. Id. Nov. vidisset; ita indignitate rei commotus est Cicero, ut gravissime in ipsum oratione inveheretur, quâ totam rem sibi cognitam esse ostenderet, eique, ut Urbe exiret, suaderet. Atque hæc est prima in senatu habita oratio. Huic orationi iratissimus cum respondisset Catilina, minatus, se incendium suum patriæ ruinâ restincturum; e senatu se proripuit, ac nocte proximâ, cum quibusdam consciis, ex Urbe abiit. Quo mane co-

gnito, Cicero, in concionem populi profectus, dum senatus conveniret, habuit secundam orationem, quâ de abitu Catilinæ triumphat. Sed, quoniam intelligebat, quantum invidiæ sibi conflâset, partim ab his qui nimis crudeliter ejectum a Cicerone Catilinam innocentem jactabant, partim vero ab iis, qui non dimittendum, sed puniendum, fuisse putabant; hanc invidiam a se studet amoliri, cum conjurationem certo factam esse ostendendo, tum lenitatis suæ rationem afferendo. Demonstrat præterea, quantum periculi reipublicæ immineat, cum a Catilinâ, tum imprimis ab reliquis conjuratis, qui in Urbe remanserant; quorum sex genera facit, et, de singulis quid sentiat, dicit. Paulo post, legatorum Allobrogum a conjuratis sollicitatorum indicio, cum comprehensi essent Lentulus ejusque socii, et, cognitâ ab senatu re, in custodiam traditi, Cicero, invidiâ levatus, iterum, forte pridie Non. Dec. prodiit in concionem; et quæ a se deprehendendæ conjurationis causâ, quæ ad pontem Mulvium, quæ in senatu acta, dicta, decreta sint, comprehensis conjuratis, demonstravit; et se populo commendavit, simulque ad supplicationem, sibi togato primum reipublicæ conservatæ causâ decretam, celebrandam cohortatus est. Proximo die, Nonis Decembribus, in senatu de pœnâ conjuratorum agebatur. Hic cum duæ essent sententiæ, altera Silani, consulis designati, qui capitis pœnam decernebat, altera vero Julii Cæsaris, qui mortis pœnam removebat, cæterorum suppliciorum acerbitates omnes, imprimis vincula sempiterna, decernebat; Cicero senatum quartâ oratione ad severitatem cohortatus est; et Silani sententiam severiorem leniori Cæsaris præferendam esse docebat. Eum deinde consecutus Cato plane solvit Cæsaris sententiam. Est itaque, in Silani et Catonis sententiam, senatûs-consultum factum, atque in carcere supplicium de conjuratis sumtum. Quo facto, domum pergentem universus senatus et populus est

prosecutus; eumque Conservatorem non modo et Liberatorem, sed primum etiam Patrem Patriæ, appellavit; cum interea viæ, per quas ibat, lætis ubique ignibus collucerent. Hæc facta sunt Nonis Decembribus. Atque hæc sunt illæ Nonæ, quarum commemoratione toties, neque immerito, Cicero gloriatur.

IN L. CATILINAM I.

I. QUOUSQUE tandem abutêre, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil Urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatûs locus, nihil horum ora vultusque, moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? Quid proximâ, quid superiore, nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris?

O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit; consul videt: hic tamen vivit! Vivit? immo vero, etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat; in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit; Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu suâ occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republicâ virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem, coërcerent. Habemus senatûs-consultum in te, Catilina, vehemens et grave: non

deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis : nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Nox nulla intercessit : interfectus est, propter quasdam seditionum suspiciones, C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus : occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatûs-consulto, C. Mario et L. Valerio, consulibus, permissa est respublica : num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis, et C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata est ? At nos vicessim jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatûs-consultum, verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vaginâ reconditum ; quo ex senatûs-consulto, confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis ; et vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam, audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem : cupio, in tantis reipublicæ periculis, me non dissolutum videri : sed jam me ipse inertiae nequitiaeque condemno.

Castra sunt in Italiâ, contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata : crescit in dies singulos hostium numerus : eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu, videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici, jussero ; credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius, factum esse dicat. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certâ de causâ, nondum adducor, ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis, inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives : et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et firmis præsidiis obsessus,

ne commovere te contra rempublicam possis : multorum te etiam oculi et aures, non sentientem, (sicut adhuc fecerunt) speculabuntur atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest ? si illustrantur, si erumpunt omnia ? Muta jam istam mentem : mihi crede : obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique : luce sunt clariora nobis tua consilia omnia : quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine, me, ante diem XII Calendas Novembris, dicere in senatu, fore in armis certo die (qui dies futurus esset ante diem VI Calendas Novembris) C. Manlium, audaciæ satellitem atque administrum tuæ ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum (id, quod multo magis est admirandum) dies ? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V Calendas Novembris, tum, cum multi principes civitatis Romæ, non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum, causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die, meis præsiidiis, meâ diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse ; cum tu, discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas ?

Quid ? cum tu te Præneste Calendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres ; sensistine, illam coloniam meo jussu, præsiidiis, custodiis, vigiliisque, esse munitam ? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam.

IV. Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem : jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem, reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Læcæ domum ; convenisse eodem com-

plures ejusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes? Quid taces? convincam, si negas: video enim esse hîc in senatu quosdam, qui tecum unâ fuere.

O Dii immortales! ubinam gentium sumus? in quâ urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hîc, hîc sunt, in nostro numero, patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum, exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republicâ sententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Læcam illâ nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti, quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, et sese, illâ ipsâ nocte, paulo ante lucem, me meo in lectulo interfekturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsiidiis munivi atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseris, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

V. Quæ cum ita sint, Catilina, perge, quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiscere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos; si minus, quam plurimos: purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna Diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis,

quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ, pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentia, defendi. Cum, proximis comitiis consularibus, me consulem in Campo, et competitores tuos, interficere voluisti; compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti; quamquam videbam, perniciem meam cum magnâ calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis: templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas.

Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo; faciam id, quod est ad severitatem lenius, et ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republicâ reliqua conjuratorum manus; sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciosa sentina [reipublicæ]. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? Non jubeo: sed, si me consulis, suadeo.

VI. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in quâ nemo est (extra istam conjurationem perditorum hominum), qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret [infamiæ?] quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam tuis, quod flagitium a toto corpore, abfuit? Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem,

prætulisti? Quid vero? nuper, cum, morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulâsti? quod ego prætermitto, et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non vindicata esse, videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties: ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque, pertinent.

Potestne tibi hujus vitæ lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te, pridie Calendas Januarias, Lepido et Tullo consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum et principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicæ obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa post commissâ. Quoties tu me designatum, quoties consulem, interficere conatus es? quot ego tuas petitiones, ita conjectas ut vitari non posse viderentur, parvâ quâdam declinatione, et (ut aiunt) corpore, effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sicca ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, et elapsa est? Tamen eâ carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere.

VII. Nunc vero, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis te, ex hac tantâ frequentîâ, ex tot tuis amicis ac necessariis, salutavit? Si hoc, post hominum memoriam, contigit

nemini; vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi (mercle) mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? Et, si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter atque offensum viderem; carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici, mallet: tu, cum, conscientia scelerum tuorum, agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum presentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit; et jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: "Nullum, aliquot jam annis, facinus exstitit, nisi per te; nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium necesse, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu, non solum ad negligendas leges ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque, valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem, discede, atque hunc mihi timorem eripe; si est verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam."

VIII. Hæc si tecum (ut dixi) patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandæ suspicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es; atque, ut domi meæ te asservarem, rogâsti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus containeremur; ad Q. Metellum prætorem venisti: a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum, demigrâsti; quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum, fore putâsti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse jam dignum custodiâ judicaverit?

Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hîc [morari] æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare?

“Refer,” inquis, “ad senatum” (id enim postulas): et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam (id, quod abhorret a meis moribus): et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium (si hanc vocem expectas) proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur; tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?

At, si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello, dixissem; jam mihi consuli, hoc ipso in templo, jure optimo, senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant: neque hi solum, quorum tibi

auctoritas est videlicet cara, vita vilissima ; sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paulo ante exaudire, potuisti : quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo ; eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur.

IX. Quamquam quid loquor ? te ut ulla res frangat ? tu ut unquam te corrigas ? tu ut ullam fugam meditare ? tu ut ullum exsilium cogites ? Utinam tibi istam mentem Dii immortales duint ! tametsi video, si, meâ voce perterritus, ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoriâ scelerum tuorum, at in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, et a reipublicæ periculis sejungatur. Sed, tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ concedas, non est postulandum : neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore, revocârit.

Quamobrem, (ut sæpe jam dixi) proficiscere : ac, si mihi, inimico (ut prædicas) tuo, conflare vis invidiam ; rectâ perge in exsilium. Vix feram sermones hominum, si id feceris : vix molem istius invidiæ, si in exsilium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum importunâ sceleratorum manu ; confer te ad Manlium ; concita perditos cives ; secerne te a bonis ; infer patriæ bellum ; exsulta impio latrocinio, ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos îsse videaris.

Quamquam quid ego te invitem ? a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati ; sciam pactam et constitutam esse cum Manlio diem : a quo etiam aquilam illam argenteam (quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse

confido et funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit) sciam esse præmissam. Tu ut illâ diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens, solebas? a cujus altaribus sæpe istam impiam dextram ad necem civium transtulisti.

X. Ibis tandem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quamdam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu, non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti. Nactus es, ex perditis, atque ab omni non modo fortunâ, verum etiam spe derelictis, conflata improborum manum.

Hic tu quâ lætitiâ perfruere! quibus gaudiis exultabis! quantâ in voluptate bacchabere! cum, in tanto numero tuorum, neque audies virum bonum quemquam, neque videbis. Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt (qui feruntur) labores tui; jacere humi, non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum; vigilare, non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes, ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exsul potius tentare, quam consul vexare, rempublicam posses; atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius quam bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, patres conscripti, quamdam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecere; percipite (quæso) diligenter, quæ dicam; et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: "M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem ex-

spectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patiêris, ut abs te non emissus ex Urbe, sed immissus in Urbem, esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari, imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at persæpe etiam privati in hac republicâ perniciosos cives morte multârunt: an leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a republicâ defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si, propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae, pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum?"

XII. His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari; unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine, non modo se non contaminârunt, sed etiam honestârunt; certe mihi verendum non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam, putarem.

Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminet, non videant; aut ea, quæ vident,

dissimulent ; qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem, non credendo, corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi, posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, et eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit ; extinguetur atque delebitur, non modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, patres conscripti, in his periculis conjurationis insidiisque versamur : sed, nescio quo pacto, omnium scelerum ac veteris furoris et audaciæ maturitas in nostri consulatûs tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur ; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ et metu esse relevati : periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque affligantur ; sic hic morbus, qui est in republicâ, relevatus istius pœnâ, vehementius, vivis reliquis, ingravescet.

Quare, patres conscripti, secedant improbi ; secerant se a bonis ; unum in locum congregentur ; muro denique (id, quod sæpe jam dixi) secernantur a nobis : desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare : sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque, quid de republicâ sentiat. Polliceor hoc vobis, patres

conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut, Catilinæ profectione, omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata, esse videatis.

Hisce ominibus, Catilina, cum summâ reipublicæ salute et cum tuâ peste ac pernicie, cumque eorum exitio qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus; hunc et hujus socios a tuis aris cæterisque templis, a tectis urbis ac mœnibus, a vitâ fortunisque civium omnium, arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefariâ societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

IN L. CATILINAM II.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

PRIORE Ciceronis oratione commotus, Catilina suppliciter a patribus petiit, ne quid de se temere crederent: eâ se ortum esse familiâ, e quâ multa in rempublicam beneficia profecta essent. Sed tum dicenti omnes obstrepere cœperunt, et hostem patriæ vocare. Quare, omni spe abjectâ, cum delectis aliquot hominibus, intempestâ nocte, ad Manliana castra profectus est; relictis in Urbe Cethego et Lentulo, ad factionem confirmandam. Postridie ejus diei, Cicero, advocatâ concione, hanc habuit orationem ad Quirites, quos docet de fugâ Catilinæ, a quo nihil jam timendum esse demonstrat: residuos vero in Urbe conjuratos monet, ut ducem suum sequantur; et tandem, de totâ conjuratione opprimendâ, consilium suum aperit.

IN L. CATILINAM II.

I. TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel, ipsum egredientem, verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam perniciēs a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum, hujus belli domestici ducem, sine controversiâ vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in Campo, non in foro, non in curiâ, non denique intra domesticos parietes, pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus: palam jam cum hoste, nullo impediēte, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem (ut voluit) extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit; quanto tandem illum mœrore afflictum esse et profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se perculsum atque abjectum esse sentit; et retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget; quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.

II. At, si quis est talis (quales esse omnes oportebat), qui, in hoc ipso, in quo exsultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quam

emiserim ; non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemtum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum, jampridem oportebat ; idque a me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et res publica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent ? quam multos, qui, propter stultitiam, non putarent ? quam multos, qui etiam defenderent ? quam multos, qui, propter improbitatem, faverent ? Ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum judicarem ; jampridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ, periculo sustulissem. Sed cum viderem, (ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ) si illum, ut erat meritis, morte multâssem, fore, ut ejus socios, invidiâ oppressus, persequi non possem ; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis.

Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex Urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset ! Tongilium mihi eduxit ; quem amare in prætextâ [calumniâ] cœperat ; Publicium et Munatium, quorum æs alienum, contractum in popinâ, nullum reipublicæ motum afferre poterat : reliquit, quos viros ! quanto alieno ære ! quam valentes ! quam nobiles !

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, et hoc delectu quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuriâ, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum, maluerunt ; quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire ; qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset : qui

si hîc permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoven-
tur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etru-
riam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi
has urbanas insidias cædis atque incendiorum depo-
poscerit: omnia superioris noctis consilia ad me de-
lata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die.
Catilina ipse pertimuit; profugit: hi quid exspec-
tant? næ illi vehementer errant, si illam meam pris-
tinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos
omnes factam esse aperte conjurationem contra rem-
publicam videretis; nisi vero si quis est, qui Catilinæ
similes cum Catilinâ sentire non putet. Non est jam
lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum
etiam nunc concedam: exeant; proficiscantur; ne
patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere.
Demonstrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si ac-
celerare volent, ad vesperam consequentur. O fortu-
natam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus
urbis ejecerit! Uno (mehercule) Catilinâ exhausto,
relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid
enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest,
quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus,
quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida,
quis testamentorum subjector, quis circumscriptor,
quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier in-
famis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis
perditus, inveniri potest, qui se cum Catilinâ non fa-
miliarissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce
annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non
per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam ho-
mine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui
alios ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitio-
sissime serviebat, aliis fructum libidinum, aliis mor-
tem parentum, non modo impellendo, verum etiam

adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito, non solum ex Urbe, verum etiam ex agris, ingentem numerum perditorum hominum collegerat! Nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ, oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit.

V. Atque, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur; nemo in scenâ levior et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine audaciâque consumerentur.

Hunc vero si sui fuerint comites secuti; si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos! o rempublicam fortunatam! o præclaram laudem consulatûs mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ ac tolerandæ audaciæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt: fortunas suas abligurrierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino et aleâ commissiones solum et scorta quærerent; essent illi quidem desperandi; sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui, mihi, accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque Urbis incendia.

Quibus ego confido impendere fatum aliquod; et pœnas, jamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appro-

pinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit ; non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula, propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus : nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa unius virtute terrâ marique pacata : domesticum bellum manet : intus insidiæ sunt : intus inclusum periculum est : intus est hostis. Cum luxuriâ nobis, cum amentia, cum scelere, certandum est. Huic ego me bello, Quirites, profiteor ducem ; suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quâcumque ratione sanabo : quæ rese-canda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant ; aut, si et in Urbe et in eadem mente permanent ; ea, quæ merentur, expectent.

VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo videlicet timidus et permodestus vocem consulis ferre non potuit : simul atque ire in exsilium jussus est, paruit ; ivit.

Hesterno die, cum domi meæ pæne interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi : rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset, quis eum senator appellavit ? quis salutavit ? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem ? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego, vehemens ille consul, qui verbo cives in exsilium ejicio, quæsi a Catilinâ, an nocturno conventu apud M. Læcam fuisset, necne. Cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset, patefeci cætera. Quid eâ nocte egisset, [ubi fuisset,] quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur ; quæsi,

quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem parârat ; cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam ? Etenim (credo) Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit : et illa castra nunc non Catilinam ducem expectant : et ille, ejectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra, conferet.

VII. O conditionem miseram, non modo administrandæ, verum etiam conservandæ, reipublicæ ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis, circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris et belli, iter ad fugam atque in exsilium converterit ; non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus meâ diligentîâ, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exsilium ejectus a consule vi et minis, esse dicetur : et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum ; me, non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum, existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse a me, dummodo eat in exsilium : sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare, audiatis : sed triduo tamen audietis : multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius, quam quod ejecerim. Sed, cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent ?

Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Massilienses, ire malit. Ille autem, si (mehercule) hoc, quod agit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Româ profectus est; optemus potius, ut eat in exsilium, quam queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, et de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem; et quem, quia (quod semper volui) murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copię comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.

Unum genus est eorum, qui, magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima (sunt enim locupletes), voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis; et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo, in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui istas a Catilinâ exspectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ: neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id, quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus prædiorum; et locuple-

tioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententiâ possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rem publicam, quam arma laturi.

IX. Alterum genus est eorum, qui, quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant; rerum potiri volunt; honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium, me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde, magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; Deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentibus auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi, in cinere urbis, et sanguine civium (quæ mente consceleratâ ac nefariâ concupierunt), se consules ac dictatores, aut etiam reges, sperant futuros? Non vident id se cupere, quod, si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?

Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis quas [Fesulis] Sulla constituit; quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum, sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se, in insperatis repentinisque pecuniis, sumtuosius insolentiusque jactârunt. Hi, dum ædificant, tamquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis, delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapina-

rum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo : desinant furere, ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur.

X. Quartum genus est sane varium, et mixtum, et turbulentum ; qui jampridem premuntur ; qui nunquam emergent ; qui, partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere ære alieno vacillant : qui, vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum, defatigati, permulti et ex Urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam inficiatores lentos, esse arbitror. Qui homines, primum, si stare non possunt, corruant ; sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint ; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.

Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum : quos ego a Catilinâ non revoco : nam neque divelli ab eo possunt : et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit.

Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu ; quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos, videtis ; manicatis et talaribus tunicis ; velis amictos, non togis : quorum omnis industria vitæ, et vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique, versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et saltare, sed etiam

sicas vibrare, et spargere venena, didicerunt : qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republicâ seminarium [Catilinarium] futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt ? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi ? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus ? quo autem pacto illi Apeninum, atque illas pruinas ac nives, perferent ? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem prætoriam !

XI. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia vestrosque exercitus : et primum gladiatori illi confecto et saucio consules imperatoresque vestros opponite : deinde, contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educate. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumultis silvestribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopiâ atque egestate conferre debeo. Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus nos supeditamus, eget ille, (senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus) si, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se conflagunt, contendere velimus ; ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia ; hinc pudicitia, illinc stuprum ; hinc fides, illinc fraudatio ; hinc pietas, illinc scelus ; hinc constantia, illinc furor ; hinc honestas, illinc turpitudine ; hinc continentia, illinc libido : denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuriâ, cum ignaviâ, cum temeritate, cum vitiis omnibus : postremo, copiæ cum egestate, bona ratio

cum perditâ, mens sana cum amentîâ, bonâ denique spes cum omnium rerum desperatione, confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, Dii ipsi immortales cogent, ab his præclarissimis virtutibus, tot et tanta vitia superari?

XII. Quæ cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut Urbi, sine vestro motu ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturnâ excursionem Catilinæ, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, (quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum) potestate tamen nostrâ continebuntur. Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in Urbe remanserunt, atque adeo qui contra Urbis salutem omniumque vestrâ, in Urbe a Catilinâ relictis sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem; mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in Urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam,prehendero; sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem sena-

tum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

XIII. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed, si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum, me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœnâ vos jam omnes salvi esse possitis.

Quæ quidem ego, neque meâ prudentiâ neque humanis consiliis fretus, polliceor vobis, Quirites; sed multis et non dubiis Deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul (ut quondam solebant) ab externo hoste atque longinquo, sed hîc præsentis suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta, defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

IN L. CATILINAM III.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

PATEFACTÂ totâ conjuratione, comprehensis conjuratis, et convictis in senatu, quem ad ædem Concordiæ Cicero consul convocaverat, prodit eodem ipso die in concionem, et populum Romanum ea docet, quæ acta et comperta sint: excitatque omnes ad celebrandam, cum uxoribus et liberis, decretam a senatu supplicationem: deinde declarat, quanto in periculo Urbs fuerit: ac tandem conservatæ a se reipublicæ memoriam sempiternam præsumit.

IN L. CATILINAM III.

I. REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flammâ atque ferro, ac pæne ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam, videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies quibus conservamur, quam illi quibus nascimur (quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate servamur); profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentiam famamque sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam toti urbi, templis, delubris, tectis ac mœnibus, subjectos prope jam ignes circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam dēstrictos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris [dejecimus.] Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, comperta sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites; ut et quanta, et quam manifesta, et quâ ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, [ex actis] scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex Urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquisset; semper vigilavi et providi, Quirites, quemadmodum, in tantis et tam absconditis insidiis, salvī esse possemus.

II. Nam tum, cum ex Urbe Catilinam ejiciebam,

(non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore, putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romæ remansisse; in eo omnes dies noctesque consumsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem; ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis salutis vestræ provideretis, cum oculis maleficio ipsum videretis. Itaque, ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini et tumultus Gallici excitandi causâ, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodemque itinere, cum literis mandatisque, ad Catilinam, esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas; facultatem mihi oblatam putavi, ut (quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a Diis immortalibus) tota res, non solum a me, sed etiam a senatu et a vobis, manifesto deprehenderetur.

Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomtinum, prætores, fortissimos atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, (qui omnia de republicâ præclara atque egregia sentirent) sine recusatione, ac sine ullâ morâ, negotium susceperunt; et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt; atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi, sine cujusquam suspicionem, multos fortes viros eduxerunt; et ego ex præfecturâ Reatinâ complures delectos adolescentes, quorum operâ in re publicâ assidue utor, præsidio cum gladiis miseram. Interim tertiâ fere vigiliâ ex-

actâ, cum jam pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unâque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a nostris. Res erat prætoribus nota solis: ignorabatur a cæteris.

III. Tum, interventu Pomtini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi, comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem, Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur P. Statilius, et post eum C. Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo, quod, literis dandis, præter consuetudinem, proximâ nocte vigilârat.

Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me mane conveniant, literas a me prius aperiri, quam ad senatum deferri, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me esse facturum, ut, de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent; tamen ego non arbitrabar, in tantis reipublicæ periculis, mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui, ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum et gladiatorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatûs, dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore recreâset, dixit, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et literas, ut servorum præsidio uteretur, et ad Urbem quamprimum

cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum Urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent; præsto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi et literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio, ad suam gentem datas esse dixerunt; atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmâsse ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis, cædem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi, placeret; Cethego nimium id longum videri.

V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quæ eorum legatis confirmâset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit.

Introductus Statilius cognovit signum et manum suam. Recitatae sunt tabellæ in eandem fere sententiam: confessus est.

Tum ostendi tabellas Lentulo; et quæsivi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam, signum notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam et cives suos; quæ quidem te a tanto scelere, etiam muta, revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad senatum Allobrogum populumque literæ: si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autem aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quæsivit a Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itemque a Vulturcio. Qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque, venissent, quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus; tum ille subito, scelere demens, quanta conscientiae vis esset, ostendit. Nam, cum id posset inficiari, repente, præter opinionem omnium, confessus est: ita eum, non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, quâ semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitasque, defecit.

Vulturcius vero subito proferri literas atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum et manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: "Qui sim, ex eo quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis; et, quem in locum sis progressus, cogita; et vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum." Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil, ex iis quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio, tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant,

sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi, viderentur.

VI. Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, de summâ re publicâ quid fieri placeret. Dictæ sunt a principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ullâ varietate est consecutus. Et, quoniam nondum est perscriptum senatûsconsultum, ex memoriâ vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentiâ meâ, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus et C. Pomtinus, prætores, quod eorum operâ forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, a suis et reipublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se præturâ abdicâset, tum in custodiam traderetur; itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinus, qui omnes præsentés erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ Urbis depoposcerat; in M. Cæparium, cui, ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam, erat indicatum; in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Fesulas L. Sulla deduxit; in Q. Manlium Chilonem, qui, unâ cum hoc Furio, semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus; in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate senatus est usus, Quirites, ut, ex tantâ conjuratione, tantâque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, reipublicâ conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

Atque etiam supplicatio Diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est,

Quirites ; quod mihi primum, post hanc urbem conditam, togato contigit : et his decreta verbis est, “ Quod Urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâssem.” Quæ supplicatio si cum cæteris conferratur, Quirites, hoc intersit, quod cæteræ bene gestâ, hæc una, conservatâ republicâ, constituta est.

Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam, (patefactus indiciis et confessionibus suis) iudicio senatûs, non modo prætoris jus, verum etiam civis, amiserat, tamen magistratu se abdicavit ; ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quominus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione, in privato P. Lentulo puniendo, liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis Urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex Urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus Urbis continebatur. Omnia nôrat, omnium aditus tenebat : appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat. Erat ei consilium ad facinus aptum ; consilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam, ad certas res conficiendas, certos homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat : nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret : frigus, sitim, famem ferre poterat.

Hunc ego, hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulis-

sem, (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulsem. Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque, tanto ante, exitii et fati diem reipublicæ denuntiasset; neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur: quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privatâ domo furtum unquam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in reipublicâ conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in Urbe ad hanc diem remansisset; quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti, tamen (ut levissime dicam) dimicandum nobis cum illo fuisset; neque nos unquam, dum ille in Urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberâsemus.

VIII. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut Deorum immortalium nutu atque consilio et gesta et provisa esse videantur. Idque cum conjecturâ consequi possumus, (quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse); tum vero ita præsentibus temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam, ut illa omitam, visas nocturno tempore ab Occidente faces ardoremque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus, ut cætera, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur; hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum neque relinquendum est.

Nam profecto memoriâ tenetis, Cottâ et Torquato consulibus, complures in Capitolio res de cœlo esse percussas, cum et simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, et statuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus; quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus

lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex totâ Etruriâ convenissent, cædes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi Dii immortales, omni ratione placati, suo numine prope fata ipsa flexissent.

Itaque, illorum responsis, tunc et ludi decem per dies facti sunt; neque res ulla, quæ ad placandum Deos pertineret, prætermissa est: iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus, et in excelso collocare, et, contra atque ante fuerat, ad Orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, et forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem Urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspicere possent. Atque illud ita collocandum consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut, neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem, collocaretur.

IX. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim, cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, [et ea per cives,] quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur; ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta, esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum, hodierno die mane, per forum meo jussu et conjurati, et eorum indices, in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos senatumque converso, omnia et senatus, et vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta vidistis.

Quo etiam majore sunt isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam Deorum templis atque delubris, sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus: ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis et barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi a Diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli, ex civitate male pacatâ, (quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse et non nolle videatur) spem imperiî et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent; id non divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos, non pugnando, sed tacendo, superare potuerunt?

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores Diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce et imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas quas audistis, sed et has quas vosmet ipsi meministis et vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit; ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis; multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex Urbe collegam suum expulit: om-

nis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exstincta sunt. Ultus est hujus victoriae crudelitatem postea Sulla; nec dici quidem opus est, quantâ deminutione civium, et quantâ calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro, Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum.

Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam, rempublicam pertinerent. Non illi nullam esse rempublicam, sed, in eâ quæ esset, se esse principes; neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere, voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut, non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium, adjudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum suâ gente gessit, (quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilinâ, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur) ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putâssent, quantum infinitæ cædi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset; et urbem et cives integros incolumesque servavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoriâ vestrâ, Qui-

rites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent et corroborabuntur: eamdemque diem intelligo, quam spero æternam fore, et ad salutem Urbis, et ad memoriam consulationis mei [propagatam:] unoque tempore in hac republicâ duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ, sed cœli, regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domicilium sedemque servaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum qui externa bella gesserunt; quod mihi cum his vivendum sit, quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos aut oppressos reliquerint; vestrum est, Quirites, si cæteris sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentis enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est, providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest: magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est; magna est in republicâ dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt.

Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnis impetus domesticorum hostium, depulsus a vobis, se in me unum converterit; vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui se, pro salute vestrâ, obtulerint invidiæ periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi, quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloriâ virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat adscendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem; ut, si qua

est invidia in conservandâ republicâ suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republicâ tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur.

Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis ac vestrûm ; atque in vestra tecta discedite : et ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen, æque ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetuâ pace esse possitis, providebo, Quirites.

IN L. CATILINAM IV.

In Senatu.

ARGUMENTUM.

CUM Cicero audisset, opifices, aliosque e fæce populi, a conjuratorum amicis et clientibus sollicitari ad eos per vim e carcere liberandos; dispositis undique præsiidiis, Nonis Decembribus senatum in curiam convocavit, retulitque, quid de iis fieri placeret, qui in carcerem coniecti erant. Silanus, consul designatus, prior rogatus sententiam, morte eos multandos censuit. Cæsar autem, exceptâ morte, alias pœnarum acerbitates amplexus est. Cicero in utramque sententiam ita disseruit, ut ad Silani severiorem potius inclinaret. Itaque totum hujus orationis argumentum in duabus illis sententiis excutiendis versatur.

IN L. CATILINAM IV.

I. VIDEO, patres conscripti, in me omnium vestrū ora atque oculos esse conversos : video, vos, non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam (si id depulsum sit) de meo, periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas : sed eam (per Deos immortales, quæso) deponite ; atque, obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatūs data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque, perferrem ; feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo, meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas salusque pariat.

Ego sum ille consul, patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur ; non Campus, consularibus auspiciis consecratus ; non curia, summum auxilium omnium gentium ; non domus, commune perfugium ; non lectus, ad quietem datus ; non denique hæc sedes honoris, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui ; multa pertuli ; multa concessi ; multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi.

Nunc, si hunc exitum consulatūs mei Dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum, ex cæde miserā ; conjuges liberosque vestros, virginesque Vestales, ex acerbissimā vexatione ; templa atque delubra, hanc pulcherriam patriam omnium nostrū, ex fœdissimā flammā ; totam Italiam ex bello et vastitate, eriperem ; quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vaticibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit ;

cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem exstitisse?

II. Quare, patres conscripti, consulite vobis; prospicite patriæ; conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras; populi Romani nomen salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare, desinite. Nam primum debeo sperare, omnes Deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relatores gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica, tamquam obsidem consulatûs mei; neque ille, qui, exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potius quam et illi et nos unâ reipublicæ peste pereamus.

Quare, patres conscripti, incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium, adducitur. Tenentur ii, qui, ad Urbis incendium, ad vestram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobroges; servitia excitantur: Catilina arcessitur: id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo, ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt; vos multis jam judiciis judicâstis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis; et, meâ virtute atque diligentîâ, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis; deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret præturâ, coëgistis; tum quod eum, et cæteros, de quibus judicâstis, in custodiam dandos censuistis; maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis; qui honos togato habitus ante me est nemini: postremo, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio, dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ullâ dubitatione a vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti, tamquam integrum, et de facto, quid judicetis, et de pœnâ, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis.

Ego magnum in republicâ versari furorem, et nova quædam misceri et concitari mala, jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestræ mentes inclinant atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit, non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes; et, obscure serpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quâcumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

IV. Video duas adhuc esse sententias; unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque, et pro suâ dignitate et pro rerum magnitudine, in summâ severitate

versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum, vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vitâ, et hoc communi spiritu, non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republicâ esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a Diis immortalibus non esse supplicii causâ constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter, oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis; difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causâ statueritis, non putent esse suæ dignitatis recusare.

Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat; et digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum aut per populum, levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet. Bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus; quam si eripuisset, [multos,] uno dolore, animi atque corporis, et omnes scelerum pœnas, ademisset. Itaque, ut aliqua in vitâ formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt; quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

V. Nunc, patres conscripti, ego, meâ, video, quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris; quoniam hanc is in republicâ viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio, an amplius

mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæsare (sicut ipsius dignitas, et majorum ejus amplitudo, postulabat) sententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit inter levitatem concionatorum, et animum vere popularem, saluti populi consulentem.

Video, de istis qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudiustertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de totâ re et causâ judicârit. At vero C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse; denique ipsum latorem legis Semproniae, injussu populi, pœnas reipublicæ dependisse. Idem ipsum Lentulum, largitorem et prodigum, non putat, cum de perniciæ populi Romani, et exitio hujus urbis, tam acerbe tamque crudeliter cogitârit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: et sancit in posterum, ne quis, hujus supplicio levando, se jactare, et in [perniciæ] populi Romani posthæc popularis esse, possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.

VI. Quamobrem, sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo carum atque jucundum: sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviolem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendâ crudelitas? Ego enim

de meo sensu judico. Nam, ita mihi salvâ republicâ vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causâ vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quâdam humanitate et misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo, sepultâ in patriâ, miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, et furor, in vestrâ cæde bacchantis. Cum vero mihi proposui régnantem Lentulum (sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est), purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco: et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumserit; utrum is clemens ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus, esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non, dolore ad cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos, in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros, trucidare voluerunt; qui singulas unusquisque nostrâ domos, et hoc universum reipublicæ domicilium, delere conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii, collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque perniciæ fama subeunda est.

Nisi vero cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus et amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suæ, feminæ electissimæ, virum præsentem et audientem, vitâ privandum esse dixit, cum

avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit: quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in republicâ versata est, et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summâ re publicâ minueretur: hic, ad evertenda fundamenta reipublicæ, Gallos arcessit, servitia concitat, Catilinam vocat; attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Veremini, (censeo) ne, in hoc scelere tam immani ac nefando, nimis aliquid severe statuuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne, remissione pœnæ, crudeles in patriam, quam ne, severitate animadversionis, nimis vehementes in acerbissimos hostes, fuisse videamur.

VII. Sed ea, quæ exaudio, patres conscripti, dissimulare non possum. Jaciuntur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii, ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia et provisa et parata et constituta sunt, patres conscripti, cum meâ summâ curâ atque diligentîâ, tum multo etiam majore populi Romani, ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est, post Urbem conditam, hæc inventa sola, in quâ omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio et secerno libenter: neque enim in improborum civium, sed in acerbis-

simorum hostium, numero habendos puto. Cæteri vero (Dii immortales!) quâ frequentîâ, quo studio, quâ virtute, ad communem dignitatem salutemque consentiunt! Quid ego hîc equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consilii que concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent; quos, ex multorum annorum dissensione ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa, conjungit; quam conjunctionem si, in consulatu confirmatam meo, perpetuam in reipublicâ tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros; scribas item universos; quos cum casu hæc dies ad ærarium frequentâset, video, ab expectatione sortis, ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, adspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, et hoc commune patriæ solum, cum sit carum, tum vero dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium est, patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; qui, virtute suâ fortunam civitatis consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant; quam quidam, hinc nati, et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium, esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatae fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? Servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat; qui non hæc stare cupiat; qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis.

Quare, si quem vestrûm forte commovet hoc, quod

auditum est, lenonem quemdam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum; est id quidem cœptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perdit, qui non ipsum illum sellæ atque operis et quæstûs quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse vellent. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt; immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii: etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est?

Quæ cum ita sint, patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete.

IX. Habetis consulem ex plurimis periculis et insidiis, atque ex mediâ morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram, reservatum: omnes ordines, ad conservandam rempublicam, mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa Deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestrâ vitâ, de conjugum vestrarum ac liberorum animâ, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est.

Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui; quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id, quod in civili causâ hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quantâ vir-

tute stabilitam libertatem, quantâ Deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas, una nox pæne delêrit. Id ne unquam posthac, non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pæne præcurritis, excitarem, locutus sum; sed ut mea vox, quæ debet esse in republicâ princeps, officio functa consulari videretur.

X. Nunc, ante quam [P. C.] ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem et infirmam, contentam et abjectam. Quod si aliquando, alicujus furore et scelere concitata, manus ista plus valuerit, quam vestra ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestâstis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ, reipublicæ gratulationem decrevistis.

Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italiâ decedere, coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiamque, delevit: habeatur vir egregius L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam et nobilissimus, Perses, honestavit: sit in æternâ gloriâ Marius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto, inter horum laudes, aliquid loci nostræ gloriæ; nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur.

Quamquam est uno loco conditio melior externæ

victoriæ, quam domesticæ; quod hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium, dementiâ aliquâ depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum a pernicië reipublicæ repuleris, nec vi cœrcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego, vestro bonorumque omnium auxilio, memoriâque tantorum periculorum, (quæ non modo in hoc populo qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus, semper hærebit) a me atque a meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium, perfringere et labefactare possit.

XI. Quæ cum ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provinciâ, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt a me, propter Urbis vestræque salutis custodiam, repudiata; pro clientelis hospitibusque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo; pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempublicam diligentiam, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatûs memoriam, postulo; quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitror. Quod si meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium; cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis.

Quapropter, de summâ salute vestrâ, populi que Romani, patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius

urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universâ republicâ, decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet, et ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, et per se ipsum præstare, possit.

PRO L. MURENÂ.

ARGUMENTUM.

CONSULIBUS Cicerone et Antonio, cum, Cicerone comitia consularia habente, Decimus Silanus et L. Murena essent in futurum annum designati, repulsam autem tulisset Serv. Sulpicius; eâ contumeliâ commotus Sulpicius, ambitûs Murenâ accusavit, cum tribus subscriptoribus, M. Catone, Cn. Postumio, et Serv. Sulpicio adolescente. Tribus ergo actionibus, pro illius temporis more, causa est perorata. Primâ actione defensus est a Q. Hortensio, alterâ a M. Crasso, tertiâ a Cicerone consule. In totâ igitur oratione, hoc agitur, ut cum cæteræ criminationes retundantur, tum imprimis illa de tribubus largitione corruptis. Antequam ipsam causam ingreditur, satisfacit M. Catoni et Serv. Sulpicio; quorum alter negabat fas esse, Ciceronem consulem, qui de ambitu legem tulisset, defendere reum de ambitu; alter autem conquestus erat, Murenæ causam a summo amico suo contra se suscipi. Deinde ad singulas accusationis partes accedit, quæ omnino tres erant. Prima in reprehensione vitæ; altera in contentione dignitatis, h. e. utrum Sulpicius, an vero Murena, dignior consulatu; tertia in criminibus ambitûs versabatur. Habet autem hæc oratio pluri-

num suavitatis et artis. Nam illa contentio juris-consulti cum imperatore, et reprehensio juris scientiæ ac philosophiæ Stoicæ, longe jucundissima est, sed ita comparata, ut non posset magnopere aut Sulpicium aut Catonem offendere; quamquam Plutarchus commemorat, Catonem, cum ita disputaret Cicero, dixisse, omnibus audientibus, (ut erat in isto genere magna Romæ libertas) “O! Dii boni! quam ridiculum consulem habemus!” Cæterum juvat, de hac Stoicæ philosophiæ reprehensione, audire, Cicero quid dixerit, L. IV. de Fin. B. et M. c. 27. “Omnia peccata paria dicitis. Non ego jam tecum ita loquar, Cato, ut, iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum. Nunc agendum subtilius.” De artificio autem, quo Sulpicium et Catonem reprehendit, ita Quintilianus, L. XI. c. 1: “Multum est difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul hujusmodi personæ Ciceroni pro Murenâ dicenti obstiterunt, M. Catonis et Serv. Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatûs ademit! quid enim aliud esset, quo se homo nobilis et juris antistes victum magis ferret? Ut vero rationem suæ defensionis reddidit! cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret. Quam molli autem articulo tractavit Catonem! cujus naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam rebus duriores videri factam volebat; ut, inter eos, non forensem contentionem, sed studiosam disputationem, crederes incidisse.” Itaque nec mirum, si Murena absolutus est, quod ex Orat. pro Flacco, c. 13, intelligitur: “Nonne, ipso Pompeio auctore, Silano et Murenâ Coss. decrevimus,” &c.

PRO L. MURENÂ.

I. QUÆ deprecatus a Diis immortalibus sum, iudices, more institutoque majorum, illo die, quo, auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi magistratuique meo, populo plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret; eadem precor ab iisdem Diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum unâ cum salute obtinendum, et ut vestræ mentes atque sententiæ cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant; eaque res vobis, populoque Romano, pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque, afferat. Quod si illa sollennis comitiorum precatio, consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim et religionem, quantam rei publicæ dignitas postulat; idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res fauste, feliciter, prospereque eveniret.

Quæ cum ita sint, iudices, et cum omnis Deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum; idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea Diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce et declaratus consul, et defensus, beneficium populi Romani, cum vestrâ atque omnium civium salute, tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est; antequam pro L. Murenâ dicere instituo, pro me ipso pauca dicam; non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei quam hujusce salutis defensio, sed ut, meo facto vobis probato, majore

auctoritate ab hujus honore, famâ, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

II. Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, et diligentissime perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me, et consulem et legis ambitus latorem, et tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. Cujus reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, judices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in republicâ potest aut debet esse conjunctior, quam is, cui respublica a me [uno] traditur sustinenda, magnis meis laboribus et periculis sustentata? Quod si, in iis rebus repetendis quæ mancipî sunt, is periculum judicii præstare debet, qui se nexu obligavit; profecto etiam rectius, in judicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defensorque periculi, esse debebit. Ac, si (ut nonnullis in civitatibus fieri solet) patronus huic causæ publice constitueretur; is potissime honore affecto defensor daretur, qui, eodem honore præditus, non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Quod si, portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatum rationem, et prædonum, et locorum (quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur); quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magnâ jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestates esse subeundas? Quare, si est boni consulis, non solum videre quid agatur, verum etiam providere quid futurum sit; ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in republicâ Calendis Januarii esse. Quod si ita est, non tam me

officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respublica consulem ad communem salutem defendendam vocare.

III. Nam, quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihi met ipsi jam pridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Et enim, si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem; facerem improbe, etiam si alius legem tulisset: cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam defensionem latio legis impediat?

Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis et pæne imperio urbe expulisse, et nunc pro L. Murenâ dicere. Ego autem has partes lenitatis et misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi: sed ab reipublicâ mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas, in summo periculo civium, postulabat. Quod si tum, cum respublica vim et severitatem desiderabat, vici naturam, et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam; nunc, cum omnes me causæ ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ consuetudinique servire! Ac de officio defensionis meæ, et de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam aliâ in parte orationis dicendum nobis erit.

Sed me, judices, non minus hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Catonis accusatio, commovebat; qui gravissime et acerbissime ferre dixit, me, familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam, cum grave est, vere accusari in amicitia, tum, etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me, in petitione tuâ, tibi omnia studia atque officia, pro nostrâ necessitudine, et debuisse confiteor, et præstitisse arbitror.

Nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule, postulandum. Abiit illud tempus; mutata ratio est. Sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi, contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum debuisse; contra salutem, nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cum Murenam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem, potest, ut, amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murenâ, judices, et vetus et magna amicitia est, quæ, in capitis dimicatione, a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiam crudelitatisque famam inussisset, si hominis, et suis et populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiâssem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam, cum præmia mihi tanta pro hac industriâ sint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti et ingrati.

Quod si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiam, nulla superbiam turpitudine, nulla inhumanitatis culpa, suscipitur; ego vero libenter desino. Sin autem fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem, coarguit; nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus, deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam, si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum, de jure consulentibus, respondere; et, si turpe existimas, te ad

vocato, illum ipsum, quem contra veneris, causâ cadere; noli tam esse injustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere.

Etenim, si me tua familiaritas ab hac causâ removisset, et, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item cæteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset; in eâ civitate consul designatus defensorem non haberet, in quâ nemini unquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, judices, ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli, defuissem. Quare, quod dandum est amicitiae, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater (qui mihi est carissimus) isto in loco: quodtribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim, me, contra amici studium, pro amici periculo dicere.

V. Intelligo, judices, tres totius accusationis partes fuisse; et earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitûs, esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quam vera maledicendi facultas, de vitâ L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Objecta est enim Asia; quæ ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. Qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus, videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut, rebus communiter gestis, pæne simul cum patre triumpharet?

Hic vero, judices, et fuit in Asiâ; et viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoriâ, fuit. Et,

si habet Asia suspicionem luxuriæ quamdam; non Asiam nunquam vidisse, sed in Asiâ continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem, non Asiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex quâ laus familiæ, memoria generi, honos et gloria nomini constituta est; sed aliquod, aut in Asiâ susceptum, aut ex Asiâ deportatum, flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum, gerebat, virtutis; patre imperatore libentissime meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum est, si vere objicitur, vehementis accusatoris; sin falso, maledici conviciatoris. Quare, cum istâ sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convivio, neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare; sed conspiciere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui vere istud objici possit. Nemo enim fere saltat sobrius (nisi forte insanit), neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Tempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum, comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. Nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumtus ostenditur: et, cum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt; in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperi-
turum putas?

Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? nihil, inquam, omnino, judices. Sic a me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum, in vitâ proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta

defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis; quæ pars altera fuit accusationis.

Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatûs petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murenâ, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superârit. Contemisti L. Murenæ genus; extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ et honestæ familiæ plebeïæ; et proavus L. Murenæ, et avus, prætores fuerunt; et pater, cum amplissime atque honestissime ex præturâ triumphâset, hoc faciliorem huic gradum consulatûs adipiscendi reliquit, quod is, jam patri debitus, a filio petebatur.

Tua vero nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus literatis et historicis est notior, populo vero et suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco; avus nullâ illustri laude celebratus. Itaque, non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate, eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quod virtute industriâque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summâ tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi unquam minus in Q. Pompeio, novo homine et fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim ejusdem animi atque ingenii est, posteris suis (quod Pompeius fecit) amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renovare.

VIII. Quamquam ego jam putabam, judicēs, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum; qui, non modo Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Cœliis commemorandis, jacebant. Cum ego vero, tanto intervallo, claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac (sicut apud majores nostros fuit) non magis nobilitati quam virtuti pateret; non arbitrabar, cum ex familiâ vetere et illustri consul designatus ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut, cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem; superavi tamen dignitate Catilinam, gratiâ Galbam. Quod si id crimen homini novo esse deberet, profecto mihi neque inimici neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cætera.

Quæsturam unâ petiit, et sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia: neque enim quemquam vestrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant, unus autem primum solus possit obtinere; non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis; propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura utriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titîâ provinciam tacitam et quietam; tu illam, cui, cum quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam et illustrem, quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque nomen in quæsturâ: nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoscique posset.

IX. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur. Ab utroque dissimillimâ ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis ac sto-

machi, secutus est : jus civile didicit : multum vigilavit : laboravit : præsto multis fuit : multorum stultitiam perpessus est, arrogantiam pertulit, difficultatem exsorbuit : vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in eâ scientiâ, quæ sit multis profutura.

Quid Murena interea ? fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit : quâ in legatione duxit exercitum ; signa contulit ; manum conseruit ; magnas copias hostium fudit ; urbes partim vi, partim obsidione, cepit ; Asiam istam refertam, et eandem delicatam, sic obiit, ut in eâ neque avaritiæ neque luxuriæ vestigium reliquerit : maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsentem L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis literis testata sunt omnia ; quibus L. Lucullus tantum laudis impertiit, quantum neque ambitiosus imperator neque invidus tribuere alteri in communicandâ gloriâ debuit.

Summa in utroque est honestas, summa dignitas ; quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. Sed non licet. Agitat rem militarem : insectatur totam hanc legationem : assiduitatis et operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos ? forum non attigeris ? abfueris tamdiu ? et, cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitârunt, de dignitate contendas ? Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. Mihi quidem vehementer expediit, positam in oculis esse gratiam : sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi, et tu idem fortasse : verumtamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisset.

Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur; quî potest dubitari, quin, ad consulatum adipiscendum, multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam juris civilis, gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum, cantus excuscat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caves, ne tui consultores, ille, ne urbes aut castra, capiantur. Ille tenet et scit, ut hostium copiae, tu, ut aquae pluviae, arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. Ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus præstat cæteris omnibus.

X. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam, peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit. Omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, et hæc forensis laus et industria, latent in tutelâ ac præsidio bellicæ virtutis: simul atque increpuit suspicio tumultûs, artes illico nostræ conticescunt.

Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris, tamquam filiolum osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrare. Aliis ego te virtutibus, continentiae, gravitatis, justitiæ, fidei, cæteris omnibus, consulatu et omni honore semper dignissimum judicavi. Quod quidem jus civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illâ disciplinâ munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia conciliant, et admirabilem dignitatem et pergratam utilitatem debent habere.

XI. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ sunt in imperio, et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. Summa etiam utilitas; siquidem, eorum consilio et periculo, cum republicâ, tum etiam nostris rebus, per-

frui possumus. Gravis etiam illa est, et plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo; posse, consilio atque oratione, et senatûs et populi, et eorum qui res judicant, mentes permovere. Quæritur consul, qui dicendo nonnunquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia, pariat: quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est.

Primum, dignitas in tam tenui scientiâ quæ potest esse? res enim sunt parvæ, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum et abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant: fastos enim vulgo non habebant. Erant in magnâ potentiâ, qui consulebantur; a quibus etiam dies, tamquam a Chaldæis, petebatur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, et singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, et ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilârit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgatâ et cognitâ, sine suâ operâ lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

XII. Cum hoc fieri bellissime posset; "Fundus Sabinus meus est: immo meus:" deinde judicium; noluerunt. "Fundus," inquit, "qui est in agro qui Sabinus vocatur." Satis verbose: cedo, quid postea? "Eum ego, ex jure Quiritium, meum esse aio." Quid tum? "Inde ego te ex jure manu consertum voco." Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jureconsultus, tibicinis Latini modo: "Unde tu me,"

inquit, "ex jure manu consertum vocâsti, inde ego te revoco." Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse suâ sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum cæteris rebus absurdum, tum vero [nullo usu:] "Utrisque superstitionibus, [præsentibus,] istam viam dicò: inite viam." Præsto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. "Redite viam:" eodem duce, redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos ridicula (credo) videbantur: homines, cum recte atque in loco constitissent, juberi abire; ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia: "Quando te in jure conspicio;" et hæc, "Sed anne tu dicis causâ vindicaveris?" quæ, dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus jactata et excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt; fraudis autem et stultitiæ plenissima.

Nam, cum permulta præclare legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii, majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes, ad coëmptiones faciendas, interimendorum sacrorum causâ, reperti sunt. In omni denique jure civili, æquitatem reliquerunt; verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris (exempli causâ) id nomen invenerant, putârunt, omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Caias vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinum, judicem an arbitrum, rem an litem, dici oporteret.

XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in istâ scientiâ consularis nunquam fuit; quæ tota ex rebus fictis com-

menticiisque constaret; gratiæ vero multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et æque promptum est mihi et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquamdiu fuit, "Licet consulere," jam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in eâ prudentiâ, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet: peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare: difficilis autem res ideo non putatur, quod et per paucis et minime obscuris literis continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum [esse] profitebor. Etenim, quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim, "Quâ de re agitur," addere. Quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis; idem videare respondisse, quod Servius: sin aliter; etiam controversum jus nôsse et tractare videare.

Quapropter, non solum illa gloria militaris vestris formulis atque actionibus anteponenda est; verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestræ exercitationi, ad honorem, antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse: post, cum id assequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. Ut aiunt in Græcis artificibus, eos aulædos esse, qui citharædi fieri non potuerint; sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. Etenim a vobis salubritas quædam; ab iis qui dicunt, salus ipsa, petitur. Deinde vestra responsa atque decreta et evertuntur sæpe dicendo, et, sine defensione oratoris, firma esse non possunt: in quâ re si satis profecissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt aut fuerunt.

XIV. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis ; una imperatoris, altera oratoris boni : ab hoc enim pacis ornamenta retinentur ; ab illo belli pericula repelluntur. Cæteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, justitia, fides, pudor, temperantia ; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt : sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de insitâ cujusque virtute, disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simul atque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Et enim, ut ait ingeniosus poëta, et auctor valde bonus, præliis promulgatis, “ pellitur e medio,” non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, “ sapientia : vi geritur res : spernitur orator,” non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam “ bonus : horridus miles amatur : ” vestrum vero studium totum jacet. “ Non ex jure manu consertum, sed mage ferro,” inquit, “ rem repetunt.” Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra soli : sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps.

Verum hæc Cato nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat ; et oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum : quod ego longe secus existimo, judices ; deque eo pauca disseram : neque enim causa in hoc continetur.

Nam, si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt ; derideatur de rege Pyrrho triumphus M' Curii ; de Philippo, T. Flaminini ; de Ætolis, M. Fulvii ; de rege Perse, L. Pauli ; de Pseudophilippo, Q. Metelli ; de Corinthiis, L. Mummi. Sin hæc bella gravissima, victoriæque eorum bellorum gravissimæ, fuerunt ; cur Asiaticæ nationes, atque ille a te hostis contemnitur ? Atqui, ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video : cujus belli victor L. Scipio, [partâ] cum Publio fratre glo-

riâ, quam laudem ille, Africâ oppressâ, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asiâ nomine assumsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui : quo ille, cum esset (ut ego mihi statuo) talis, qualem te esse video, nunquam [cum Scipione] esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur, (cum ipse, paulo ante, Hannibale ex Italiâ expulso, ex Africâ ejecto, Carthagine oppressâ, maximis periculis rempublicam liberâset) nisi illud grave bellum et vehemens putaretur.

XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit, considerâris ; omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones : quem L. Sulla, maximo et fortissimo exercitu, [pugnâ excitatum,] non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit : quem L. Murena, pater hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magnâ ex parte, non oppressum, reliquit : qui rex, sibi aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes et copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis, conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur ; alterius res, et terrâ et mari calamitosæ, vehementer et opes regis et nomen auxerunt : L. Luculli vero res tantæ exstiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio et virtute gestum. Nam, cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiâ januam fore putavisset, quâ effractâ et revulsâ, tota pateret provincia ; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, et omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid ? illam

pugnam navalem ad Tenedum (cum, contento cursu, acerrimis ducibus, hostium classis Italiam, spe atque animis inflata, peteret) mediocri certamine et parvâ dimicatione commissam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. Expulsus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiisque renovârit.

XVI. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisque dicendum, plurima et maxima prœlia commemorare possem: sed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex contemnendus fuisset; neque tantâ curâ senatus et populus Romanus suscipiendum putâset, neque tot annos gessisset, neque tantâ gloriâ L. Luculli: neque vero ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pompeium detulisset, cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, et summâ contentione pugnata; quâ ex pugnâ cum se ille eripuisset, et Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset; etiam in extremâ fortunâ et fugâ, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius animâ posuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperârat, victoriâ possideret; tamen non ante, quam illum vitâ expulit, bellum confectum judicârit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi et ejecti vita tanti æstimata est, ut, morte ejus nuntiâtâ, tum denique bellum confectum arbitraretur. Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris, cognitum esse defendimus; et hanc ejus operam non minus, ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse.

XVII. At enim, in præturæ petitione, prior re-

nuntiatus est Servius. Pergitisne vos, tamquam ex syngraphâ, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuiquam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes et quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia; et totam opinionem parva nonnunquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam, sine ullâ apertâ causâ, fit aliud, atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam populus admiretur: quasi vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione totâ comitiorum. Quis L. Philippum summo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientiâ, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo? Non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne, cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam, ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo commoventur, sæpe improvise, nullâ ex certâ ratione, obscurâ aliquâ ex causâ excitantur; sic, in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit; sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur.

XVIII. Sed tamen, si est reddenda ratio, duæ res vehementer in præturâ desideratæ sunt, quæ ambæ, in consulatu, tum Murenæ profuerunt; una, expectatio muneris, quæ et rumore nonnullo, et studiis sermonibusque competitorum, creverat; altera, quod ii, quos in provinciâ ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suæ testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatûs petitionem reservavit. Nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præsto

fuit ; et munus amplissimum, quod petitio præturae desiderabat, prætura restituit. Num tibi hæc parva videntur adjumenta et subsidia consulatûs ? voluntas militum, quæ cum per se valet multitudine, cum apud suos gratiâ ; tum vero, in consule declarando, multum, etiam apud universum populum Romanum, auctoritatis habet suffragatio militaris : imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes, deliguntur. Quare gravis est illa oratio, “ Me saucium recreavit : me prædâ donavit : hoc duce, castra cepimus, signa contulimus : nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse ; cum fortis, tum etiam felix.” Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem ? Etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valeat prerogativum ; quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse ?

XIX. Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis ; noli ludorum hujus elegantiam, et scenæ magnificentiam, valde contemnere ; quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari ? minus est mirandum : quamquam huic causæ id satis est : sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare, si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed, si nosmet ipsi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipsâ occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur ; quid tu admirare de multitudine indoctâ ?

Lucius Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini, cum splendore, fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare, delectant homines, mihi crede, ludi,

etiam illos qui dissimulant, non solum eos qui fatentur: quod ego in meâ petitione sensi: nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quod si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar; tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam adversatam putas?

Sed hæc sane sint paria omnia: sit par forensis opera militari; sit par militari suffragatio urbana; sit idem, magnificentissimos et nullos unquam fecisse ludos; quid? in ipsâ præturâ nihilne existimas inter tuam et istius sortem interfuisse?

XX. Hujus sors ea fuit, quam omnes tui necessarij tibi optabamus, juris dicendi; in quâ gloriam conciliat magnitudo negotij; gratiam, æquitatis largitio: quâ in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia et ad consulatum apta provincia, in quâ laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox: quæstio peculatûs, ex alterâ parte, lacrymarum et squaloris, ex alterâ, plena catenarum atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, et prope pars civitatis offensa est: lites severe æstimatæ: cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit. Postremo, tu in provinciam ire noluisti. Non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et prætor et consul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optimâ existimatione attulit. Habuit proficiscens delectum in Umbriâ: dedit ei facultatem respublica liberalitatis; quâ usus, multas sibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. Ipsâ autem in Galliâ, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigent, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. Fateor: sed tamen illud cogita,

nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatûs petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum, in Murenâ atque in Sulpicio fuisse; dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius; et ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quæ ipsi soli, re integrâ, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persæpe tibi dixi: et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri; sed et populi opinionem a spe adipiscendi avertunt, et amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit: neque in uno aut altero animadversum est, sed jam in pluribus, simul atque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperâsse videatur.

Quid? ergo acceptam injuriam persequi non placet? Immo vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. Petitorem ego, præsertim consulatûs, magnâ spe, magno animo, magnis copiis, et in forum et in Campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, prænuntia repulsæ; non testium potius, quam suffragatorum, comparatio; non minæ magis, quam blanditiæ; non declamatio potius, quam persalutatio; præsertim cum jam, hoc novo more, omnes fere domos omnium concursent, et ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demissum? jacet, diffidit, abjecit hastas. Serpit hic rumor: "Scis tu, illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? Alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat." Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur; studia deponunt, aut testatam rem abji-

ciunt, aut suam operam et gratiam iudicio et accusationi reservant.

XXII. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam, in petitione non possit ponere. Adjungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima: magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, præsertim non inopem neque infirmum, exturbare; qui, et per se et per suos, et vero etiam per alienos, defendatur. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: et qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia et studia præstamus.

Quare ego, expertus et petendi, et defendendi, et accusandi molestiam, sic intellexi: in petendo, studium esse acerrimum; in defendendo, officium; in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatûs diligenter adornet atque instruat. Unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtulisses, existimâsti, te utrique negotio satisfacere posse? Vehementer errâsti. Quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in istâ ratione consumseris?

XXIII. Legem ambitûs flagitâsti, quæ tibi non deerat: erat enim severissime scripta Calpurnia. Gestus est mos et voluntati et dignitati tuæ: sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armâset: petitioni vero refragata est. Pœna gravior in plebem tuâ voce efflagitata est: commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetu-

dinis commodum laborandum est ; aut, incommodo morbi, etiam cæteri vitæ fructus relinquiendi. Quid ergo ? hæc quis tulit ? is, qui auctoritati senatûs, voluntati tuæ, paruit : denique is tulit, cui minime proderant. Illa, quæ meâ summâ voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas ? Confusionem suffragiorum agitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus et municipiis gratiosi, tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios iudices esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent. Hæc omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsepiebant.

Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima ; de quâ ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus ; ut, cum ante me et ille dixisset, et vir summâ dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de totâ re dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere versor ; et, quod possum, iudices, occurro vestræ sapientiæ.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, depositâ atque abjectâ petitione ? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum : mæstos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum, animadvertabant (quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent) ; Catilinam interea alacrem atque lætum, stipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum, cum spe militum, tum collegæ mei (quem-

admodum dicebat ipse) promissis; circumfluente colonorum Arretinorum et Fesulanorum exercitu: quam turbam, dissimillimo ex genere, distinguebant homines percussi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipsius plenus furoris; oculi, sceleris; sermo, arrogantiae; sic ut ei jam exploratus et domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorum: ei vim denuntiabat: reipublicae minabatur.

XXV. Quibus rebus qui timor bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipublicae, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vosmet ipsi vobiscum recordamini: meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuissem, quas habuisse in concione domesticâ dicebatur, cum miserrorum fidelem defensorem negâsset inveniri posse, nisi eum qui ipse miser esset: integrorum et fortunatorum promissis saucios et miseros credere non oportere: quare, qui consumpta replere, erepta recuperare, vellet, spectarent, quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minime timidum, et valde calamitosum, esse oportere eum qui esset futurus dux et signifer calamitosorum.

Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatus-consultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi; atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit atque induit. Tum enim dixit, duo corpora esse reipublicae: unum debile, infirmo capite; alterum firmum, sine capite; huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens; neque tamen satis severe, pro rei indignitate, decrevit: nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio,

quem omnino vivum illinc exire non oportuerat ; præsertim cum idem ille in eodem ordine, paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, iudicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ, restincturum.

XXVI. His tum rebus commotus, et quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in Campum deduci a Catilinâ sciebam, descendi in Campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, et cum illâ latâ insignique loricâ, non quæ me tegeret (etenim sciebam Catilinam, non latus aut ventrem, sed caput et collum, solere petere), verum ut omnes boni animadverterent ; et, cum in metu et periculo consulem viderent, (id, quod est factum) ad opem præsidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiolem in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate inflammatum viderent ; omnes, qui illam ab republicâ pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, præsertim cum incubuit ad virum bonum, et multis aliis adjumentis petitionis ornatum : qui cum, honestissimo patre atque majoribus, modestissimâ adolescentiâ, clarissimâ legatione, præturâ probatâ in jure, gratâ in munere, ornatâ in provinciâ, petisset diligenter, et ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur ; huic, mirandum est, magno adjumento Catilinæ subitam spem consulatûs adipiscendi fuisse ?

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitûs criminibus, perpurgatus ab iis qui ante me dixerunt, a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus : quo in loco, Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis, et de deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso et bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis, M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatûs-consulto, de republicâ, respondebo.

XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortunâ conquerar. Nam, cum sæpe antea, iudices, et ex aliorum miseriis, et ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui, remoti a studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt; tum vero, in his L. Murenæ tantis tamque improvisis periculis, ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque, miserari: qui primum, dum ex honoribus continuis familiæ majorumque suorum unum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne et ea quæ relictæ, et hæc quæ ab ipso parta sunt, amittat; deinde, propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur.

Quæ cum sint gravia, iudices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias, descenderunt. Nam, ut omittam Servium Sulpicium (quem intelligo non injuriâ L. Murenæ, sed honoris contentione, permotum), accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus (ut ait ipse) vicinus ac necessarius; qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui, quamquam a Murenâ nullâ re unquam alienus fuit, tamen eâ conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes et ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimico exitio, esse deberent.

Respondebo igitur Postumio primum, qui (nescio quo pacto) mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum, incurrere.

Cujus competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere destitit. Sin autem eo-

rum aliquis largitus est ; expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quam suam, persequatur.

* * *

Ea omnia, quæ et Postumio, et Ser. Sulpicio adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis : qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem, pertimescam. In quo ego accusatore, judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatûs, ne quid totius vitæ splendor et gravitas, noceat : denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, et duos terrores hujus imperii, Carthaginem Numantiamque, deleverat, cum accusavit L. Cottam. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius operâ tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audiui, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur. Quid ? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit ? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus, et sapientes ac multum in posterum prospicientes judices, restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum : in periculo vero, et in perniciæ civium, repudientur. Nam, si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum

ad accusandum non fuisse, nisi prius de causâ judicâset ; iniquam legem, judices, et miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tuâ virtute judicium, vituperare non audeo : nonnullâ in re forsitan conformare et leviter emendare possim. “ Non multa peccas,” inquit ille fortissimo viro senior magister : “ sed, si peccas, te regere possum.” At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ullâ in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus, esse videre. Finxit enim te ipsa natura, ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes, magnum hominem et excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed (ut mihi videtur) paulo asperior et durior, quam veritas aut natura patiatur. Et, quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperitâ multitudine, aut in aliquo conventu agrestium ; audacius paulo de studiis humanitatis, quæ et mihi et vobis notâ et jucunda sunt, disputabo.

In M. Catone, judices, hæc bona, quæ videmus, divina et egregia, ipsius scitote esse propria : quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia, non a naturâ, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoïci nominantur. Hujus sententiæ sunt et præcepta ejusmodi : sapientem gratiâ nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere : neminem misericordem esse, nisi stultum et levem : viri non esse, neque exorari, neque placari : solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos : si mendicissimi, divites ; si servitutem serviant, reges : nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique, esse dicunt : omnia peccata esse paria : omne delictum scelus esse nefarium : nec minus delinquere eum, qui

gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum qui patrem, suffocaverit : sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nullâ in re falli, sententiam mutare nunquam.

XXX. Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit ; neque disputandi causâ, ut magnâ pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani ? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri et calamitosi ? sceleratus et nefarius fueris, si quidquam, misericordiâ adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccâsse, et ejus delicti veniam petit ? nefarium est facinus, ignoscere. At leve delictum est : omnia peccata sunt paria. Dixisti quidpiam ? fixum et statutum est. Non re ductus es, sed opinione : sapiens nihil opinatur. Errâsti aliquâ in re : maledici putat. Hac ex disciplinâ nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti. Nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causâ. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere ; mutare sententiam, turpe est : exorari, scelus ; misereri, flagitium. Nostri autem isti, (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentiâ, diffisum ingenio meo, quæsisse adjumenta doctrinæ) nostri, inquam, illi a Platone et Aristotele, moderati homines et temperati, aiunt, apud sapientem valere aliquando gratiam : viri boni esse misereri : distincta genera esse delictorum, et dispare poenas : esse apud hominem constantem ignoscendi locum : ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat : irasci nonnunquam : exorari eundem et placari : quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare : de sententiâ decedere aliquando : omnes virtutes mediocritate quâdam esse moderatas.

XXXI. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum istâ naturâ detulisset ; non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior (neque enim esse potes), sed paulo ad lenitatem propensior. Non accusares (nullis adductus inimiciis,

nullâ lacessitus injuriâ) pudentissimum hominem, summâ dignitate atque honestate præditum : putares, cum in ejusdem anni custodiâ te atque L. Murenâ fortuna posuisset, aliquo te, cum hoc, reipublicæ vinculo esse conjunctum : quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere.

Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc et animi quodam impetu concitatum, et vi naturæ atque ingenii elatum, et recentibus præceptorum studiis flagrantem jam, usus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores, et virtutis magistri, fines officiorum paulo longius, quam natura vellet, protulisse ; ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oportet, consisteremus. Nihil ignoveris : immo aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causâ feceris : immo resistito gratiæ, cum officium et fides postulabit. Misericordiâ commotus ne sis. Etiam, in dissolvendâ severitate : sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententiâ permaneto : vero ; nisi sententiam [sententia] alia vicerit melior.

Hujuscemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu ; habere eruditissimum hominem, et pæne divinum, domi ; cujus oratione et præceptis, quamquam erant eadem ista quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Lælio comior ? quis jucundior, eodem ex studio isto ? quis illo gravior ? sapientior ? Possum de L. Philippo, de C. Gallo, dicere hæc eadem : sed te domum jam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commo-diorem, comiorem, moderatiorem, fuisse, ad omnem rationem humanitatis ? de cujus præstanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi : sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es,

quam ad unumquemque nostrum, pervenire potuit : ad imitandum vero, tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed, si illius comitatem et facilitatem tuæ gravitati severitatique adperseris ; non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certe condita jucundius.

XXXII. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causâ nomen Catonis : remove ac prætermitte auctoritatem, quæ, in judiciis, aut nihil valere, aut ad salutem debet valere : congregare mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato ? quid affers in iudicium ? quid arguis ? Ambitum accusas ? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam : ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatûs-consultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti obviam candidatis ïssent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tribu- tim, et item prandia si vulgo essent data ; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint : decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit : nam, factum sit, necne, vehementer quæritur : si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest.

Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum ; quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis ; ut, ex senatûs-consulto, neque cujus intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a Murenâ illa esse commissâ : tum egomet tibi, contra legem commissâ esse, concedam.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provinciâ decedenti, consulatum petenti : solet fieri. Eccui autem non proditur revertenti ? quæ fuit ista multitudo ? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodîsse multos ? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid,

si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? Num aut criminosum sit, aut mirandum, quâ in civitate, rogati, infimorum hominum filios, prope de nocte, ex ultimâ sæpe Urbe, deductum venire soleamus, in eâ non esse gravatos homines prodire horâ tertiâ in Campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hîc sedent iudices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honeste in Urbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magnâ catervâ suâ venit; quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius unquam, sed ne voluntati quidem, defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede; concedam esse crimen: hoc quidem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi aut referendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque assestationem. Neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli: tenuiorum et non occupatorum amicorum est ista assiduitas; quorum copia bonis et beneficiis deesse non solet.

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium,

tenue est ; si, ut [suffragentur,] nihil valent gratiâ. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam, possunt : atque hæc a nobis petunt omnia : neque ullâ re aliâ, quæ a nobis consequuntur, nisi operâ suâ, compensari putant posse. Itaque et legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, et senatûs-consulto, quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. Nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

At spectacula sunt tributim data, et ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murenâ omnino, iudices, non est, ab ejus amicis autem more et modo factum est ; tamen, admonitus re ipsâ, recordor, quantum hæc quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostrâ aut patrum nostrorum memoriâ, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo et in foro daretur amicis et tribulibus ? Hæc homines tenuiores [primum, nedum qui a suis tribulibus vetere instituto assequebantur] * * *

Deest nonnihil.

XXXV. * * * præfectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse ; quid statuatur in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causâ, comparârunt ? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt : in quibus tamen Murena ab senatûs auctoritate defenditur. Quid enim ? Senatus num obviam prodire crimen putat ? non ; sed mercede : convince. Num sectari multos ? non ; sed conductos : doce. Num locum ad spectandum dare ? aut ad prandium invitare ? minime ; sed vulgo, passim. Quid est vulgo ? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, (qui et quo animo jam sit, et qualis vir futurus sit, videmus) in equitum centuriis voluit esse, et ad hoc officium necessitudinis, et ad reliquum tem-

pus, graciosus; id erit ejus vitrico fraudi aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua et necessaria, locum suum gladiatorium concessit huic, non et illa pie fecit, et hic a culpâ est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere et Stoïce Cato. Negat verum esse, allici benevolentiam cibo: negat, judicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnam, petitionis causâ, si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas, fovendis hominum sensibus, et deleniendis animis, et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano, petebas? Horribilis oratio: sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque vero Cretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque dispertiunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitûs, deleti sunt; alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam legesque conservant.

XXXVI. Quare noli, Cato, majorum instituta (quæ res ipsa, quæ diuturnitas imperii comprobant) nimium severâ oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus, apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoïcus, stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Samia; quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors hones-

taretur; quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit Diis immortalibus, quod ille vir in hac republicâ potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebrandâ, graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani (ut dixi) sororis filius, his hædinis pelliculis præturâ dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes et inhumanitatem multo minus. Distinguit rationem officiorum ac temporum, vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quod ais, nullâ re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate; hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præsis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut, pro meâ salute, laborem periculumque suscipias?

Quid, quod habes nomenclatorem? In eo quidem fallis et decipis: nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est; turpe est, eos notiores esse servo tuo quam tibi. Sin etiam nôris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur ante petis, quam insusravit? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute nôris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur pravissima. Quare, nec plebi Romanæ eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quæ omnia majores nostri comparaverunt; nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quam largitionem.

XXXVII. At enim te ad accusandum res publica adduxit. Credo, Cato, te isto animo atque eâ opinione

venisse : sed tu imprudentiâ laberis. Ego quod facio, judices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenæ gratiâ facio, tum me pacis, otii, concordiae, libertatis, salutis, vitæ denique omnium nostrum, causâ facere clamo atque testor. Audite, audite consulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republicâ cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut eâ copiâ, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat ; ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus ; a quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini.

Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil : et curavi, ne quis metueret : sed copias illius, quas hîc video, dico esse metuendas : nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt : sed, ab illo in speculis atque insidiis relictî, in capite atque in cervicibus nostris restiterunt. Hi et integrum consulem, et bonum imperatorem, et naturâ et fortunâ cum reipublicæ salute conjunctum, dejici de urbis præsidio, et de custodiâ civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. Quorum ego ferrum et audaciam rejeci in Campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, judices ; his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis, consecuti. Magni interest, judices, (id, quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci) esse Calendis Januarii in republicâ duo consules.

Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut [lege improbâ, aut perniciosâ largitione,] auditum aliquando aliquod malum reipublicæ [quæri.] Inita sunt in hac civitate consilia, judices, Urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi : atque hæc cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patriâ suâ et cogitant et cogitaverunt. Horum ego quotidie consiliis

occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, iudices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meae diligentiae: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? jam enim hesternâ concione intonuit vox perniciosa [designati] tribuni, collegæ tui: contra quem, multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatûs petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt, (jam ab eo tempore, quo a L. Catilinâ et Cn. Pisone initum consilium senatûs interficiendi scitis esse) in hos dies, in hos menses, in hoc tempus, erumpunt.

Qui locus est, iudices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino, consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicæ præsidio demovere, volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliquâ ratione, si possent, tollere; id, quod (mihi crede) et agunt, et moliuntur. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præsidii: sed, cum consulari auctoritate et auxilio spoliata vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam, ne sufficiatur consul, non timent. Vident, in tuorum potestate collegarum fore: sperant, sibi Silanum, clarum virum, sine collegâ, te sine consule, rempublicam sine præsidio, obijci posse.

His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in re publicâ, consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortunâ con-

stitutum ad amplexandum otium ; scientiâ, ad bellum gerendum ; animo et usu, ad quod velis negotium. Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, judices : totam rempublicam vos in hac causâ tenetis, vos gubernatis.

XXXIX. Si L. Catilina, cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret L. Murenam : si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio respublica ; ut minuatur, contra suum furorem, imperatorum copia ; ut major facultas tribunis plebis detur (depulso adversario) seditionis ac discordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicæ, judicaret ?

Mihi credite, judices : in hac causâ non solum de L. Murenæ, verum etiam de vestrâ, salute sententiam fereitis. In discrimen extremum venimus : nihil est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt auxilia quæ habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim, non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in Urbe, in foro : (Dii immortales ! sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo sacrario reipublicæ, in ipsâ, inquam, curiâ, non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat ; ego togatus, vobis bonisque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam et comprimam !

Sed quid tandem fiet, si hæc, elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundârint ? Unus erit consul, et is non in administrando bello, sed in sufficiendo collegâ, occupatus. Hunc jam qui impedituri sint, * * * illa pestis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet, quâ poterit ; et jam po-

pulo Romano minatur : in agros suburbanos repente advolabit : versabitur in castris furor, in curiâ timor, in foro conjuratio, in Campo exercitus, in agris vastitas : omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsiidiis erit respublica, facile et magistratuum consiliis et privatorum diligentia opprimuntur.

XL. Quæ cum ita sint, judices, primum reipublicæ causâ, quâ nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro meâ summâ et vobis cognitâ in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ et cæterorum civium, consulatis : deinde ego [fidem vestram, vel defensoris] et amici officio adductus, oro atque obsecro, judices, ut ne hominis miseri, et, cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem novâ lamentatione obruatis. Modo, maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset ; nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, vester est supplex, judices ; vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat ; vestram potestatem ac vestras opes intuetur.

Nolite, (per Deos immortales !) judices, hac eum re, quâ se honestiorem fore putavit, etiam cæteris ante partis honestatibus atque omni dignitate fortunâque privare. Atque ita vos Murena, judices, orat atque obsecrat, si injuste neminem læsit ; si nullius aures voluntatemve violavit ; si nemini (ut levissime dicam) odio, nec domi nec militiæ, fuit. Sit apud vos modestiæ locus ; sit demissis hominibus perfugium ; sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatûs magnam habere debet, judices : unâ enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero, his temporibus, habere consulatûs ipse nullam potest. Objicitur

enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam, solus opponitur. Quare, quid invidendum Murenæ aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices. Quæ vero miseranda sunt, ea et mihi ante oculos versantur, et vos videre et perspicere potestis.

XLI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis; quo se miser vertet? domumne? ut eam imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in suâ gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominiâ lugentemque videat? an ad matrem, quæ misera, modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur et sollicita est, ne eundem paulo post spoliatum omni dignitate conspiciat?

Sed quid ego matrem aut domum appello, quem nova pœna legis et domo, et parente, et omnium suorum consuetudine conspectuque, privat? Ibit igitur in exilium miser? quo? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominiâ reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, mœrentem, exsulem videat? In eâ porro provinciâ, quo animo C. Murenâ, fratrem suum, adspiciet? qui hujus dolor! qui illius mœror erit! quæ utriusque lamentatio! quanta autem perturbatio fortunæ atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenâ, nuntii literæque celebrâssent, et unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eo accedat ipse nuntius suæ calamitatis!

Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine et misericordiâ vestrâ, iudices; conservate populi Romani beneficium: reddite rei-

publicæ consulem : date hoc ipsius pudori ; date patri mortuo ; date generi et familiæ ; date etiam Lanuvio, municipio honestissimo, quod in hac totâ causâ frequens mœstumque vidistis. Nolite a sacris patriis Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis (si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea) consul consulem, judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

PRO A. LICINIO ARCHIÂ POËTÂ.

ARGUMENTUM.

A. LICINIUS Archias fuit Antiochenus, qui, cum poëtica florere laude, et ab omnibus pæne Italiæ populis expeteretur, imprimisque apud principes quosdam Romanos esset graciosus, hoc etiam eorum operâ consecutus est, ut civitate Romanâ donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Grattius quidam; eumque reum fecit lege Plautiâ Papii de civitate, quâ cautum erat, ut, qui fœderatis civitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italiâ domicilium habuissent, et intra LX dies apud prætorem essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causâ susceptâ, Cicero, commemoratâ Archiæ secum et cum summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter, et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justæ orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis imprimisque poëticae facultatis, tum in ipsius Archiæ, laudes digrediendi; ostenditque, dignissimum civitate Romanâ Archiam esse.

PRO A. LICINIO ARCHIA[^] POËTÂ[^].

I. SI quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in quâ me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplinâ profecta, a quâ ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam, quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem, et ad suscipiendam et ad ingrediendam rationem horum studiorum, exstitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit; a quo id accepimus, quo cæteris opitulari et alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus.

Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina; ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; et, quasi cognatione quâdam, inter se continentur.

II. Sed, ne cui vestrûm mirum esse videatur, me, in quæstione legitimâ, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentîâ, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a

forensi sermone, abhorreat : quæso a vobis, ut, in hac causâ, mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis (quemadmodum spero) non molestam ; ut me, pro summo poëtâ atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestrâ humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius ; et, in ejusmodi personâ, quæ, propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam ; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium, non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

III. Nam, ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit ; primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe et copiosâ, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluent) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit : post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque, superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum : studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis ; et hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ, non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate cæterisque præmiis donârunt : et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimârunt.

Hac tantâ celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures, adhibere posset. Statim Lu-

culli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, [fuit,] ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim, satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex eâ provinciâ cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratiâ Luculli, ab Heracleensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et Carbonis, "Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italiâ domicilium habuissent; et, si sexaginta diebus apud prætorem essent professi." Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum.

Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est: quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summâ auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audivisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse, dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines, (hujus judicii causâ, cum mandatis, et cum publico testimonio, venerunt) qui hunc [adscriptum] Heracleensem dicunt.

Hic tu tabulas desideras Heracleensium publicas;

quas, Italico bello; incenso tabulario, interîsse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus; et de hominum memoriâ tacere, literarum memoriam flagitare; et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

At domicilium in Italiâ non habuit; is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ, ex illâ professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam, cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignâset; Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tantâ diligentîâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem et ad judices venerit, et unius nominis liturâ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim, cum mediocribus multis, et aut nullâ aut humili aliquâ arte præditis, gratuito civitatem in Græciâ homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summâ ingenii prædito gloriâ, noluisse. Quid? cum cæteri, non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui ne utitur quidem illis in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, rejicietur?

Census nostros requiris scilicet: est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo im-

peratore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse ; superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asiâ ; primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive ; iis temporibus, [quæ] tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio eum in civium Romanorum jure esse versatum, et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et adiit hæreditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore et consule.

VI. Quære argumenta, si quæ potes : nunquam enim hic, neque suo neque amicorum iudicio, revincetur.

Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures, convicio defessæ, conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tantâ varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus ; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus ? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre : me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, iudices, ut, ab nullius unquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit ?

Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris, ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis, conceditur temporum ; quantum alii tribuunt tempestivis conviviis ; quantum denique aleæ, quantum pilæ ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero ? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod, ex his studiis, hæc quo-

que censetur oratio et facultas ; quæ, quantacumque in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur ; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentiâ suasissem, nihil esse in vitâ magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem ; in eâ autem persequendâ omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda ; nunquam me, pro salute vestrâ, in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus, objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas ; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas scriptores et Græci et Latini reliquerunt ! quas ego mihi semper in administrandâ republicâ proponens, animum et mentem meam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quispiam, Quid ? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt ? Difficile est hoc de omnibus confirmare : sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et, sine doctrinâ, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves exstitisse, fateor : etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrinâ, quam sine naturâ valuisse doctrinam. Atque idem ego contendendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere exsistere : ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum ; ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos ; ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem ; qui,

profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur; tamen (ut opinor) hanc animi [remissionem] humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt neque ætatum omnium, neque locorum: hæc studia adolescentiam [alunt,] senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus; nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me, in hoc novo genere dicendi, tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis! Quæ vero accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem?

Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, et doctrinâ, et præceptis, et arte constare; poetam naturâ ipsâ valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanc-

tos appellat poëtas, quod quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.

Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent; bestiae sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos, instituti rebus optimis, non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum; Chii suum vindicant; Salaminii repetunt; Smyrnæi vero suum esse confirmant (itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt); permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt; nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. Nam et Cimbricas res adolescens attigit; et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiat. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, Quod acroama, aut cujus vocem, libentissime audiret; "Ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur." Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari.

Mithridaticum vero bellum, magnum atque difficile, et in multâ varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucillum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen, illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsâ naturâ regionis, vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam

Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus, ereptam esse atque servatam : nostra semper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis : nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphus. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius : itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum, hujus proavus, Cato tollitur : magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt ; nos hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus ?

Nam, si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat ; propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur ; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare ; quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt ; tum iis certe, qui de vitâ, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum.

Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur ! Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, “ O fortunate,” inquit, “ adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris ! ” Et vere : nam, nisi Ilias illa exstitisset ; idem tumulus, qui corpus ejus

contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites, dulcedine quâdam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

Itaque, (credo) si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret, (credo) hunc petentem repudiâset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub eâ conditione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos, impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloriâ ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnendâ gloriâ scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Attii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in quâ urbe imperatores prope

armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in eâ non debent togati judices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo; et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul, pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vitâ civium, proque universâ republicâ gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid est, quod, in hoc tam exiguo vitæ curriculo et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

Certe, si nihil animus præsentiret in posterum, et, si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vitâ ipsâ dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republicâ, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum, in gerendo, spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memori-

am sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem abfutura est, sive (ut sapientissimi homines putaverunt) ad aliquam animi mei partem pertinebit; nunc quidem certe cogitatione quâdam speque delector.

Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis; causâ vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli, comprobetur. Quæ cum ita sint; petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana, verum etiam divîna, in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas, semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti; sic in vestram accipiat fidem, ut humanitate vestrâ levatus potius, quam acerbitate violatus, esse videatur. Quæ de causâ, pro meâ consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certo scio.

PRO M. CÆLIO.

ARGUMENTUM.

MARCUS Cœlius eques Romanus Ciceronique familiaris fuit. Is duabus accusationibus C. Antonii et Atratini inclaruit. Hoc dolore permotus, et a Clodiâ, muliere libidinosâ, P. Clodii sorore, impulsus Atratinus filius, Cœlium lege Lutatîâ de vi reum fecit, quod a Clodiâ aurum ex armario mutuum sumsisset, quo servos Luceii ad cædem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, cum Clodia aurum repetisset, servos ejus ad dominam veneno tollendam sollicitasset; deprehensusque ab amicis Clodiæ in balneis Licinius esset, cum venenum servo Clodiæ traderet. In utroque crimine diluendo Cicero versatur, ita, ut neque principium neque exitum habere ostendat; h. e. neque causas afferri posse, quibus Cœlius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen contineatur, inter se et cum principiis consentire. Et, quoniam multa in vitam Cœlii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet; et crimina ea partim refellit, partim excusat; et optima quæque in posterum iudices a Cœlio exspectare jubet.

PRO M. CÆLIO.

I. Si quis, judices, forte nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ; miretur profecto, quæ sit tanta atrocitas hujusce causæ, quod, diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnârint, quotidie quæri jubeat; legem non improbet; crimen, quod versetur in judicio, requirat. Cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim, in judicium vocari; sed adolescentem illustri ingenio, industriâ, gratiâ, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium et vocet et vocârit; oppugnari autem hunc opibus meretriciis; Atratini illius pietatem non reprehendat; muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse.

Etenim, si attendere diligenter, et existimare vere de omni hac causâ, volueritis; sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine et nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare, pietati tribuo; si jussus est, necessitati; si

speravit aliquid, pueritiæ. Cæteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

II. Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus defensionis adolescentiæ M. Cœlii maxime convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causâ, detrahendæ spoliandæque dignitatis gratiâ, dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine meâ oratione, tacitus, facile ipse respondet: quibus autem, propter senectutem, (quod jam diu minus in foro nobiscum versatur) non æque est cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, (quæ certe potest esse maxima) eam semper in M. Cœlio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliquâ de causâ esse notus.

Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque, his judicantibus, oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis: quid parentes sentiant, lacrymæ matris incredibilisque mœror, squalor patris, et hæc præsens mœstitia, quam cernitis, luctusque declarat.

Nam, quod est objectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis; nemini unquam præsentis Puteolani majores honores habuerunt, quam absenti M. Cœlio; quem et absentem in amplissimum ordinem cooptârunt, et ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegârunt: iidemque nunc lectissimos viros, et nostri ordinis, et equites Romanos, cum legatione ad hoc iudicium, et cum gravissimâ atque ornatissimâ laudatione, miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ; quæ firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. Neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse

posset, si, non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi, displiceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; et meus hic forensis labor vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latius commendatione ac iudicio meorum.

Nam, quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum, non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id nunquam tam acerbe feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma et species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet: maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam; quæ si petulantius jactatur, convicium; si facetius, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accusationis, admiratus sum et moleste tuli, potissimum esse Atratio datam: neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque (id, quod animadvertere poteratis) pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquanto liberius, et fortius, et magis more nostro, refutarem istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod et pudor tuus moderatur orationi meæ; et meum erga te parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petulanter, etiam si sine ulla suspitione, at non sine argumento,

maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum qui te agere voluerunt; laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quod ornate politeque dixisti.

IV. Verum, ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam, quoad ætas M. Cælii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinæque, munita: qui, ut huic virilem togam dedit — (nihil hoc loco de me: tantum sit, quantum vos existimatis) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum. Nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissimâ domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

Nam, quod Catilinæ familiaritas objecta Cælio est, longe ab istâ suspitione abhorreere debet. Hoc enim adolescente, scitis consulatum mecum petisse Catilinam: ad quem si accessit, aut si a me discessit unquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt); tum existimetur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus, esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus ætatis, quod, ipsum suâ sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætor me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat. Secutus est annus: causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi: petebat Catilina mecum. Nunquam ad illum accessit: a me nunquam recessit.

V. Tot igitur annos versatus in foro sine suspitione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium togâ constitutus, et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur: eademque erat,

sī statim mereri stipendia cœperamus, castrensis ratio ac militaris. Quā in ætate, nisi qui se ipse suā gravitate et castimoniā, et, cum disciplinā domesticā, tum etiam naturali quodam bono, defenderat; quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam [veram] effugere non poterat. Sed qui prima illa initia ætatis integra atque inviolata præstitisset; de ejus famā ac pudicitia, cum is jam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur.

Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos esset in foro, Cælius: et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate, fecerunt. Habuit enim ille (sicuti meminisse vos arbitror) permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata, virtutum. Utebatur hominibus improbis multis; et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam industriæ quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigeabant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis cupiditatibusque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio; cum omnibus communicare, quod habebat; servire temporibus suorum omnium, pecuniā, gratiā, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audaciā; versare suam naturam, et regere ad tempus, atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum

facinorosis audacter, cum libidinosi luxuriose, vivere.

Hac ille tam variâ multiplicique naturâ, cum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat; tum etiam multos fortes viros et bonos specie quâdam virtutis assimilatae tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam consceleratus impetus exstisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, judices, respuat, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat: est enim commune cum multis, et cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me (inquam) quondam pæne ille decepit, cum et civis mihi bonus, et optimi cujusque cupidus, et firmus amicus ac fidelis, videretur. Cujus ego facinora oculis prius quam opinione, manibus ante quam suspitione, deprehendi; hujus in magnis catervis amicorum si fuit etiam Cælius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se (sicuti nonnunquam, in eodem homine, me quoque erroris mei pœnitet), quam ut istius amicitiae crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitiae ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse: in quo non modo crimen non hærebat, sed vix diserti adolescentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cælio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortunâ? ubi denique est in istâ suspitione Cælii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubiâ loquor: hoc tamen dico: non modo si socius conjurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, nunquam conjurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset.

Quod, haud scio, an de ambitu, et de criminibus

istis sodalium ac sequestrium, (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. Nunquam enim tam Cœlius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculâset, ambitûs alterum accusaret: neque ejus facti in altero suspicionem quæreret, cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitûs subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitûs crimine arcesseret. Quod quamquam nec sapienter, et me invito, facit, tamen est ejusmodi [cupiditatis], ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare, videatur.

Nam, quod æs alienum objectum est, sumtus reprehensi, tabulæ flagitatæ; videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit: versuram nunquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic in ædiculis habitat, decem, ut opinor, millibus: vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

Reprehendistis, a patre quod semigrârit. Quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum est. Qui cum et, ex reipublicæ causâ, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, et per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: et, cum domus patris a foro longe abesset; quo facilius et nostras domos obire, et ipse a suis coli, posset, conduxit in Palatio, non magno, domum.

VIII. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo ante dixit, "Utinam ne in nemore Pelio" . . . ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. "Nam nunquam hera errans" hanc molestiam nobis exhiberet, "Medea, animo ægra, amore sævo saucia." Sic enim, judices, reperietis,

(quod, cum ad id loci venero, ostendam) hanc Palatinam Medeam, migrationemque, huic adolescenti causam, sive malorum omnium, sive potius sermonum, fuisse.

Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam et fingi intelligebam, fretus vestrâ prudentiâ, judices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Cælio diceret. A quo quæram, si prodierit, primum, cur statim nihil egerit? deinde, si id queri quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se? cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad hæc acute arguteque responderit; tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. Nam si ipse orietur et nascetur ex sese; fortasse (ut soleo) commovebor: sin autem, ut rivulus, arcessitus et ductus ab ipso capite accusationis vestræ; lætabor, cum tantâ gratiâ tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testimonium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a cœnâ redeuntes, attrectatas esse a Cælio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt; cum sit his confitendum, nunquam se, ne congressu quidem et constituto, cœpisse de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, et jam prospicitis animis, et, cum inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab iisdem accusatur M. Cælius, a quibus oppugnatur: palam in eum tela jaciuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. Funguntur officio; defendunt suos; faciunt, quod viri fortissimi solent: læsi dolent; irati efferuntur; pugnant lacessiti. Sed vestræ sapientiæ tamen est, judices, non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cælium, ideo vobis quoque vos causam putare esse

justam alieno dolori potius, quam vestræ fidei, consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copiâ quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?

Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte projecerint, excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientiâ vestrâ; ut eodem tempore et hujus saluti et religioni vestræ, et, contra periculosissimas hominum potentias, conditioni omnium civium, providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus; neque hujus iudicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri, potest. Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus: res cum re, causa cum causâ, ratio cum ratione, pugnabit.

X. Itaque illam partem causæ facile patior graviter et orate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolanâ, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione: de quo ipso tamen quid est, quod expectetis, quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus est et adjutor fuisse et conscius, P. Ascitius, is iudicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget; qui [non] negavit, absolutus sit; id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiæ suspicione, abfuit? Et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamiâ quidem, est adpersus?

At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, a quo illa causa defensa est. Sed Cælius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cujusmodi autem sit, a suâ putat

esse sejunctam : neque solum Cælius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiusque Coponii, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt ; qui, cum doctrinæ studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis, tenebantur. Habitabat is apud L. Luceium, ut audistis. Fuerat ei cognitus Alexandria. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cælio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magnâ ex parte ingenio ejus et dicendi genere quodam tenebamini ; tamen nonnunquam verebar, ne illa, subtiliter ad criminandum inducta, oratio ad animos vestros sensim ac leniter accederet. Dixit enim multa de luxuriâ, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus ; et, qui in reliquâ vitâ mitis esset, et in hac suavitate humanitatis, quâ prope jam delectantur homines, versari perjucunde soleret, fuit in hac causâ pertristis quidam patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cælium, sicut neminem unquam parens. Multa de incontinentiâ intemperantiâque disseruit. Quid quæritis, iudices ? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triste illud et tam asperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cælium familiarem : cœnâsse apud eum, ventitâsse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue falsa sunt : etenim eos unâ cœnâsse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere.

Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cælium dixit. Fera quædam sodalitas, et plane pastoricia atque agrestis, germanorum Lupercorum ; quorum coitio illa silvestris ante est

instituta, quam humanitas atque leges; siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam conimemorant sodalitatem in accusando; ut, [ne quis] id forte nesciat, timere videantur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum objurgatio fuit longa, et ea lenior; plusque disputationis habuit, quam atrocitatis; quo etiam audita est attentius. Nam, P. Clodius, amicus meus, cum se gravissime vehementissimeque jactaret, et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maximâ; tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam: aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondebo primum precario, si licet, si fas est, defendi a me eum qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumserit, qui Baias viderit.

XII. Equidem multos et vidi in hac civitate, et audiui, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, et extremis (ut dicitur) digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, et se ad frugem bonam (ut dicitur) recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim, concessu omnium, huic aliquis ludus ætati; et ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates; quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles et tolerabiles haberi solent.

Sed tu mihi videbare, ex communi infamiâ juventutis, aliquam invidiam Cælio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam: dies jam me deficiat, si, quæ dici in eam sententiam possint, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari potest.

Sed vestræ sapientiæ est, judices, non abduci ab reo; nec, quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum; cum is, non suo crimine, sed multorum vitio, sit in quodam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiae, libidinum juventutis (quam video esse magnam), ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia, noceant. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, quæ in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri et veneni: in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumtum a Clodiâ; venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. Omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio: nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. Voces sunt contumeliosæ, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen et caput. Auro opus fuit: sumsit a Clodiâ; sumsit sine teste; habuit quamdiu voluit. Maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit; quæsitivum venenum; sollicitavit, quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. Magnum rursus odium video, cum crudelissimo discidio, exstitisse. Res est omnis in hac causâ nobis, judices, cum Clodiâ, muliere non solum nobili, sed etiam notâ; de quâ ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causâ. Sed intelligis (pro tuâ præstanti prudentiâ), Cn. Domiti, cum hac solâ rem esse nobis: quæ si se aurum Cælio commodasse non

dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matrem familias secus, quam matronarum sanctitas postulat, nominamus; sin, istâ muliere remotâ, nec crimen ullum, nec opes, ad oppugnandum Cœlium, illis relinquentur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimiciæ cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hîc erro: nunc agam modice; nec longius progrediar, quam me mea fides, et causa ipsa, coget: neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præsertim cum eâ, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cujusquam inimicam, putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipsâ quæram prius, utrum me secum severe et graviter et prisce agere malit, an remisse ac leniter et urbane. Si illo austero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ ista delectatur; sed illâ horridâ, quam in statuis antiquis et imaginibus videmus; qui objurget mulierem, et pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsâ familiâ aliquis, ac potissimum Cæcus ille: minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui profecto si exstiterit, sic aget, et sic loquetur: "Mulier, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? Cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum audieras, consules fuisse? non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui, simul ac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloriâ, dignitate, superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? Nihil horum.

Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? Nonne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Quinta illa Claudia, æmulam domesticæ laudis in gloriâ muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quæ, patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna et avita, et usque a nobis, cum in viris, tum etiam in feminis, repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut eâ tu incestu uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?"

XV. Sed quid ego, iudices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, et Cœlium incipiat accusare illâ suâ gravitate censoriâ? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero, mulier, (jam enim ipse tecum, nullâ personâ introductâ, loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, quæ arguis, probare cogitas; rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis, reddas atque exponas, necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivias, comissationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, te invitâ, dicere. Quæ tu quoniam, mente nescio quâ effrenatâ atque præcipiti, in forum deferri iudiciumque voluisti, aut diluas oportet, et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio, credendum esse fateare.

Sin autem urbanius me agere mavis; sic agam tecum; removebo illum senem durum ac pæne agrestem: ex hisque tuis sumam aliquem, ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus; qui te amat plurimum; qui, propter nescio quam (credo) timiditatem, et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubi-

tavit. Eum putato tecum loqui : “ Quid tumultuaris, soror ? quid insanis ? quid, clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis ? Vicinum adolescentulum adspexisti : candor hujus te, et proceritas, vultus, oculique, pepulerunt : sæpius videre voluisti : fuisti nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis mulier : illum filium-familias, patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes : calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. Confer te alio : habes hortos ad Tiberim ; ac diligenter eo loco præparâsti, quo omnis juvenus natandi causâ venit : hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te spernit, molesta es ? ”

XVI. Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim ; ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio : sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum ? “ Nunc enim demum mihi animus ardet ; nunc meum cor cumulatur irâ ; ” aut illum, “ O infelix ! o sceleste ! ” Ferrei sunt isti patres “ Egone quid dicam ? egone quid velim ? quæ tu omnia, tuis fœdis factis facis, ut nequidquam velim. ” Vix ferenda diceret talis pater : “ Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti ? cur, illecebris cognitis, non refugisti ? cur alienam ullam mulierem nôsti ? Dide ac dissice ; per me licebit. Si egebis, tibi dolebit : mihi sat est, quî ætatis quod reliquum est, oblectem, meæ. ”

Huic tristi ac [directo] seni responderet Cœlius, se nullâ cupiditate inductum de viâ decessisse. Quid signi ? Nulli sumtus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest in tam maledicâ civitate ? Vicinum ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit ? Leni vero et clementi patri, cujusmodi ille est, “ Fores effregit ? restituentur : discidit vestem ? resarciatur, ” Cœlii causa esset expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet ? Nihil jam in istam mulierem dico : sed, si

esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret; quæ haberet palam decretum semper aliquem; cujus in hortos, domum, Baias, jure suo libidines omnium commearent; quæ etiam aleret adolescentes, et parcimoniam patrum suis sumtibus sustentaret; si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset?

XVII. Dicit aliquis, "Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituís adolescentes? ob hanc causam tibi hunc, puerum, parens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus adolescentiam suam collocaret; et hanc tu vitam atque hæc studia defenderes?" Ego, si qui, judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret; quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivium delectarent; nihil in vitâ expectandum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate conjunctum; hunc, meâ sententiâ, divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omnesque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verum hæc genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix jam in libris, reperiuntur. Chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque vitæ, re magis quam verbis, secuti sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos homines; quibus, cum facere non possent, loqui tamen et scribere honeste et magnifice licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt.

Itaque alii, voluptatis causâ omnia sapientes facere, dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt; ut res maxime inter

se repugnantes dicendi facultate conjungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope jam soli in scholis sunt relictī. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret; et interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere aut ingredi, sine casu aliquo aut prolapsione, vix posset; et multarum rerum jucundissimarum varietatem dedit, quā non modo hæc ætas, sed etiam jam corroborata, caperetur. Quamobrem, si quem forte inveneritis, qui adspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore, capiatur, excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, et pauci, Deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deserta via et inculta, atque interclusa jam frondibus et virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa et directa ratio: vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioque teneatur. Parcat juvenus pudicitiae suæ; ne spoliet alienam; ne effundat patrimonium; ne fœnore trucidetur; ne incurrat in alterius domum atque famam; ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis, inferat: ne quem vi terreat: ne intersit insidiis; scelere careat: postremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contempsisse, videatur.

Ac multi, et nostrâ et patrum majorumque memoriâ, judices, summi homines et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiæ cupiditates defervissent, eximiæ virtutes, firmatâ jam ætate, exstiterunt. Ex quibus neminem mihi necesse est nominare: vos-

met vobiscum recordamini: nolo enim cujusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maximâ laude conjungere. Quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adolescentiâ, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, sumtus, libidines, nominarentur: quæ, multis postea virtutibus oblecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet.

XIX. At vero in M. Cælio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus honestis, quoniam audeo quædam, fretus vestrâ sapientiâ, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido: quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non minuit ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et hæc deliciæ (quæ vocantur), quæ firmiore animo præditis diutius molestæ non solent esse (mature enim et celeriter deflorescunt), nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt.

Audistis, cum pro se diceret: audistis antea, cum accusaret: (defendendi hæc causâ, non gloriandi, loquor:) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, (quæ vestra prudentia est) perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere ejus videbatis; quod sæpe, etiam si industriâ non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat (nisi me propter benevolentiam forte fallebat) ratio, et bonis artibus instituta, et curâ et vigiliis elaborata.

Atque scitote, judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cælio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimiam copiam, inopiâ etiam nunquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando, possit sustinere. An vos aliam causam esse nilam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ,

tantâ voluptate dicendi, tantâ laude, tantâ gratiâ, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? Obterendæ sunt omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, iudices; ludus, jocus, convivium, sermo est pæne familiarium deserendus: quæ res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret; non, quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem, admodum adolescens, in iudicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano, tot menses, aut de salute aut de gloriâ, dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum, verum etiam personant, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, sed, in turpissimis rebus, frequentissimâ celebritate et clarissimâ luce lætetur.

Verum, si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet; est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret, non modo ab hujus sæculi licentiâ, verum etiam a majorum consuetudine, atque concessis. Quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Si quæ non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretriciâ vitâ collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit; si hoc in Urbe, si in hortis, si in Baiarum illâ celebritate, faciet; si denique ita sese geret, non incesso solum, sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam com-

plexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviiis, ut non solum meretrix, sed etiam procax, videatur; cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator, expugnare pudicitiam, an explere libidinem, voluisse videatur?

Obliviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo: ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipsâ requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem ejus criminis te ipsam, dicunt se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vitâ institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es (sicut ego malo), quid est, quod objiciant Cælio? sin eam te volunt esse, quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis: nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cælio petulantius esse factum; aut impudentia et huic et cæteris magnam, ad se defendendum, facultatem dabit.

XXI. Sed, quoniam emersisse jam e vadis, et scopulos prætervecta, videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, unâ in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumtum a Clodiâ dicitur; et veneni, quod, ejusdem Clodiæ necandæ causâ, parâsse Cælium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen, vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis; plenum sceleris consilium, plenum audaciæ.

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiæ scelere devinxit. Tune aurum ex

armario tuo promere ausa es? tune Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Cæterum, cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix, esse non debuit.

Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quærerere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa dicis; dixit profecto, quo vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita, si verum tibi Cœlius dixit, o immoderata mulier! sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? Possum dicere, mores M. Cœlii longissime a tanti sceleris atrocitate esse disjunctos; minime esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti, non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. Possum etiam, illâ et cæterorum patronorum et meâ consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Cœlius; qui ei fuerit aditus. Si per se, quâ temeritate! si per alium, per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo: non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris, reperietur.

Sed hæc, quæ sunt oratoris propria (quæ mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso laborata proferri viderentur), brevitatis causâ, relinquo omnia. Habeo enim, iudices, quem vos socium vestræ religionis jurisque iurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissi-

mum hominem, et gravissimum testem ; qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatam a Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illâ humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrinâ, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset ? et, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite ? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret ? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suæ domi cœptum esse, leviter ferret ? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret ?

Sed cur diutius vos, judices, teneo ? ipsius jurati religionem auctoritatemque percipite ; atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Luceii.

(*Testimonium Luceii.*)

Quid exspectatis amplius ? an aliam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere ? Hæc est innocentiae defensio, hæc ipsius causæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, et in re nihil est argumenti : in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis : nemo testis, nemo conscius, nominatur : totum crimen profertur ex inimicâ, ex infami, ex crudeli, ex facinorosâ, ex libidinosâ domo : domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis : ex quâ domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas ; ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque vir religiose testimonium dixisse, videatur.

XXIII. Reliquum est igitur crimen de veneno ;

cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum, possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cælius? Ne aurum redderet? num petivit? Ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cælio, nisi iterum eâdem de re, suo familiari absoluto, nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

Cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam, credidit? Servisne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, (cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cætera inimicâ oratione detrahitis) ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non comuni conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius, cum dominâ vivere? Quis enim hoc non videt, judices, aut quis hoc ignorat, in ejusmodi domo, in quâ materfamilias meretricio more vivat, in quâ nihil geratur, quod foras proferendum sit, in quâ lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia, versentur; hîc servos non esse servos? quibus omnia committantur; per quos gerantur; qui versentur iisdem in voluptatibus; quibus occulta credantur; ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumtibus ac luxuriâ redundet. Id igitur Cælius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis; istos quoque servos familiares esse dominæ sciebat. Sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat; quæ cum servis potuit familiaritas esse tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur?

ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco, traditum? Habuisse aiunt domi, vimque ejus esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato; cujus perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Pro, Dii immortales! cur interdum, in hominum sceleribus maximis, aut connivetis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vitâ, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriæ; cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curiâ, quam in Rostris, quam in republicâ floruisset, integerrimâ ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universæ civitati. Quo quidem tempore ille, moriens, cum jam cæteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicæ reservabat; cum, me intuens flentem, significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella Urbi, quanta tempestas civitati: et cum, parietem sæpe feriens eum qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rempublicam, nominabat; ut non tam, se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me, doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui, consul, incipientem furere atque conantem, suâ se manu interfec-turum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa, ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam, perhorrescet? Sed revertar ad crimen: etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio et vocem meam fletu debilitavit, et mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen, venenum unde fuerit, quemad-

modum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti et bono, Cælii familiari: constitutum [factum] esse cum servis, ut venirent ad balneas Xenias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro, quid attinuerit illud ferri in eum locum [constitutum]; cur illi servi non ad Cælium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Cælii cum Clodiâ, tantaque familiaritas, quid suspicionis esset, si apud Cælium mulieris servus visus esset? Sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat; hinc illæ lacrymæ nimirum; et hæc causa est horum omnium scelerum atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam et maleficio Cælii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cælio pollicerentur: sed, ut venenum, cum a Licinio tradere-tur, manifesto comprehendi posset, constitui locum jussit, balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quæ quidem omnia, judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conjicere vellent; nec satis commode, calceati et vestiti, id facere possent; et fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens, quadrantariâ illâ permutatione, familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer expectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifesto deprehensi veneni dicerentur: nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, (quam

velit, sit potens) nunquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt: testes egregios! deinde temere prosiluerunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolâsse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse. O magna vis veritatis! quæ, contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per se ipsa defendat!

XXVII. Verum hæc tota fabella veteris et plurimarum fabularum poëtriæ, quam est sine argumento! quam nullum invenire exitum potest! Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi Licinius facile posset, et res multorum oculis esset testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? quî minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur.

Potueruntne meliori tempore prosilire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem; quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendissent; imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? pri-

mum ad se revocarent maximi facinoris crimen : deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipse se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expeditet, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ : in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus : deinde scabilla concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emisit : cur non comprehenderint : cur non, ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint ? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum, superare non possent ?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causâ, nullus exitus criminis, reperitur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjecturâ, ab iis signis quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. Quos quidem ego testes, iudices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliquâ spe delectationis, exspecto. Prægestit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares ; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos ; ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi : alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebri bellum gerentes, tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc, et unum, et tam imbecillum quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint : qui se nunquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt ; quam volent in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diserti, sint. Alia fori vis est, alia triclinii : alia subselliorum ratio, alia lectorum : non idem iudicum commissatorumque conspectus : lux de-

nique longè alia est solis et lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam; aliam ineant gratiam; in aliis se rebus ostendent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominantur sumtibus: hæreant, jaceant, deserviant: capiti vero innocentis et fortunis parcant.

XXIX. At sunt servi illi, de cognatorum sententiâ, nobilissimorum et clarissimorum hominum, manumissi. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier, de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententiâ atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio; in quâ aut crimen est Cælio quæsitum, aut quæstio sublevata, aut multarum rerum consciis servis cum causâ præmium persolutum.

At propinquis placuit. Cur non placeret, cum rem tute ad eos, non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsâ compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? nihil est, quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, judices, jamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim, dicere: quod etiamsi est factum, certe a Cælio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. Sin autem est fictum; non illud quidem molestum, sed tamen est non inficetum mendacium: quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobâset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliquâ dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

Dicta est a me causa, judices, et perorata. Jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis: quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium, pertinet: quam legem Q. Catulus armatâ

dissensione civium, reipublicæ pæne extremis temporibus, tulit: quæque lex, sedatâ illâ flammâ consulatûs mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia, non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines et delicias, depositur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti et C. Eserni damnatio prædicatur. O, stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! Audetisne, cum ab eâ muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod ejusdem mulieris dolorem et injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causâ, ut illa vetus Afraniana fabula refricaretur, idcirco Camurti et Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullo legis laqueis emittendi viderentur.

M. vero Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen objicitur, nec vero aliquid ejusmodi, quod sit a lege sejunctum, et cum vestrâ severitate conjunctum. Cujus prima ætas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiiis majorum natu, quorum imitari industriam continentiamque maxime vellet, iis æqualium studiis, ut eundem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cum autem paulum jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officii diligentissimo: in quâ provinciâ cum res erant et possessiones paternæ, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causâ a majoribus huic ætati tributus. Discessit illinc Pompeii judicio pro-

batissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit, vetere instituto, eorum adolescentium exemplo qui post in civitate summi viri et clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo Romano, ex aliquâ illustri accusatione, cognosci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriæ detulisset; sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratiâ: quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore et diligentia est consecutus. In hoc flexu quasi ætatis, (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra) fama adolescentis paulum hæsit ad metas, notitia novâ mulieris, et infelici vicinitate, et insolentia voluptatum: quæ, cum inclusæ diutius, et primâ ætate compressæ et constrictæ fuerunt, subito se nonnunquam profundunt atque ejiciunt universæ. Quâ ex vitâ, vel, dicam, quo ex sermone, (nequâquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab sese inimicitias odiumque propulset.

Atque ut iste interpositus sermo deliciarum desiderii moreretur, (fecit, me mehercule invito, et multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiona esse debent; in adolescentia vero, tamquam in her-

bis, significant, quæ virtutis maturitas, et quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloriâ, quam incitandi, fuerunt : amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus, vel in suscipiendis vel in gerendis inimicitiis, vis, ferocitas, pertinaciâ ; si quem etiam minorum horum aliquid offendit ; si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor ; jam ista deferverint, jam ætas omnia, jam [ipsa] dies, mitigârit.

XXXII. Conservate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, et reipublicæ spondeo, si modo nos ipsi reipublicæ satisfacimus, nunquam hunc a nostris rationibus sejunctum fore. Quod, cum fretus nostrâ familiaritate, promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam obligârit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocârit, ipse esse in republicâ civis turbulentus : non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune unquam esse largitor. Habet a M. Cælio respublica, judices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis.

Quare oro, obtestorque vos, judices, ut, quâ in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos, per biennium, aut ministrum seditionis aut ducem vidistis ; qui ædes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam, suis manibus incendit ; hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum ; qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit ; qui, in Palatio atque in Urbis oculis, servitia ad cædem, et inflammandam urbem, incitavit ; in eâ civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratiâ, M. Cælium libidini muliebri condonatum ; ne eadem mulier, cum suo

conjugē et fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum adolescentem oppressisse, videatur.

Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit : quem vos supplicem vestræ misericordiæ, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes quam ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate, sustentate ; ut, in [alterius] dolore, vel pietati vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, judices, aut hunc, jam naturâ ipsâ occidentem, velle maturius exstingui vulnere vestro quam suo fato ; aut hunc, nunc primum florentem, firmatâ jam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo aut subitâ tempestate, pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio ; ne aut senectutem jam prope desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse, videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicæ, conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis : omniumque hujus nervorum ac laborum vos potissimum, judices, fructus uberes diuturnosque capietis.

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ARGUMENTUM.

CUM, in sententiam a Cicerone in oratione “de Provinciis Consularibus” dictam, factum esset senatûs-consultum, quo Piso et Gabinius revocabantur, et ille redisset e Macedoniâ; ausus est, in senatu, graviter de Cicerone conqueri, et nonnulla in eum contumeliose dicere. Hac injuriâ incensus Cicero, hanc orationem habuit, quâ, quidquid doloris conceperat, in eum omne effudit. Præcipua dicendi materia ducta est a comparatione sui cum Pisone. Contendit enim consulatum cum consulatu, exitum ex Urbe cum exitu, reditum in Urbem cum reditu, et vitam urbanam atque assiduam cum vitâ urbanâ. Præterea crimina provincialia, crudelitatem, avaritiam, intemperantiam, strictim, sed acerbe, perstringit.

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

Fragmenta principii, ab Asconio servata.

*** QUOD minimum specimen in te ingenii? ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam adspernaris, oratione genus, moribus nomen. ***

*** Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, præsertim de me optime meriti, dignitas patitur. ***

*** Hic (*Pisonis avus*) cum ad Padum Placentiæ forte consedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) adscendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo semi-Placentinus, haberi cœptus est. ***

Lautiorem pater tuus socerum, quam C. Piso *** in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem. ***

I. *** Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum nescio quem, de grege noviciorum, factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi, deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro; nunquam periculum factum consilii; nullum, non modo il-

lustre, sed ne notum quidem, factum aut militiæ aut domi. Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil, præter colorem.

Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsâ assecutum? Mihi ista licet de me, verâ cum gloriâ, prædicare: omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. Noti erant illi mortui; te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum, cunctis suffragiis populus Romanus faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste atque labe confero? Sed nihil comparandi causâ loquar; at tamen ea, quæ sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus consulibus Cæsare et Bibulo; cum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas, non prius tabellâ quam voce, priorem consulem declaravit.

II. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum: sit sane Fors domina Campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam, quemadmodum ceperimus.

Ego Calendis Januariis senatum, et bonos omnes, legis Agrariæ, maximarumque largitionum, metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oport-

tuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego, in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatûs auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos eâ conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipublicæ statum convulsuri viderentur, meis inimiciis, nullâ senatûs malâ gratiâ, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republicâ molientem, patientiâ atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatûs auctoritate, exercitu et pecuniâ instructam et ornatam, (quam cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicæ ferre) in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem senatûs, interitum Urbis, non obscure, sed palam, molientem, egredi ex Urbe jussi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela, extremo mense consulatûs mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces, jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendere, protuli, exstinxi.

III. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo senatu, Parentem Patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republicâ dixit. Mihi togato senatus, non (ut multis) bene gestæ, sed (ut nemini) conservatæ reipublicæ [causâ], singulari genere supplicationis, Deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permetteret; sine ullâ dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ esse salvam. Mihi populus Romanus universus illâ in concione, non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus

ipse, unâ voce et consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatûs, nihil non approbante populo Romano, egerim; ut semper in Rostris curiam, in senatu populum, defenderim; ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu, junxerim.

IV. Exposui breviter consulatum meum. Aude nunc, o furia! de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti post L. Metellum et Q. Marcium consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus, (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importunâ belluâ conferam) sed ille, designatus consul, cum quidam tribunus plebis, suo auxilio magistros, ludos contra senatûs-consultum facere, jussisset, privatus fieri vetuit; atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum in Calendas Januarias Compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, et prætextatum volitare, passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo, dignissimum.

Ergo, his fundamentis positis consulatûs tui, tri-duo post, inspectante et tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia et Fufia eversa est, propugnacula muri que tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis, ac servitio, [concitata.] Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris et modestiæ, severitas censoria, sublata est; cum tu interim, bustum reipublicæ, qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significâris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico: neque vero multum interest, præsertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus, rempublicam vexet, an alios vexare patia-
tur. An potest ulla esse excusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti, in maximo reipublicæ motu, consuli? Centum prope annos legem Æliam et Fufiam tenueramus: quadringentos iudicium notionemque censoriam: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere: quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est.

Hæc sunt, o carnifex! in gremio sepulta consulatûs tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, (quod ipsum esset scelus) sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere nec pati turpe duxit. Arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italiâ cunctâ, refertum; cum tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, nunquam adspirâsti; sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti.

VI. Mihi vero ipsi, coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? Egere, foris esse, Gabinius; sine provinciâ stare non posse; spem habere

a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses; a senatu quidem desperâsse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collegâ meo; nihil esse, quod præsidium consulum implorarem; sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo: vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat. Dicam tamen: ipse certe agnoscet, et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur.

Meministine, cœnum! cum ad te quintâ fere horâ cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et, cum isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalâsses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganeorum tuorum nidore atque fumo, unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando, ejecisti. Idem, illo fere biduo, productus in concionem ab eo cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentire de consulatu meo; gravis auctor, (Calatinus, credo, aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Cæsoninus semi-Placentinus Calventius) respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, Crudelitatem tibi non placere.

VII. Hic te ille homo, dignissimus tuis laudibus, collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer! senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui: nam relatio illa salutaris et diligens fuerat consulis; animadversio quidem et iudicium, senatûs. Quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio (mehercule) et frumento Catilinam esse putâsses juvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, et eum, cui tu senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio, vendidisti?

Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere; vos sustulistis: leges incendere; vos abrogastis: interire patriam; vos adjuvistis. Quid est, vobis consulibus, gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit Urbem; vos ejus domum, quem propter Urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent: non enim se tectis privare voluerunt: sed, his stantibus, nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. Cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat, ante vos consules, libertas insita, ut emori potius, quam servire, præstaret.

Illud vero geminum consiliis Catilinæ et Lentuli, quod me domo meâ expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. Neque enim, me stante, et manente in Urbis vigiliâ, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum Manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis: quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis; quod omnes undique perditos collegistis; quod in me carcerem effudistis; quod conjuratos armastis; quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam, objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors!

quid facis? quod nullâ in barbariâ quisquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatûs-consulto ne obtemperet; quo fœdius nec fieri nec cogitari quidquam potest. Ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservandâ patriâ fuisse crudelis. Edicere est ausus, cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ullâ in Scythiâ tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? Mœrorem relinquis; mœroris aufers insignia. Eripis lacrymas, non consolando, sed minando. Quod si vestem, non publico consilio, patres conscripti, sed privato officio aut misericordiâ, mutavissent; tamen, id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. Cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent; tu, ex tenebricosâ popinâ consul extractus, cum illâ saltatrice tonsâ, senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicæ lugere vetuisti.

IX. At quærebat etiam paulo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio; cur non meis inimicis, meis copiis, restitissem. Quasi vero non modo ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modo propugnatore tutiorem se, sed advocato aut adstipulatore paratiorem, fore putaret. Ego istius pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio, niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc [animali] invenire non possem, qui tantam reipublicæ causam gravitate et consilio suo tueretur; sed qui, tamquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatûs. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis et senatûs; quorum alterum etiam ad perniciem meam

erat a vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum; neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, et tecum, et cum collegâ tuo, decertandum fuisset.

Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum Deorum immortalium laude conjungo; qui C. illi Mario, fortissimo viro, et consuli, et sextum consuli, et ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque (hercule) ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala, fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernâssem, salvamque in portu collocâssem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum, pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me, pro omnium salute, obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors et amens! cum omnes boni abditi inclusique mœrerent, templa generent, tecta ipsa Urbis lugerent, complexus es illud funestum animal, ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, et flagitiorum impunitate, concretum; atque eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ, funeris abstulisti.

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiâ et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid quod esset libero dignum, quis denique in pu-

blico, vidit? cum collegæ tui domus cantu et cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum fœtore atque vino. Quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur; in quo, nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in togâ et prætextâ, esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantîâ, curâ; toto denique munere consulatûs omni officio tuendo; maximeque (id, quod vis nominis præscribit) reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republicâ non putavit? et sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce et palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur; senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem, liceret; cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italiâ cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicârat, nullo judicio, nullâ lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro (quod vere licet dicere), sed certe silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, siquidem vos consules?

qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

XI. Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas, consulis: non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum, tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia, mehercle, (ut dici audiebam) te, ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, et de Taureâ illo Jubellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasiâ dignus et Capuâ.

Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent. Erant illi comiti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ, et fluentes cerussatæque buccæ, dignæ Capuâ, sed illâ vetere: nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihiq; amicissimorum, multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei; cujus consilio cum universam rempublicam, tum illam ipsam urbem, meminere esse servatam. Me inauratâ statuâ donarant: me patronum unum adsciverant: a me se habere vitam, fortunas, liberos, arbitrabantur: me et præsentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderunt, et absentem, principe Cn. Pompeio referente, et de corpore reipublicæ tuorum scelerum tela revellente, revocârunt.

An tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu, illo ipso tempore, apud socrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sede-

bas, non exstinctor, sed auctor incendii, et arden-
tes faces Furiis Clodianis pæne ipse consul ministra-
bas.

XII. An vero reliquo tempore consulem te quis-
quam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in
curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti re-
spondendum putavit? Numerandus est ille annus
denique in republicâ, cum obmutuisset senatus, judi-
cia conticuissent, mœrerent boni, vis latrocinii vestri
totâ urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed
ipsa civitas, tuo et Gabinii sceleri furorique cessisset?

At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsonine,
ex miserrimis naturæ tuæ sordibus; cum experrecta
tandem virtus clarissimi viri celeriter et verum ami-
cum, et optime meritum civem, et suum pristinum
morem, requisivit: neque est ille vir passus, in eâ
republicâ, quam ipse decorârat atque auxerat, diutius
vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille,
qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate vic-
tus, Gabinius, collegit ipse se, vix, sed collegit tamen,
et contra suum Clodium, primum simulate, deinde
non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio
vere vehementerque, pugnavit. Quo quidem in spec-
taculo mira populi Romani æquitas erat. Uter eorum
perisset, tamquam lanista in ejusmodi pari, lucrum
fieri putabat; immortalem vero quæstum, si uterque
cecidisset.

Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctori-
tatem summi viri. Erat ipse sceleratus; erat gladi-
ator: cum scelerato tamen, et cum pari gladiatore,
pugnabat. Tu, scilicet, homo religiosus et sanctus,
fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum
iceras, frangere noluisti. Caverat enim sibi ille soro-
rius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si
pecuniam ereptam ex reipublicæ visceribus, dedisset,
omnium suorum scelerum socium te adiutoremque
præberes. Itaque, in illo tumultu fracti fasces; ictus
ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus deni-

que cum ferro ad senatum is, quem, ad Cn. Pompeium interimendum, collocatum fuisse constabat.

XIII. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam, senatûs auctoritatem, servârat, [idemque in Italiâ,] qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quâcumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat; ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri.

Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus e foro bonis omnibus, captâ republicâ, contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli, ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat (contra omnes leges) indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini; quis vos, non modo consules, sed liberos, fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis; quisquam vos consules tunc fuisse aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in quâ in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura, nôritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emtas vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentiâ suâ vestrum egressum ornando atque celebrando, at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes aut proditores, prosequerentur.

XIV. Tunc etiam, immanissimum ac fœdissimum

monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris et crudelitatis tuæ, maledicti et contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me et amoris et iudicii; qui, non admurmuratione, sed voce et clamore, abjecti hominis et semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatûs, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset; tamen misericordiâ dignior quam contumeliâ, et cum gloriâ potius esse conjunctus, quam cum probro, putaretur; atque ille dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus, haberetur. Cum vero (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur; sed certe id dicam, quod sentio) cum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco; sed, si quid mihi potest a reipublicâ esse sejunctum (quod vix potest); privatim, ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire a patriâ, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum, precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi, (medius fidius) in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim et debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, esset optatior.

XV. Sed perge porro: nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Calendis Janu-

ariis (qui dies, post obitum occasumque nostrum, reipublicæ primus illuxit) frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque unâ voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris, auctoritate suâ, consularibus literis, non (ut tu Insuber dicere ausus es) orbatum patriâ, sed (ut senatus illo ipso tempore appellavit) civem conservatorem reipublicæ, commendavit. Ad meam unius salutem, senatus auxilium omnium civium cunctâ ex Italiâ, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce et literis implorandum putavit. Mei capitis servandi causâ, Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. De meâ salute, P. Lentuli, præstantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cæterorumque principum, celeberrimæ et gratissimæ conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, et ejus sententiæ principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatûs auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgâssent, præter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententiâ; quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatione, virtute optimi ac justissimi viri, sapientiâque, conjunxit.

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinget dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quominus adesset, satis justam excusationem esse visam; nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorum fuisse: hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos ro-

gatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id, in salute meâ, nullo rogante, vos vestrâ sponte fecistis.

XVI. Confer nunc, Epicure noster, ex harâ producte, non ex scholâ, confer, si audes, absentiam tuam cum meâ. Obtinuisti provinciam consularem finibusis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui, pepigerat. Nam, lege Cæsaris justissimâ atque optimâ, populi liberi plane et vere erant liberi: lege autem eâ, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaïa, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat: ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provinciâ consulari? Quas res gesserit, quæro: qui, ut venit, statim (Nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias; non captas, non imperatas; non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera, prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo; nunc meam spoliata fortunam conferam cum florente fortunâ imperatoris.) Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiatorum atque pilorum: ex quâ aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumphârit. Est hoc novum: multo illud magis: appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si Diis placet) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laureâ mittere audebas? Misi, inquit.

Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim meâ refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras, an amici tui tabulas abdidierint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam condemnârint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, amicos tuos plus habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri pudentio rem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum iudicio amicorum.

Quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum aut gestum in illâ provinciâ, de quo ad senatum, cum gratulatione aliquâ, scribi abs te oporteret? Vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessaloniciæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in Urbe nequior inventus es quam Gabinius, sic in provinciâ paulo tamen, quam ille, demissior. Nam ille gurgis atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cum equites Romanos in provinciâ, cum publicanos, nobiscum et voluntate et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos famâ vitæque, privâset; cum egisset aliud nihil [in] illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non auderet?) a senatu supplicationem per literas postulare.

XVIII. O Dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatûs-consulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea

collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem : vos autem sempiternas foedissimæ turpitudinis notas subieritis.

An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitiâ ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famæ ? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci : quos utinam ita audires, ut erant audiendi ! nunquam te in tot flagitia ingurgitasses. Verum audis in præsepibus ; audis in stupris ; audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate, definiunt, sapientem, etiam si, in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna ? quod supplicium ? Id, meâ sententiâ, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientiâ, bonorum omnium odium, nota [justa senatûs,] amissio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machinâ, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus ; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum et naufragum, vidit. Fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ ; supplicium autem est pœna peccati. Neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, (in quo Dii immortales meas preces audiverunt) morbum, aut mortem, aut cruciatum, precarer. Thyestea ista exsecratio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientum, moventis :

“ Ut tu, naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis,

Evisceratus, latere penderes," (ut ait ille) "saxa spargens tabo,
Sanie, sanguine atro."

Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summâ virtute, pietate, gloriâ militari, periit in mari: qui tamen, ob virtutem, gloriæ laude vivit. In fortunâ quâdam est illa mors, non in pœnâ, putanda.

Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum et fraudum suarum, ut ex eâ provinciâ, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex quâ provinciâ modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, ab senatu imperator est appellatus; unde, his paucis annis, Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli, justissimos triumphos vidimus; ex eâ, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus.

Ab altero allatæ literæ, recitatæ; relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus eâ, quâ nemo unquam, ignominiâ notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rem publicam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet?ulantibus denegaret?

XX. His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus; quod vos equites Romani, quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo adspernetur, recordatione denique

ipsâ consulatûs vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum. Plura etiam acciderunt, quam vellem : nam, ut amitteretis exercitum, nunquam (mehercule) optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum, sed valde ex voluntate : mihi enim non venerat in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum : me tamen fugerat, Deorum immortalium has esse in impios et consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, (ut in scenâ videtis) homines consceleratos impulsu Deorum terri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia, de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum Furia, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput), deinde, paulo ante, Torquato, gravissimo et sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportâsses, sine ullo milite reliquisse ? Mitto de amissâ maximâ parte exercitûs : sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi vero exercitûs quam potes afferre causam ? quam potestatem habuisti ? quam legem ? quod senatûs-consultum ? quod jus ? quod exemplum ? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem ? Cruentare corpus suum ? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ, vulneratio. Si familiam tuam dimisisses (quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret), amici te tui constringendum putarent : præsidium tu populi Romani, custodiam provinciæ, injussu populi senatûsque, dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses ?

XXI. Ecce tibi alter, effusâ jam maximâ prædâ, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque

sociorum, exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorâssent, partim nova quædam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes, ad hunc Tusculanum montem exstruendum; cum jam egeret, cum illa ejus immensa et intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque Deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syriâ. Quî licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum aut hic ordo aut populus suscepit? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat?

Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ Diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniâ penderet; ausus esset (mitto, exire de provinciâ) educere exercitum, bellum suâ sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatûs accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissime vetant. Sed hæc omitto. Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum et auctoritate senatûs et sorte haberet, interpositâ religione, sine ullâ dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et gravissimæ legum pœnæ, vetarent?

XXII. Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omitamus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen, os ut videam ho-

minis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex quâ non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum-familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi Deorum immortalium festi atque sollennes, sunt adventu meo redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Romanum universum, cum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum, omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, et tecta Urbis ac templa, lætari. Me consequentibus diebus in eâ ipsâ domo, quâ tu me expuleras, quam expilâras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti, collocaverunt; mihiq(ue) (quod, ante me, nemini) pecuniâ publicâ ædificandam domum censuerunt.

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui, primum, quâ veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionesque, quæsisti? Quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? Nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedoniâ nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri, videretur? Romam vero ipsam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ, non dicam Calpurniæ, sed

Calventiæ, neque hujus urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed brachatæ cognationis, dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum, obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tuâ legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a portâ cum lictoribus errantem visum esse narraret. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, (quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras, cum [non] longe abfuisses) adventu isto tuo, domi fuisse otiosum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? dico venisse pæne neminem, ne de officiosissimâ quidem natione candidatorum, cum vulgo essent, et illo ipso, et multis ante diebus, admoniti et rogati. Togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt; quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, et catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tantâ provinciâ, triennio post, Macedonicus imperator, in Urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Cœlimontanâ portâ introîsse dixissem, sponsione me, ni Esquilinâ introîsset, homo promptissimus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrûm quispiam [audierit,] aut ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modo ne triumphali; quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui, consulari imperio præditus, ex Macedoniâ non triumphares.

XXIV. At audistis, patres conscripti, philosophi vocem. Negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus! o pestis! o labes! cum exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam

evertebas, prodebas caput et salutem meam unâ mercede provinciæ; si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Sape enim vidi, qui et mihi et cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat: neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quod si te senatus populusque Romanus, aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere, coëgisset; tamen erat angustî animi atque demissi, justî triumphî honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut, omnes umbras etiam falsæ gloriæ consecrari; sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero, non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit, non eversæ per te, sed perditæ civitatis; cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur; cum exhauriebas ærarium; cum orbabas Italiam juventute; cum mare vastissimum hieme transibas; si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amen-tissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo: erravit enim: non gustârat istam tuam philosophiam: ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est, quod, confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Me-

telle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomtino, necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curius, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumphârunt!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argillâ et luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo et summo imperatori, genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloriâ: flagrat, ardet cupiditate justi et magni triumphi. Non didicit eadem ista, quæ tu: mitte ad eum libellum. Sed jam, si ipse coram congregari poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus et constans; apud indoctum, eruditus; apud generum, socer. Dices enim, (ut es homo factus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus et scholâ) "Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas Dii negligunt; qui, ut noster ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati." Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis: tibi enim et esse et fuisse Deos videbit iratos.

Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho; "Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pæne puerorum, captare plausus, vehi per Urbem, conspici velle; quibus ex rebus nihil est, quod soli-

dum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis, possis. Quin tu me vides? qui, ex quâ provinciâ T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumphârunt, ex eâ sic redii, ut, ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcârim; ipse, cum hominibus quindecim male vestitis, ad portam Cœli-montanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat; quæ vacua si non fuisset, in Campo Martio mihi tabernaculum collocâsem. Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, et manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque aliâ ullâ in re legi tuæ parui. Quas rationes si cognôris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuisse. Ita enim sunt perscriptæ scite et literate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistrâ manu perfricans, commurmuratus sit, Ratio quidem hercle apparet; argentum οἷχεται." Hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebræ! o lutum! o sordes! o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret: eâdem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors, ademit. Irrisa abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a quâ te longe dixisti abhorrere: qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu, eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio,

sapientiâ, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ (ut tu appellas) præclara duxerunt.

Quod si reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia, contemnere debuisti. Neque vero contemisti, licet Themistâ sapientior; [sed] os tuum ferreum senatûs convicio verberari noluisti.

Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, et digressum meum, et absentiam, et reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam, in hac quotidianâ, assiduâ, urbanâque vitâ, splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac [desperatissimo,] antelaturus?

XXVII. Age, senatus odit te, (quod eum tu facere jure concedis) afflictozem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus et ornatissimus L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissime decreta et preces repudiâsti.

Fac hujus odii tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant, post hominum memoriâ apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne, quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? Ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur, times: dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dede-

cus, infamia, turpitude, verba sunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratiâ inibit, (nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis, cœnet) sed plane animi sui causâ.

Ludos nobis idiotis relinquet: solet enim, in disputationibus suis, oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare. Est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum: laudabo inimicum: ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumtuosum. Toreuma nullum: maximi calices, et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis aut piscibus, sed multâ carne subbracidâ. Servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis et vinum a propolâ atque de cupâ: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus, [bibiturus, quæ eodem de dolio ministrentur.] Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet.

XXVIII. Dicit aliquis, Unde tibi hæc nota sunt? Non (mehercule) contumeliæ causâ describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne, si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum. Is cum istum adolescentem, jam tum cum hac Diis iratâ fronte, vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum

esset præsertim appetitus : dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus unâ viveret, nec fere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed (ut ego arbitror) in hominum eruditissimorum et humanissimorum cœtu, loquor. Audistis profecto dici, philosophos Epicureos, omnes res, quæ sunt homini expendendæ, voluptate metiri : recte, an secus, nihil ad nos ; aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus : sed tamen lubricum genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti sæpe præceptum. Itaque admissarius iste, simul atque audivit a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est : sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut, non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis, a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere atque dividere illa, quemadmodum dicerentur : iste, claudus (quomodo aiunt) pilam retinere ; quod acceperat, testificari, tabulas obsignare velle ; Epicurum disertum dicere ; et tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus. Quid multa ? Græcus, facilis et valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit.

XXIX. Est autem hic, de quo loquor, non philosophiâ solum, sed etiam literis, (quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt) perpolitus. Poëma porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet ; modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poëtam. Devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Græcus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus : et simul inconstantiae famam verebatur. Rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia stupra, omnia cœnarum conviviorumque genera, adulteria denique ejus,

delicatissimis versibus expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius, tamquam in speculo, vitam intueri: ex quibus multa, a multis lecta et audita, recitarem, nisi vereretur, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab huius loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset, in discipulo comparando, meliore fortunâ, fortasse austerior et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam; siquidem philosophia (ut fertur) virtutis continet, et officii, et bene vivendi, disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. Sed idem casus illum ignarum, quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cæno et sordibus inquinavit.

Qui, modo cum res gestas consulatûs mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pæne turpis), Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poëtæ, sive libero. Scripsisti enim, "Cedant arma togæ." Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, "Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit;" sed "quod vindicârit."

XXX. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, "Cedant arma togæ." Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, quâ sum amictus; nec arma, scutum et gladium unius imperatoris; sed, quod pacis est insigne et otii toga;

contra autem, arma tumultûs atque belli; more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poëtâ: probabit genus ipsum, et agnoscet; neque te nihil sapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, "Concedat laurea laudi." Immo (mehercule) habeo tibi gratiam: hærerem enim, nisi tu me expedîsses. Nam, cum tu, timidus ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti, indicâsti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ, laudi lauream concessisse. Atque istâ ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum; ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi perniciēs esse quæsita. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus scriptisque decorâssem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primo, nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciemne, non dicam amicissimi, non ita de suâ laude meriti, non ita de republicâ, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi; in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

XXXI. Tu, quid, tu, apud quos, tu, de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum et Gabinii scelus; neque id occulte: nam paulo ante dixisti, me cum iis configere, quos despicerem; non attingere eos qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompeius (multis obsistentibus ejus erga me studio atque amoris) semper dilexit; semper suâ conjunctione dignissimum judicavit; semper, non modo incolumem, sed etiam

amplissimum atque ornatissimum, voluit esse. Vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictae, simul eorum, qui, familiaritatis licentiâ, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestrae cupiditates provinciarum, effecerunt, ut ego excluderer; omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienâssent, sed auxilium retardâssent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, cratum in Albanum, obsecratumque, venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicae salute conjunctas. Quos ille ad te et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis, sine consilio publico, decertare nolle: consulibus ex senatûs-consulto rempublicam defendentibus, se arma sumtutum. Ecquid, infelix, recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus praeter ceteros, furebat contumaciâ responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam caedem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno plebis defuturum. Hic tu, hostis ac proditor, aliis me inimiciorem quam tibi debere esse dicis?

XXXII. Ego C. Cæsarem non eadem de republicâ sensisse, quæ me, scio: sed tamen (quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi) me ille sui totius consulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis

communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam : non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura ? si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem ; cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meæ ?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompeius, omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis, complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus, non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me, profiteretur ; hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognôrat, socium sibi et adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem ; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum, esse debere ? quorum alter (id, quod meminero semper) æque mihi fuit amicus, ac sibi : alter (id, quod obliviscar aliquando) sibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se comminus decertârint, tamen illud contentionis odium, simul cum ipsâ pugnâ armisque, ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum dissidebamus. Habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem nôsti), ut viros fortes species ejus et pulchritudo, etiam in hoste posita, delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, et quod, vobis audientibus, sæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus ; si adspernaretur amicitiam meam,

seseque mihi implacabilem inexpiabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. Cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio et oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoriâ suâ rebusque gestis, Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimiciis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene nôsses conjunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum a me, trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

“Nunquam istam imminuam curam inficiando tibi;” tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis tantoque bello impedito, ego, homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. Nec despero tamen, quamquam languet juvenus, nec perinde, atque debebat, in laudis et gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint; præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo; qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus existisses.

XXXIV. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos, non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutionibus corporis et cubilibus, persecuti sumus. Notata a nobis sunt, et prima illa scelera in adventu, cum, acceptâ pecuniâ a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem,

multumque dubitantem, confirmâsti, et Thessalonicam fide tuâ venire jussisti : quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret ; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperâsti, ut venas hominis incideret ; cum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus, ejus comes, quem necâsti verberibus, summâ senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti ; cum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna præsidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur : neque cum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant ; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis (quæ natio, semper obediens huic imperio, etiam in illâ omnium barbarorum defectione Macedonicâ, C. Sentium prætorem, tutata est) nefarium bellum et crudele intulisti : eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores ac perditores effecisti. Vectigalia nostra perturbârunt, urbes ceperunt, vastârunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt ; Thessalonicenses, cum oppido desperâssent, munire arcem coëgerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum sanctissimumque direptum est. Tua scelera Dii immortales in nostros milites expiaverunt ; qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset ; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacesciti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particulâ parvâ scelerum et crudelitatis tuæ genus universum.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem ? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies

et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cum CC talenta tibi Apolloniatae Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? Nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates; quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest, vi et metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bæotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor, totâ in provinciâ, per triennium, frumenti omnis fuisti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes, proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse, licebit, quot in eo genere, et quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum, omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum paternumque renovâsti? Videras enim, grandis jam puer, bello Italico, repleti quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi?

Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, Macedoniâ prætoriâ nuntiâtâ, cum tu non solum, quod tibi succederetur,

sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis et mortuus concidisti? Quid quæstor ædilicius rejectus? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid? quod tu toties, diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque, jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti? quid? quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum, cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante, et Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid? quod, cum inde te recipiens, in villâ Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque, venisti? qui, cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum, ferre non posses, in oppidum devium Berœam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsâ, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflâsset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovâsti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, cum modo velles, modo nolles: lex enim generi tui et decerni et accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, acceptâ tamen et devoratâ pecuniâ, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras; vocabula tantum pecuniarum, et genera, mutabas. Mitto diplomata totâ in provinciâ passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Juliâ, ne fieri liceat, sancitum diligenter.

Ætoliam, quæ, procul a barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio

continetur, (o Pœna, o Furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicâsti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu, Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere, coëgisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliaë repentinus interitus, exercitum dimisisti; neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. Atque, ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis; Albucius, cum in Sardiniâ triumphâsset, Romæ damnatus est: hic, cum similem exitum spectaret, in Macedoniâ tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis victoriaeque omnes gentes insignia et monimenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio et reliquis militibus orbataë, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum inscribi incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos, paulo ante Torquato respondit, beneficii causâ ab se esse dimissos: quibus cum juratus affirmâsset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde, nocte intempestâ, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, et ultimas Adriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in quâ istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, et, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem, indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat.

ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nōsse videas; non existimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. Admoneri me satis est: admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus; quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciariâ latâ, quos posthac iudices simus habituri? Non æque legetur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli conjicietur in illum ordinem; nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem, conjicietur. Iudices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido, delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem [invitum] invitabis: res ipsa, et reipublicæ tempus, aut me ipsum (quod nolim), aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

Equidem (ut paulo ante dixi) non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, necesse: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi, potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit hæc civitas innocentiae. Major mihi iudicum et reipublicæ pœna illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus est e patriâ, is, qui, prætor et consul, maximis rempublicam periculis liberârat. Non in eo, cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris ac conscientiae pœna permansit. At, contra, bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum stu-

prum Bonæ Deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tantâ civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicârunt, pari scelere obstrictos, arbitraretur?

XL. An ego exspectem, dum de te quinque et septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jam pridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione, dignum putet? Omnes memoriam consulatûs tui, facta, mores, faciem denique ac nomen, a republicâ detestantur. Legati, qui unâ fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites exstant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt; tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaïa exhausta, Thessalia vexata, laceratæ Athenæ, Dyrrhachium et Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini et Bullienses illusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Bœotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Ætolia amissa, Dolopes, finitimique montani, oppidis atque agris exterminati, cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt.

Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domesticum judicium accessit sententiæ damnationis tuæ; occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in Urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum e provinciâ literæ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio. Non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum, cum arida folia laureæ retulisses; cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te "fecisse videri" pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberima supplicationibus triumphisque provincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogitâras id quod im-

peratoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris et risûs, te commentatum esse declarant; quis te miserior? quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rem publicam esse gestam, neque præsens dicere, ausus es?

XLI. An tu mihi (cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cujusque fortunam ponderari; neque in tabellis paucorum judicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram fortunamque pendere) te indemnatum videri putas, quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in Urbe, non in Italiâ, maximorum scelerum veniâ ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipse oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet?

Nunquam ego sanguinem expetivi tuum, nunquam illud extremum, quod posset esse improbis et probis commune, supplicium legis ac judicii; sed abjectum, contemptum, despectum a cæteris, a te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia, quidquid increpuisset, pertimescentem; diffidentem tuis rebus; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ullâ specie consulari; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis ne accidat, equidem non moleste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tuâ indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum, videbo.

PRO T. ANNIO MILONE.

· ASCONII PEDIANI ARGUMENTUM.

ANNIUS Milo, et P. Plautius Hypsæus, et Q. Metellus Scipio, consulatum petierunt, non solum largitione palam profusâ, sed etiam factionibus armatorum succincti.

Miloni et Clodio summæ erant inimici, quod et Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reipublicæ dederat; et P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus; ideoque summe studebat Hypsæo et Scipioni contra Milonem. Ac sæpe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romæ depugnauerant: et erat uterque audaciâ par: sed Milo pro melioribus partibus stabat.

Præterea, in eundem annum consulatum Milo, Clodius præturam, petebat; quam debilem futuram, consule Milone, intelligebat.

Deinde, cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense Januario nulli dum neque consules neque prætores essent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque, cum bonorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum

etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat; competitores vero ejus trahere velent; ideoque Pompeius, gener Scipionis, et T. Munatius, tribunus plebis, referri ad senatum de patriiis convocandis, qui interregem proderent, non essent passi, cum interregem prodere moris esset:

A. d. XIII Cal. Feb. (Acta etenim magis sequenda, et ipsam orationem, quæ Actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a. d. XIV Cal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Ariciâ, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo: servi XXX fere expediti, (ut illo tempore mos erat iter facientibus) gladiis cincti, sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus, C. Cassinius Scola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rhedâ vehebatur, cum uxore Faustâ, filiâ L. Sullæ dictatoris, et M. Fusio, familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen; inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus et Birria. Hi, in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt: ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæâ trajecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, (cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset pœna) exturbari tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus: atque ita Clodius latens extrac-

tus est, multisque vulneribus confectus. Cadaver ejus, in viâ relictum, (quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant) Sex. Tedijs senator, qui forte ex rure in Urbem revertebatur, sustulit, et lecticâ suâ Romam ferri jussit: ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis et servorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domûs positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ, cum effusâ lamentatione, vulnera ejus ostendebat. Major posterâ die luce primâ multitudo ejusdem generis confluit; compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. [Erat domus Clodii, ante paucos menses emta de M. Scauro, in Palatio.] Eodem Munatius Plancus, frater L. Planci oratoris, et Q. Pompeius Rufus, Sullæ dictatoris ex filiâ nepos, tribuni plebis, accurrerunt: eisque hortantibus, vulgus imperitum corpus nudum, calceatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, et in Rostris posuit. Ibi, pro concione, Plancus et Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scribâ, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subselliis, et tribunalibus, et mensis, et codicibus librariorum: quo igne et ipsa quoque curia flagravît; et item Porcia basilica, quæ erat ei juncta, ambusta est. Domum quoque M. Lepidi interregis (is enim magistratus curulis erat creatus), et absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit; deinde sagittis repulsa est. Tum fasces, ex lecto Libitinæ raptos, attulit ad domum Scipionis et Hypsæi, deinde ad hortos Cn. Pompeii, clamitans eum modo consulem, modo dictatorem.

Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii.

Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exsilium, invidiâ adversariorum recreatus,

nocte eâ redierat Romam, quâ incensa erat curia; petebatque nihilo deterius consulatum; aperte quoque tributim in singulos millia assium dederat.

Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Cœlius, tribunus plebis, et Manilius Canianus, ejus collega; ipsiusque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas esse insidias.

Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus et easdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C., ut interrex, et tribuni plebis, et Cn. Pompeius, qui pro consule ad Urbem erat, viderent ne quid detrimenti respublica caperet; delectus autem Pompeius totâ Italiâ haberet. Qui cum summâ celeritate præsidium comparâset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustæ uxoris ejus, exhibendam, duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii; et ob id illi patruī sui mortem, velut auctore fratre, persequerantur. Easdem Faustæ et Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos et Leo, et L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, et comitem ejus, postulavit eodem tempore Cœlius; familiam Hypsæi, et Q. Metelli, Manilius Canianus, ejus collega.

Affuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quæ sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam, post recentem cædem, manumiserat eos Milo, sub hoc titulo, quod caput suum ulți essent.

Hæc agebantur mense intercalari. Post diem trigesimum fere, quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra M. Cæpionem conquestus est, ac de cæde P. Clodii falsum esse dixit quod Milo sic se defenderet; et Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratiâ abiisse, profectum cum sex ac XX ser-

vis: Milonem subito, post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius CCC armatis, obviam ei contendisse, et supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: semianimem Clodium extractum, in viâ Appiâ occisum esse, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem, cum sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, et cum puer ante subtractus esset, de servo Alicore quæstionem ita habuisse, ut eum articulatim consecaret: villicum et duos præterea servos jugulasse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Miloni duos solos saucios factos esse: ob quæ Milonem postero die XII servos, qui ei maxime operam navassent, manumisisse; populoque tributim singula millia æris, ad defendendos de se rumores, dedisse.

Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quod Hypsæo summe studebat, quod fuerat ejus quæstor, desistere se petitione consulatûs, si ita ei videretur: Pompeium respondisse, nemini se neque petendi neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam, interpellaturum. Deinde, per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se, de hac re consulendo, invidiâ oneraret.

Inter hæc cum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse; visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collegâ creare: et, cum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C., Pompeius, ab interrege Ser. Sulpitio, V Cal. Mart. mense intercalario, consul creatus est, statimque consulatum iniit.

Deinde, post diem tertium, de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit: alteram de

vi, quâ nominatim cædem in Appiâ viâ factam, et incendium curiæ, et domum M. Lepidi interregis oppugnatam, comprehendit: alteram de ambitu: pœnam graviolem, et formam judiciorum breviorcm. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem et ab accusatore et ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo, darentur.

His legibus obsistere M. Cœlius tribunus plebis, studiosissimus Milonis, conatus est, quod et privilegium diceret in Milonem ferri, et judicia præcipitari: et, cum pertinacius legem Cœlius vituperaret, eo processit iræ Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se rempublicam defensurum: timebat autem Pompeius Milonem, seu timere se simulabat. Plerumque non domi suæ, sed in hortis, manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque semel in porticu suâ habuerat Pompeius, quod diceret timere se adventum Milonis.

Dein, proximo senatu, P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat: postulaverat, ut femur nudaret; et ille sine morâ tunicam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse, quæ in Milonem dicerentur alia.

Deinde Munatius Plancus, tribunus plebis, produxerat in concionem M. Æmiliurn Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat, pariterque secum quatuor liberos homines iter facientes, supervenisse, cum Clodius occideretur; et, ob id cum proclamâssent, abreptos, et perductos in villam Milonis, ibique per duos menses præclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Idemque Munatius, et Pompeius, tribuni plebis, in Rostra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam, Milonis servum, cædes facientem depre-

hendisset. Ille, dormientem in tabernâ pro fugitivo prehensum, et ad se perductum esse, responderat. Denuntiaverant tamen triumviro, ne servum remitteret: sed postera die Cœlius, tribunus plebis, et Manilius Canianus collega ejus, ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt.

Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero; tamen, quia ita compereram, putavi exponenda.

Inter primos, et Q. Pompeius, et C. Sallustius, et T. Munatius Plancus, tribuni plebis, inimicissimas conciones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infensa, non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni.

Postea Pompeius et Sallustius in suspitione fuerunt, in gratiam redisse cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompeiusque ob ea sæpius querebatur, fieri sibi quoque insidias, et id palam: ac majore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat: postea autem Q. Pompeius idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeii suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem sumta erant, deterreri potuerit a defensione ejus, cum posset omne periculum suum, et offensionem inimicæ multitudinis, declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, si paulum ex studio defensionis remisisset.

Perlatâ deinde lege Pompeii, in quâ id quoque scriptum erat, ut quæsitior suffragio populi, ex iis qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Ænobarbus quæsitior.

Aliorum quoque judicum, qui de eâ re judicarent, Pompeius tales proposuit, ut nunquam neque clariores viros, neque sanctiores, propositos esse constaret.

Post quod statim novâ lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodiis adolescentibus, iisdem, a quibus antea familia ejus fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis, et præterea de vi a Q. Petulcio, et L. Cornificio, de sodalitiis a P. Fulvio Nerato. Postulatus autem erat et de sodalitiis, et de ambitu, eâ spe, quod primum judicium de vi futurum appareret, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum.

Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quæsitore A. Torquato: atque ambo quæsitores, Torquatus et Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse jusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati, amicos misit: ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi judicium esset perfectum.

Apud Domitium autem quæsitorem, major Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII et L: et, cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in suâ potestate esse, Domitius, ex sententiâ judicum, pronuntiavit, ut, ex servorum eorum numero, accusator quot vellet ederet.

Citati deinde testes, secundum legem, quæ, ut supra diximus, jubebat, ut prius, quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum judices consignarent, quartâ die adesse omnes in diem posterum juberentur, ac, coram accusatore ac reo, pilæ, in quibus nomina judicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus posterâ die sortitio judicum fieret unius et LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum, ad dicendum, accusator duas horas, reus tres, haberet; reusque eodem die illo judicaretur: prius autem quam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem

reus, rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta et unus.

Primo die, datus erat in Milonem testis Cassinius Scola, qui se cum P. Clodio fuisse, cum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpisset, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumstantis exterritus est, ut, vim ultimam timens, in tribunal a Domitio reciperetur: quam ob causam M. Marcellus, et ipse Milo, a Domitio præsidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad ærarium; perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum; idque fecit: quâ re terri Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, et Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis quæ ibi facta erant; cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt, mulierem ignotam venisse ad se, quæ Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultimæ testimonium dixerunt Sempromia, Tuditani filia, socrus P. Clodii, et uxor Fulvia; et fletu suo magnopere eos, qui adstabant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, et elabi Milonem non pateretur, judiciumque et dolorem suum ostenderet.

Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudiciis, qui fuit iudicii primus, a. d. III Idus Aprilis, clausæ fuerunt totâ urbe tabernæ: præsidia in foro et circa omnes fori aditus Pompeius disposuit: ipse pro ærario, ut pridie, consedit, septus delectâ manu militum. Sortitio deinde iudicum, ut primo die, facta est; post, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset.

Tum, intra horam secundam, accusatores cœpe-

runt dicere, Appius major, et M. Antonius, et P. Valerius Nepos : usi sunt ex lege horis duabus.

Respondit his unus M. Cicero. Et, cum quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interfici Clodium, pro re publicâ fuisse (quam formam M. Brutus secutus est in eâ oratione, quam pro Milone composuit, et edidit, quamvis non egisset) ; Ciceroni id non placuit, quod non, qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus, posset. Itaque, cum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissâ fuerat) Cicero apprehendit ; et, contra, Clodium Miloni fecisse insidias disputavit ; eoque tota oratio ejus spectavit : sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verum forte occurrisset ; ex eâ rixâ servorum ad eam cædem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri sæpe minatum esse : et, sicut suspectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior et paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat.

Cicero cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt : itaque non eâ, quâ solitus erat, constantiâ dixit.

Manet autem illa quoque excepta ejus oratio : scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi possit.

PRO T. ANNIO MILONE.

I. **ETSI** vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute quam de suâ perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum, requirunt. Non enim coronâ consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, [nobis afferunt tamen horroris aliquid;] ut, in foro, et in judicio, quamquam præsidiis salutaribus et necessariis septi [sumus], tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices; nec, inter tantam vim armorum, existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium; qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publicâ armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium, denuntiant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium, pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est; neque eorum quisquam, quos undique intuentes cer-

nitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et hujus exitum judicii exspectantes, non, cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patriâ, de fortunis, hodierno die decertari putat.

II. Unum genus est adversum infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor si qui forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos, pro vestrâ salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices; et timorem, si quem habetis, depōnite. Nam, si unquam de bonis et fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus, potestas vobis judicandi fuit; si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis sæpe significâssent, re et sententiis declararent; hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an, diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque, recreemur.

Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest? qui, spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus. Equidem cæteras tempestates et procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in iudicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus, non salutem modo exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quamquam, in hac causâ, judices, T. Annii tri-

bunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur: nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas, nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis, multa propter præclara in rempublicam merita, condonetis; nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, assignetis. Sin illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audaciâ telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, et in concione sæpe ab improbis, et paulo ante ab accusatoribus; ut, omni [errore] sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis.

Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In quâ tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in eâ, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri; qui, nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum suâ manu sororem interfectam esse fateretur.

An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quærat, aut negari solere omnino esse factum, aut, recte ac jure factum esse, defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus, non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causâ etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt; eum, qui, patris ulciscendi causâ, matrem

necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divinâ, sed etiam sapientissimæ Deæ, sententiâ liberatum. Quod si Duodecim Tabulæ nocturnum furem, quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis, ad occidendum hominem, ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui, si tempus est ullum jure hominis necandi (quæ multa sunt), certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus [militaris] in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter, maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quæ potest inferri injusta nex?

Quid comitatus nostri, quid gladii, volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata, lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex naturâ ipsâ arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum, incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma; nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda.

Etsi persapienter, et quodammodo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ, vetat; ut, cum causa, non telum, quæreretur; qui sui defendendi causâ telo esset usus, non hominis occidendi causâ habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices: non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam,

si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, in quâ P. Clodius occisus est, senatum judicâsse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis, comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu! quibus assensionibus universi ordinis! quam nec tacitis, nec occultis! Quando enim, frequentissimo senatu, quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo eâ nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro, judicium decernendi senatui potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in liberâ civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria: nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille quo Caius, aut

quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi e re publicâ, rempublicam tamen non vulnerârunt.

VI. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appiâ factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum inesset in re vis et insidiæ, crimen judicio reservavi; rem notavi. Quod si, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut, veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo: nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatûs, emtâ intercessione, sublata est.

At enim Cn. Pompeius, rogatione suâ et de re et de causâ judicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appiâ viâ facta esset, in quâ P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? at constat: a quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur; cum videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam, qui non pœnam confessioni, sed defensionem, dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum, putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod suâ sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putârit, an tempori.

VII. Domi suæ nobilissimus vir, senatûs propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis, M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe

fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? Quis tum non gemit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem! Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuro, necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum: mors quidem, illata per scelus, iisdem et pœnis teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem, necaverit; aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monimentis majorum suorum sit interfectus: hoc enim sæpe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, sed ubi impune sui posterius latrocinarentur.

Itaque, in eâdem istâ Appiâ viâ, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monimentis equitem Romanum occiderat: nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragedias excitat! Quæ, cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri, silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico: januâ se ac parietibus, non jure legum judiciorumque, textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illâ causâ summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vitâ nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille

occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, iudices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus, effugi! ex quibus si me non vel mea vel reipublicæ fortuna servâset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmet ipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Lugeat senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflicantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum, civem desiderant. Non fuit ea profecto causa, iudices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et altâ [et divinâ] quâdam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitiâ, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina. Neque vero (quod nonnulli dictitant) secrevit, in iudiciis legendis, amicos meos: neque enim hoc cogitavit vir justissimus; neque, in bonis viris legendis, id assequi potuisset, etiam si cupisset. Non enim mea gratia familiaritibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis: ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consulari necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum: dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentiâ documenta maxima.

IX. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus; si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causâ quidquam nostrâ aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est; et lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; et electi judices, isque præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet; reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso, diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in præturâ vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset; qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed et L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret; subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit; non (ut fit) religione aliquâ, sed ut haberet (quod ipse dicebat), ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum.

Occurrebat ei, mancarn ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia suis (ut dictitabat) humeris sustineret.

Convocabat tribus : se interponebat : Collinam novam, delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis, populi Romani sæpe esse declaratum ; palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura : etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu : dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe fureret, Milone vivo, respondit, tri-duo illum, ad summum quatruiduo, periturum : quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim, cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire), iter solenne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Calendas Februarias, Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo ; Româ subito ipse profectus pridie est, ut, ante suum fundum, (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in quâ ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret ; quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset.

Milo autem, cum in senatu fuisset eo die quoad senatus dimissus est, domum venit : calceos et vestimenta mutavit : paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est : deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat ; sine uxore,

quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad eadem faciendam apparâset, cum uxore veheretur in rhedâ, pænulatus, magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, horâ fere undecimâ, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rhedâ, rejectâ pænulâ, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis educ-tis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfec-tum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præsentem fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere pro-hiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent, fecerunt id [servi Milonis,] (dicam enim, non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsentem domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unâ rempublicam vos-que servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris Natura ipsa, præscripsit, ut omnem semper vim, quâcumque ope possent, a corpore, a capite, a vitâ suâ, propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis aut vestris sententiis esse pereundum.

Quod si ita putâset, certe optabilius Miloni fuis-

set dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petatum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrâ ita sentit; illud jam in judicium venit, non, Occisusne sit (quod fatemur), sed, Jure, an injuriâ; quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur, latum est, ut quæreretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit; et Pompeius, de jure, non de facto, quæstionem tulit.

XII. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto, nihil: si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamus.

Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem, in illâ tam audaci, tam nefariâ belluâ, docere, magnam ei causam, magnam spem, in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, "*Cui bono fuerit*," in his personis valeat; etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam, ut his consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret, se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus (ut ipse ratiocinabatur) nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam.

An vero, judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, et pestes reipublicæ) fuerit impositurus

nobis omnibus, atque inustus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbâque nocturnâ, tamquam Palladium, sustulisse, ut præclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatûs, ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ.

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem esse, cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo, se metu, periculo rempublicam, liberare? At [non,] P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa, huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ, perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam, P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium; fecit iratus; fecit inimicus;

fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid ? si hæc, non dico, majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc ; quid vultis amplius ? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus ? Ille, erat, ut odisset, primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum : reus enim Milonis, lege Plotiæ, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis ? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum ?

XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices ? cum, mœrentibus vobis, Urbe cessi, judiciumne timui ? non servos, non arma, non vim ? Quæ fuisset igitur causa justa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi ? Diem mihi (credo) dixerat : multam irrogârat : actionem perduellionis intenderat : et mihi videlicet, in causâ aut malâ aut meâ, non et præclarissimâ et vestrâ, judicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, cum mihi adesset : quâ in turbâ C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset unâ, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque, quando illius postea sica illa, quam a Catilinâ acceperat, conquievit ? Hæc intentata nobis est : huic ego vos objici pro me non sum passus : hæc insidiata Pompeio est : hæc istam Appiam, monimentum sui nominis, nece Papirii cruentavit : hæc, hæc eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me : nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit.

Quid simile Milonis ? cujus vis omnis hæc sem-

per fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ, fuerunt ! Potuitne, cum domum ac Deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci ? potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collegâ suo, vulnerato ? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissimâ in foro cæde factâ ? potuitne, L. Cæcili, justissimi fortissimique prætoris, oppugnâtâ domo ? potuitne illo die, cum est lata lex de me ? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset : ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro suâ vindicaret.

XV. Atqui erat id temporis clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatûs, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei ; Cn. Pompeius auctor et dux mei reditûs, illius hostis ; cujus sententiam senatus omnis de salute meâ gravissimam et ornatissimam secutus est : qui populum Romanum cohortatus est ; qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut, ad me restituendum, Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei : quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis, cogitaretur.

Tamen se Milo continuit, et P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam, vocavit. Quid ? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est ; quæ tum non modo occasio, sed etiam causa, illius opprimendi fuit ! Nuper vero, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus at-

tulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret; qui locus, quod tempus illud (Dii immortales!) fuit! Cum se ille fugiens in scararum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii vero maximâ gloriâ? Quid? comitiis in Campo quoties potestas fuit! cum ille vi in Septa irrupisset, gladios destringendos, lapides jaciendos, curâset; deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim; vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute suâ liberet.

XVI. Quem igitur cum omnium gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querelâ? Quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune, non est ausus, hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitorum subesset; quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatûs) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus; rumore, fabulam fictam, falsam perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque, civium; qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt.

Hunc diem igitur Campi, speratum atque exoptatum, sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc! quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret! Quid? quod caput audaciæ est, judices, quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui

etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii: an in Clodio? qui ita judicia poenamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret.

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem; te, M. Cato, testor; quos mihi divina quædam sors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die: itaque antevertit. At quo die? quo (ut ante dixi) insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit.

Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in viâ, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?

Primum quæro, quâ scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset; omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane: videte, quid vobis largiar: servum etiam (ut Arrius, meus amicus, dixit) corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus, et idem comes P. Clodii, (cujus jampri-

dem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat, et Romæ) P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum; itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc, comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII. Videte, iudices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum, certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in viâ Clodio; quippe qui ei obuius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, iudices, fuisse, qui, in hac rogatione suadendâ, dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti homines et perditii describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.

Nunc persequar cætera: nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem e villâ non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiâsse, non id nuntiâsse, sed Milonem appropinquare: nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius, Româ proficiscens, reliquerat morientem? Unâ fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum hæredem, et me, scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat [causam] festinationis? quod hæres erat? Primum, erat nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Ro-

mam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad Urbem adventus vitandus potius quam expetendus fuit; sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad Urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque expectandum fuit. Noctu, invidioso et pleno latronum in loco, occidisset: nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator locus, dum neque muta solitudo indicâset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes, in suspicionem caderent; tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe, Ariciâ rediens, divertit Clodius [ad se,] ad Albanum. Quod, ut sciret Milo illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villâ resideret; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi, ad ea quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferendâ; hujus tantum in repellendâ: mortem ab illo denuntiata Miloni et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulâsse rediturum: hunc nullius rei mutâsse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope Urbem exspectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad Urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc, (id, quod caput est) locus

ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, (quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabantur valentium) edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo; et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui, ipsius loci spe, facere impetum cogitârat? Res loquitur, iudices, ipsa; quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rhedâ pænulatus, unâ sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum pænulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore pæne constrictus, esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villâ, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: quî convenit, id præsertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse; villam ut perspiceret? millies in eâ fuerat. Quid ergo erat? mora et tergiversatio: dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum sine eâ: nunquam non in rhedâ; tum in equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, et ancillarum greges: ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceret. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore, occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra

illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodiâ projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem; qui sæpe spoliantem jam et exsultantem evertit, et perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis, qui, cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos, incensos irâ, vitamque domini desperantes, cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vitâ expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? Metuebat, scilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non possent; ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appiâ viâ P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuriâ? nihil ad tortorem: facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in causâ quærendum est, id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fateamur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis; nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulentâ concione (quæ tamen hujus auctoritate placata est), non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis, dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod, propter eosdem, non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis,

quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum.

Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrârat; cujus de morte, tamquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt; non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, et dominis morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu, Ruscio, (verbi causâ) cave sis mentiaris. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum satis cernitis, (cum res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat) purâ mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conscientia exanimatum, Romam revertisse; recordamini (per Deos immortales!) quæ fuerit celeritas reditûs ejus; qui ingressus in forum, ardente curiâ; quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui, commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta

populi Romani arma, commiserat : cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret ; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, et magna in utramque partem ; ut neque timeant, qui nihil commiserint ; et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.

Neque vero sine ratione certâ causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum ? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum ; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patriâ careret, cum sanguine inimici expleret odium suum : sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo [legibus] ; secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur : Erumpet ; occupabit aliquem locum ; bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republicâ meritos ! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt : quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid ? quæ postea sunt in eum congesta, (quæ quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientia, perculissent) ut sustinuit ! Dii immortales ! Sustinuit ? immo vero, ut contempsit, ac pro nihilo putavit ! quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, frenorum, sparorum, pilorumque

etiam, multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in Urbe vicum, nullum angiportum, esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domum in clivo Capitolino scutis refertam: plena omnia malleolorum ad Urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita; nec ante repudiata sunt, quam quæsita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt, ii, quibus tota commissa est respublica; quin etiam audiendus fuerit popa Licinius, nescio quis, de Circo: servos Milonis, apud se ebrios factos, sibi confessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis: de amicorum sententiâ, rem defert ad senatum. Non poteram, in illius mei patriæque custodis tantâ suspicione, non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popæ; [ebriosorum] confessionem servorum audiri; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum (ut intelligo) cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissimâ virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio, senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa atque [insidiosæ] ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo,

non hoc jam Clodianum crimen timemus ; sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspensiones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tuâ vitâ nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid, putas ; si Italiæ delectus, (ut nonnulli conquistores tui dictitant) si hæc arma, si Capitoliæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta Juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt ; magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes indicantur, siquidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes, ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas ? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorum fuisse, quam te sibi ; nullum se unquam periculum pro tuâ dignitate fugisse ; cum illâ ipsâ teterrimâ peste sæpissime pro tuâ gloriâ contendisse ; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum ; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret ; si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset ; si denique Italia a delectu, Urbs ab armis, sine Milonis clade, nunquam esset conquietura ; næ iste haud dubitans cessisset patriâ, is, qui ita natus est, et ita consuevit ; te, Magne, tamen antestaretur ; quod nunc etiam facit.

XXVI. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illu-

cescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus (ut spero) rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi, desideres.

Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, "Ne quid respublica detrimenti caperet," (quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc, exercitu, hunc, delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus, sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, et more majorum et suo jure, posset?) sed præsidio esse; ut intelligatis, contra hesternam concionem illam, licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, iudices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensûs ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De quâ, si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores implêrunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam, periculo suo, liberâset) cujus ne-

fandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminae comprehenderunt : eum, cujus supplicio senatus sollennes religiones expiandas sæpe censuit : eum, quem cum sorore germanâ nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus, juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperisse : eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, Urbis ac vitæ civium conservatorem judicârant, servorum armis exterminavit : eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est : eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute et gloriâ civem domum vi et armis compulit : eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine : eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensiois, tabulis publicis impressam, exstingeret : eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini ; qui, non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis, alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat ; qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contemserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est ; qui, cum architectis et decempedis, villas multorum hortosque peragrabat ; qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum ; qui cum ab equite Romano splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrâset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma, convexit ; dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno ; qui huic T. Furfanio cui viro ! Dii immortales ! (quid enim ego de mulierculâ Scantiâ, quid de adolescente Aponio, dicam ? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum

ejus illaturum ; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum ; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit ; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine.

XXVIII. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur ; etsi æqualiter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos, irruebat ; sed, nescio quomodo, jam usu obdurerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre ? Imperium si ille nactus esset . . . omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas ; vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias : pecunias dico ? a liberis, a liberis, (medius fidiis) et a conjugibus vestris, nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent ? hæc, quæ nota sunt omnibus ? quæ tenentur ? servorum exercitus illum in Urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium, possideret.

Quamobrem, si, cruentum gladium tenens, clamaret T. Annius : “ Adeste, quæso, atque audite, cives ! P. Clodium interfeci : ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis, frenare poteramus, hoc ferro et hac dextrâ a cervicibus vestris repuli ; per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia, in civitate manerent ; ” esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas ? Nunc enim quis est, qui non probet ? qui non laudet ? qui non, unum post hominum memoriam T. Annium plurimum rei publicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes, affecisse, et dicat, et sentiat ? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam

summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, iudices. Spero multa vos liberosque vestros in republicā bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et (quemadmodum confido) verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressā hominum licentiā, cupiditatibus fractis, legibus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, iudices, ne, odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim, etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii, fuerit. Quin sic attendite, iudices. Nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, et, quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimulistis? quoniam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eā virtute ac fortunā est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si, propter amicitiam, voluisset illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset.

Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eâdem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo interfector qui esset, in confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis! quæ aliis in urbibus Græciæ! quas res divinas talibus institutas viris! quos cantus! quæ carmina! prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patieminus? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium causâ: quod ei certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri, defenso-rem fuisse; cum præsertim, in eâ confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam quî poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset; magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur?

Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret?

Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, quî nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republicâ cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat.

Quamobrem, uteretur eâdem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nasica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ nosmet ipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur; si ingrata, tamen, in gravi fortunâ, conscientiâ suâ niteretur.

Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et Dii immortales, sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque (id, quod maximum est) majorum nostrorum sapientia; qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia, et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt.

XXXI. Est, est profecto illa vis: neque, in his corporibus atque in hac imbecillitate nostrâ, inest quiddam, quod vigeat et sentiat; et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu: nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, quâ sapimus, quâ providemus, quâ hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, quæ illam perniciem exstinxit ac sustulit; cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere, fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium curâ, res illa perfecta.

Religiones (mehercule) ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôsse se videntur, et jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille, præceps amentia, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat; vestræ tum aræ, vestræ religiones, viguerunt; vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat; tuque, ex tuo edito monte, Latiaris sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque, sæpe omni nefario stupro et scelere maculârat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu, seræ, sed justæ tamen et debitæ, pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut, ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornatî adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, cum prælium commisisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut, sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata.

Dura mihi (medius fidius) jam fortuna populi Romani, et crudelis, videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatûs gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palam a judici-

bus redemerat : vexârat in tribunatu senatum : omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat : me patriâ expulerat ; bona diripuerat ; domum incenderat ; liberos, conjugem meam, vexaverat : Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat : magistratuum privatorumque cædes fecerat : domum mei fratris incenderat : vastârat Etruriam : multos sedibus ac fortunis ejecerat. Instabat, urgebat : capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna, non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent : nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamâset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur : Cæsaris potentiam suam esse dicebat : bonorum animos etiam in meo casu contemserat : Milo unus urgebat.

XXXIII. Hic Dii immortales (ut supra dixi) mentem dederunt illi perduto ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit : nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus (credo) prætorem eum circumscripsisset. Ne, cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætore coërcendo fortes fuissent ? Primum, Milone occiso, habuisset suos consules. Deinde, quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem crudelissime vexatum esse meminisset ? Oppressisset omnia, possideret, teneret, lege novâ, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis : servos nostros liberos suos fecisset. Postremo, nisi eum Dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus exspectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satelliti-

bus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius, vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput [urbis,] aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari! neque id fieri a multitudine imperitâ (quamquam esset miserum id ipsum), sed ab uno; qui, cum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et sunt, qui de viâ Appiâ querantur, taceant de curiâ? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir et in re publicâ fortissimus, et in susceptâ causâ firmissimus, et bonorum voluntati et auctoritati senatûs deditus, et, in hac Milonis sive invidiâ sive fortunâ singulari, divinâ et incredibili fide.

XXXIV. Sed jam satis multa de causâ: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat; ego, etiam repugnante hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si, in nostro omnium fletu, nullam lacrymam adspexistis Milonis; si vultum semper eundem, si vocem, si orationem, stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si, in gladiatoriiis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortunâ, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse sole-

mus ; fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus ; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant ; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus !

Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. “Valeant, valeant,” inquit, “cives mei ; valeant : sint incolumes, sint florentes, sint beati : stet hæc urbs præclara, mihiq̃ue patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republicâ cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur : ego cedam, atque abibo. Si mihi republicâ bonâ frui non licuerit, at carebo malâ : et, quam primum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in eâ conquiescam. O frustra” (inquit) “suscepti mei labores ! o spes fallaces ! o cogitationes inanes meæ ! Ego, cum, tribunus plebis, republicâ oppressâ, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam ; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles ; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant ; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem ? Ego, cum te” (mecum enim sæpissime loquitur) “patriæ reddidissem, mihi futurum in patriâ non putarem locum ? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus ? ubi equites Romani illi, illi” (inquit) “tui ? ubi studia municipiorum ? ubi Italiæ voces ? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox et defensio ? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari ?”

XXXV. Nec vero hæc, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat, ingratis civibus fecisse, quæ fecerit : timidus, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat,

eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deleniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus. Senatûs erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse, dicit.

Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderârit; populi vero cunctis suffragiis, (quod unum cupierit) se consulem declaratum; nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen, obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vitâ, nisi præclarissime, fecisse; siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen, ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum viderentur adscendere. “De me,” inquit, “semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur; nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciuntur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone, celebramur. Omitto Etruriæ festos, et actos et institutos, dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii; et (opinor) ultra quam fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia, peragravit. Quamobrem,

ubi corpus hoc sit, non,” inquit, “laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit, nominis mei gloria.”

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus : sed, iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, cum isto animo es, satis laudare non possum : sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi ; non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus ?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis ; cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis ? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis, officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi : ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum : ego me plurimis pro te supplicem abjeci : bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli : hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua deminutio capitis futura, depono. Quid jam restat ? quid habeo, quod dicam, quod faciam, pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam ? Non recuso, non abnuo : vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi : exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus : mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic eâ mente, quâ natus

est: quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis; ipsum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republicâ sanguinem effudistis; vos, in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque, milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur?

O me miserum! o infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patriâ per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servâset? At in quâ causâ non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquiêrunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxî? Omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiores redditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam quî possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam Dii immortales fecissent, (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator, esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et a vobis, iudices, conservandum virum! "Minime, minime," inquit: "immo vero pœnas ille debitas luerit; nos

subeamus, si ita necesse est, non debitas." Hic vir, patriæ natus, usquam, nisi in patriâ, morietur? aut, si forte, pro patriâ? Hujus vos animi monumenta retinebitis; corporis in Italiâ nullum sepulcrum esse patiemini? Hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes, expulsum a vobis, ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit! hanc ingratam, si ejece- rit! miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim, præ lacrymis, jam loqui possum; et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut, in sentiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, (mihi credite) is maxime probabit, qui, in iudiciis legendis, optimum et sapientissimum et fortissimum quemque legit.

PRO M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. MARCELLUS Pompeianarum partium in bello civili fuerat ; neque tamen extrema persecutus erat ; sed, victo ad Pharsalum Pompeio, Mitylenas se contulerat ; ibique otiosus in literis vixerat, sine ullo patriæ desiderio. Huic ut veniam daret, et reditum in patriam permitteret Cæsar, cum esset a fratre ejus et universo senatu suppliciter rogatus, dolorem suum senatui condonavit. Quo facto, hac oratione gratias Cæsari amplissimas in senatu egit Cicero. Ea duas partes habet : quarum prima in laude hujus facti versatur, et est magnificentissimis verbis scripta ; altera autem Cæsaris de insidiis suspensiones inanes esse ostendit.

PRO M. MARCELLO.

I. DIUTURNI silentii, patres conscripti, quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit; idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum, in summâ potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac pæne divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, patres conscripti, reique publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem et auctoritatem, et vobis et reipublicæ conservatam ac restitutam puto.

Dolebam enim, patres conscripti, et vehementer angebar, cum viderem, virum talem, in eâdem causâ in quâ ego fuisset, non in eâdem esse fortunâ: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio a me et comite, distracto. Ergo et mihi meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti; et his omnibus, ad bene de omni republicâ sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ, tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre.

Ille quidem fructum omnis vitæ anteactæ hodierno

die maximum cepit, cum summo consensu senatûs, tum præterea iudicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pæne ad omnes, quam ad ipsum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure, contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis, præstantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen affirmo (et hoc pace dicam tuâ), nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum, res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum, posse conferri: nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis, lustratæ sint.

Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahare ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint imperatorum. Et certe, in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant: maximam vero partem, quasi suo jure, Fortuna sibi vindicat; et, quidquid est prospere gestum, id pæne omne ducit suum.

At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo

ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, (quod certe maximum est) totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma, decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam esse totam et propriam fateatur. Nunquam enim temeritas cum sapientiâ commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ naturam et conditionem, ut vinci possent, habebant: nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium, nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.

Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pæne omnium gentium, literis atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono. At vero, cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, (in iracundiâ præsertim, quæ est inimica consilio, et in victoriâ, quæ naturâ insolens et superba est) aut audimus, aut legimus; quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus! Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem sensusque et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, (ut mihi videntur) hujus curiæ,

tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum et suis sedibus.

IV. Equidem, cum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria [obfudit.] Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti; nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pæne ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem et dux es, et comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis monumentisque tuis allatura finem sit ætas (nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat et consumat vetustas): at vero hæc tua justitia et lenitas animi florescet quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate et misericordiâ viceras: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ne hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam, cum ipsius, victoriæ conditione, jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est.

V. Atque hoc C. Cæsaris judicium, patres conscripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliquâ culpâ tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam, cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit; memet mihi, et iterum reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros et sibi ipsis et

patriæ, reddidit : quorum et frequentiam et dignitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam ; sed iudicavit, a plerisque, ignoratione potius, et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate, bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi ; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam, secutus sum arma civilia ; semperque mea consilia pacis et togæ socia, non belli atque armorum, fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico : tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullâ, non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi : et in ipso bello eadem, etiam cum capitis mei periculo, sensi. Ex quo jam nemo erit tam injustus rerum [existimator,] qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli : qui vero, victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, et quanto cum dolore, vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem, extimescentem ! Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ, comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam : gladium vaginâ vacuum in Urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non

ira victoriæ ; ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret ; quoniam ex eâdem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam (id, quod omnes verebamus) nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim, non modo armatis, sed interdum etiam otiosis, minabantur : nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant ; ut mihi quidem videantur Dii immortales, (etiam si pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverint) vel placati jam, vel satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono ; et frui, cum fortunâ et gloriâ, tum etiam naturâ et moribus tuis ; ex quo quidem maximus est fructus jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati, tuæ congratulabere. De nobis, quos in republicâ tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientiâ tuâ, cogitabis : quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude verâ, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cætera a fortunâ commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officii, stultâ fortâsse, certe non improbâ, et specie quâdam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt : contraque, summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

VII. Nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam ; quæ non tibi ipsi magis, quam, cum omnibus civibus, tum maxime no-

bis, qui a te conservati sumus, providenda est : quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio nostra cautio est ; ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens ? de tuisne ? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti ? an ex eo numero, qui unâ tecum fuerunt ? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. [At,] si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui ? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt ; ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam : simul enim augebimus diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in re publicâ, tam nihil unquam nec de suâ nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tuâ salute contineri suam, et ex unius tuâ vitâ pendere omnium ? Equidem, de te dies noctesque (ut debeo) cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem, extimesco : doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis animâ consistere. Si vero, ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio ; quem Deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus ?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu (quod necesse fuit) perculsa atque prostrata : constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles : omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum, in tanto civili bello, tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus

fuiſſet, multa perderet et ornamenta dignitatis, et præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem tibi omnia belli vulnera curanda ſunt; quibus, præter te, mederi nemo poteſt.

Itaque illam tuam præclariffimam et ſapientiffimam vocem invitus audivi: "Satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ." Satis, ſi ita vis, naturæ fortasſe; addo etiam, ſi placet, gloriæ: at (quod maximum eſt) patriæ certe parum. Quare, omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnendâ morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. Nunc, cum omnium ſalutem civium cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint; tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi, definies? Quid, ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis.

Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, ſatis; tibi uni parum. Quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certe parum eſt tum, cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt; vide, quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ: ſiquidem gloria eſt illuſtris ac pervagata multorum et magnorum, vel in ſuos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt; hic reſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu in primis [compoſitâ,] cum ſummâ

tranquillitate et otio, perfruare : tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum ; quod cum venit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura est ? Quamquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit ; semperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore et spiritu continetur. Illa, illa, inquam, vita est tua, quæ vigebit memoriâ sæculorum omnium ; quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet : quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet ; nunc, etiam quæ laudet, exspectat. Obstupescent posteri certe, imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monimenta innumera, triumphos audientes et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late ; sedem quidem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit, inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris ; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post sæculis de te iudicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos : nam et sine amore et sine cupiditate, et rursus sine odio et sine invidiâ, iudicabunt. Id autem etiam si tunc ad te (ut quidam falso putant) non pertinebit ; nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

X. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ : non enim consiliis solum et studiis, sed armis et castris, dissidebamus. Erat autem

obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces : multi dubitabant, quid optimum esset ; multi, quid sibi expediret ; multi, quid deceret ; nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello : vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate leniret ; nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est injustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum ; ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causâ animam profudit. Quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia, videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, et extincta æquitate victoris : restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid, non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, et in istâ sententiâ, quâ cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, et hortamur et obsecramus, ut vitæ, ut salutis, tuæ consulas : omnesque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum, pollicemur.

XI. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar ; majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt ; quod ex omnium precibus et lacrymis sentire potuisti. Sed, quia non est stantibus omnibus necesse dicere ; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod decet, et quod (M. Marcello a te huic ordini populoque Romano et reipublicæ reddito) [præcipue id a me fieri debere] intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio : quod autem summæ benevolentiae est, (quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, opti-

mo et amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini) cum id sollicitudine, curâ, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum, certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut, omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, (quod fieri jam posse non arbitrabar) maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

PRO Q. LIGARIO.

Ad C. Cæsarem.

ARGUMENTUM.

Q. LIGARIUS legatus Considii proconsulis in provinciâ Africâ fuit : ex quâ cum decederet Considius, ei præfecit Ligarium, quod et dignum eo honore putabat, et gratiosum esse in provinciâ videbat. Interim fama de bello civili orto in Africam est perlata : quâ commoti cives qui in istâ provinciâ erant, et reliqui provinciales, quod Pompeii in primis studiosi erant, eum ducem sibi esse voluerunt, quo contra Cæsarem uterentur. Hoc munus cum iste recusaret, accidit, ut **P. Attius Varus**, qui prætorio imperio in Africâ fuerat, Uticam veniret, et oblatum sibi imperium privatus susciperet. Hæc dum geruntur, **Q. Tubero** ex senatûs-consulto in provinciam venit. Sed, quod imperium jam ab alio erat occupatum, ex eâ repulsus, in castra Pompeii se contulit ; ibique contra Cæsarem arma tulit. Verum, Pompeio mortuo, totoque bello composito, cum Cæsar inter alios etiam Tuberoni ignovisset, filius ejus Ligarium, qui Româ aberat, et Cæsarem iratum habebat, quod et ipse Pompeianarum

partium fuerat, absentem accusavit de vi, quod in Africâ Cæsarianis partibus inimicus fuisset. Eum defendit Cicero, ita, ut concedat quidem, eum Pompeianæ causæ favisse; sed nihilo minus Cæsare dignum esse ostendat, huic quoque veniam dare, ut sibi, et Tuberoni, et multis aliis, dederit; ut deprecatio potius ista oratio, quam defensio sit.

PRO Q. LIGARIO.

I. NOVUM crimen, Cai Cæsar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit, Q. Ligarium in Africâ fuisse : idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio ; paratus enim veneram, (cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses) ut ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer : sed, quoniam diligentiam inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor ; præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset : omissâque controversiâ, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est ; quâ plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati veniam, impetravissent.

Habes igitur, Tubero, (quod est accusatori maxime optandum) confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in eâ parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini, necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est : quâ in legatione, et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provinciâ satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius (cum, diu recusans, nihil profecisset) provinciam accepit invitus : cui sic præfuit in pace, ut et civibus et sociis gratissima esset ejus integritas et fides. Bellum subito exarsit ; quod,

qui erant in Africâ, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem : cum Ligarius, domum spectans, et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit : ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit.

II. Adhuc, Cai Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli : legatus in pace profectus, in provinciâ pacatissimâ ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio ? Multo minus : nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine ; unum, cum est legatus profectus ; alterum, cum, efflagitatus a provinciâ, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo, post adventum Vari, in Africâ restitit ; quod si est criminis, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ, cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis, maluisset ? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quemdam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus ?

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis : cujus ego causam, animadvertite, quæso, quâ fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monimentisque decorandam !

M. Cicero apud te defendit, alium in eâ voluntate non fuisse, in quâ seipsum confitetur fuisse ; nec tuas tacitas cogitationes extimescit ; nec, quid tibi, de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem : vide, quanta lux liberalitatis et sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magnâ parte, nullâ vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico ? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit ; qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuisset ; qui, cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est ; a quo, hoc ipso C. Pansâ mihi nuntium perferente, concessos fascēs laureatos tenui, quoad tenendos putavi ; qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset.

Vide, quæso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret : cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africâ Ligarium ? Nempe is, qui et ipse in eadem Africâ esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalicâ gladius agebat ? cujus latus ille mucro petebat ? qui sensus erat armorum tuorum ? quæ tua mens ? oculi ? manus ? ardor animi ? quid cupiebas ? quid optabas ? Nimis urgeo : commoveri videtur adolescens : ad me revertar : iisdem in armis fui.

IV. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causâ nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui, prudentiam desidero; quod homo, cum ingenio tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit: nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset.

Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem quam tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia sunt; sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores: usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum, vivat? ne sit in patriâ? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italiâ prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ, vis. At istud, ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas, ab eodem, aliquot annis post, quem nunc crudelem esse vis, vindicata est.

V. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita (mehercle) existimo, Tubero: novi enim te; novi patrem; novi domum nomenque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo

spectat, ut eâ poenâ, in quâ adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitatis, id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos, jacentes ad pedes, supplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare cœpisses, "C. Cæsar, cave ignoscas; cave, te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur;" nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari! et, in tali miseriâ multorum, perfugium misericordiæ tollere!

Dicam plane, Cai Cæsar, quod sentio. Si, in hac tantâ tuâ fortunâ, lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur! quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem!

Quod si probare Cæsari possemus, in Africâ Ligarium omnino non fuisse; si honesto et misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis, refellere et coarguere nostrum mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eâdem causâ et fortunâ fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres, "Cave, Cæsar, credas: fuit in Africâ Ligarius: tulit arma contra te." Nunc quid dicis? "Cave ignoscas." Hæc nec hominis, nec ad hominem, vox est:

quâ qui apud te, Cai Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus et postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit; velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is qui in eâdem causâ fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant; alii, timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quærat, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat, humana consilia divinâ necessitate esse superata.

Liceat esse miseros: quamquam, hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, paricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis, carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, et dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus, conveniret?

Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republicâ bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum; non hostile odium, sed civile dissidium; utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis, a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pæne par; non par fortasse eorum qui seque-

bantur : causa tum dubia, quod erat aliquid in utrâque parte, quod probari posset : nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam Dii adjuverunt. Cognitâ vero clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in quâ occiderit nemo, nisi armatus ?

VII. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africâ exire, an vobis in Africam non venire ? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset ? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat : vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur ? minime vero : neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis sors conjecta est ex senatûs-consulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur : statuerat excusare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines quæ mihi sunt cum L. Tuberone. Domi unâ eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vitâ familiares : magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse : sed ita quidam agebat, ita reipublicæ sanctissimum nomen opposebat, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Unâ est profectus cum iis, quorum erat una causa : tardius iter fecit : ita-que in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ullum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem semaluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat : fasces certe habebat. Sed, quoquo modo sese illud ha-

bet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi?

VIII. Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse; non dubitabo, apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto; non tam, ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturum fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam: in quâ erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuistis? quamquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provinciâ vestrâ pedem ponere, et prohibiti (ut perhibetis) summâ cum injuriâ.

Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis; ad eum profecto, exclusi provinciâ, venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo hæc apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem, vel cum mendacio si vultis gloriari, per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si a Varo et quibusdam aliis prohibiti essetis: ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit.

IX. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tiberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem

solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possim dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, a quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eos ipsos rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri esset, quem de susceptâ causâ, propositâque sententiâ, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum, posset depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequâquam fuerunt; hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatûs-consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur; in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, a quâ erat rejectus cum injuriâ. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis; languidiore (credo) studio in causâ fuistis: tantummodo in præsidiis eratis; animi vero a causâ abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ.

X. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui, pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ, persequamini. Si reipublicæ, quid de vestrâ in eâ causâ perseverantiâ respondebitis? si vestras, videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Cæsar, in causâ Ligarii

occupatus esse ? num de ejus facto dicere ? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum : certe nunquam hoc modo, “ Ignoscite, judices : erravit ; lapsus est ; non putavit : si unquam posthac”. Ad parentem sic agi solet : ad judices, “ Non fecit ; non cogitavit ; falsi testes ; fictum crimen.” Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse : quibus in præsidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem : “ Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam totus animo et studio tuus.” Ad judicem sic agi solet : sed ego ad parentem loquor ; “ Erravi ; temere feci ; pœnitet : ad clementiam tuam confugio ; delicti veniam peto ; ut ignoscas, oro.” Si nemo impetravit, arroganter ; si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi ? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

XI. Vidi enim et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent : causas apud te rogantium graviores esse, quam vultus ; neque spectare te, quam tuus esset necessarius is qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas (ut dixi) rogantium valere plus, quam preces ; ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis : sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Ita-

liæ ac robur reipublicæ, proponere. Nôsti optime homines. Animadvertite horum omnium mœstitiam et dolorem : hujus T. Brocchi (de quo non dubito quid existimes) lacrymas, squaloremque, ipsius et filii vides.

Quid de fratribus dicam ? Noli, Cæsar, putare, de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exsilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore, faciunt ; moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas : valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent ; te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutatâ, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse ? Atque his irascebamur ; hos requirebamus ; his nonnulli etiam [minabamur.] Conserva igitur tuis suos ; ut, quemadmodum cætera quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur.

XII. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italiâ esse potuisset, in eâdem sententiâ futurus fuerit, in quâ fratres fuerunt ? Quis est, qui horum consensum conspirantem et pæne conflatum, in hac prope æqualitate fraternâ, non noverit ? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur ? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt : tempestate abreptus est unus ; qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti.

Sed ierit ad bellum : discesserit, non a te solum, verum etiam a fratribus : hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interesses, memoriâ teneo,

qualis T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est, me hoc meminisse : spero etiam te, (qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui) te, aliquid de hujus illo quæstorio officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem, recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum tui et bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. Quam, hujus admonitus officio, cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ, condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo M. Marcello fecisti nuper in curiâ, nunc idem in foro de optimis et huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti : et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit ; noli, obsecro, dubitare, Cai Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas : nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior misericordiâ est. Homines enim ad Deos nullâ re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus quam ut possis, nec natura tua melius quam ut velis, servare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura brevior. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam : tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

IN M. ANTONIUM

Philippica Prima.

ARGUMENTUM.

INTERFECTO Idibus Martiis C. Cæsare, M. Antonius, collega ejus in consulatu, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquamdiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodatâ. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros: post diem tertium, qui fuit XVI Cal. Apr. in ædem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis; discordiarumque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiternâ delendam censuit. Quo die præclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suæ voluntatis argumenta dare visus est. Misso parvo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex maximus, alii alios ex tyrannoctonis, (qui, post Cæsaris necem, populi et Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant) cœnæ adhibuerunt. Sed fictam per-

sonam sustinere diu nemo potest. Cum Cæsarem, quamquam in liberâ civitate, singulari potestate usum, funere tamen efferri placuisset; (qui fons malorum omnium fuit: sic enim tyrannum non fuisse judicabatur; nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga rep. meritis, explicatâ demum cruentâ veste, in quâ cæsus fuerat, multis pugionum ictibus perfossâ, convertit orationem ad miserationem commovendam; populumque, jam dolore incensum, in eam iracundiam furoremque impulit, ut, statim a funere, ad domum Bruti et Cassii cum facibus accurreret; unde ægre repulsus est. Brutus et Cassius, vitato præsentî periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam jam satis experti, Antium et Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Cæsaris interfectores descenderant, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbri Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cæsare antea, confirmârat. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara senatûs-consulta fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententiâ, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cujus beneficii, figeretur: deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis et otii bonorum animi: constituta resp. putabatur. Sed cito ille simulationem sustulit, sui que similis visus est. Habito enim Calendis Jun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem, ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est, per infimam corruptamque plebem, contemtâ amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia. Contra senatûs-consultum quod ipse fieri voluerat,

tabulas figebat ; civitatem immunitatesque dabat ; exsules reducebat ; eaque se facere omnia dicebat ex legibus Cæsaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, desperatâ prorsus Antonio consule libertate, Urbem reliquit, in Græciam iturus, eâ mente, ut Calendis Jan. quo die Pansa et Hirtius consulatum inituri erant, adesset. Nec tamen iter illud absolvit : nam Leucopetræ adversâ tempestate detentus, ab iis, qui ab Urbe venerant, et concionem accepit Antonii, quam valde probavit, et ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de viâ languens, in senatum, qui Calendis Sept. ut in Philippicâ V legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, et domum ejus disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridie, id est, IV Non. Sept. in senatum venit, absente Antonio : et hac oratione primâ exposuit consilium profectionis et reversionis suæ : deinde questus est graviter de Antonii hesternâ injuriâ : tum leges illius reprehendit : postremo utrumque consulem, absentem Antonium, præsentem Dolabellam, (quem sibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæsar suffecerat) hortatur, ut veram solidamque gloriam sequantur ; diligi a suis civibus malint, quam metui ; rempublicam omni ratione complectantur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Prima.

I. ANTEQUAM de re publicâ, patres conscripti, dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et profectionis et reversionis meæ. Ego, cum sperarem, aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in vigiliâ quâdam consulari ac senatoriâ. Nec vero usquam discedebam, nec a republicâ dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. In quo templo (quantum in me fuit) jeci fundamenta pacis; Atheniensiumque renovavi vetus exemplum; Græcum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiternâ delendam censi.

Præclara tum oratio M. Antonii; egregia etiam voluntas: pax denique, per eum et per liberos ejus, cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de re publicâ, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferbat: summâ [cum dignitate et] constantiâ, ad ea quæ quæsitæ erant, respondebat: nihil tum [, nisi quod erat notum omnibus,] in C. Cæsaris commentariis reperiatur.

Num qui exsules restituti? unum aiebat, præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula, post Idus Martias, ullius decreti Cæsaris aut beneficii, figeretur. Multa

prætereo, eaque præclara : ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ potestatis obsederat, funditus ex republicâ sustulit. De quâ ne sententias quidem diximus : scriptum senatûs-consultum, quod fieri vellet, attulit : quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatûs-consultum gratias egimus.

II. Lux quædam videbatur oblata ; non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore, sublato : magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cum dictatoris nomen (quod sæpe justum fuisset), propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditus ex republicâ sustulisset. Liberatus cædis periculo paucis post diebus senatus : uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat. Atque hæc omnia communiter cum collegâ. Alia porro propria Dolabellæ ; quæ, nisi collega abfuisset, credo eis fuisse futura communia. Nam, cum serperet in Urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius ; iidemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant ; et quotidie magis magisque perdit homines, cum sui similibus servis, tectis ac templis Urbis minarentur ; talis animadversio fuit Dolabellæ, cum in audaces sceleratosque servos, tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio illius exsecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse.

Ecce enim Calendis Juniis (quibus ut adessemus, edixerat) mutata omnia : nihil per senatum, multa et magna per populum, et absente populo, et invito. Consules designati se audere negabant in senatum venire : patriæ liberatores urbe carebant eâ, cujus a cervicibus jugum servile dejecerant : quos tamen ipsi consules et in concionibus et in omni sermone laudabant. Veterani, [qui appellabantur,] quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum quas habebant, sed ad spem novarum

prædarum, incitabantur. Quæ cum audire mallem quam videre, haberemque jus legationis liberum, eâ mente discessi, ut adessem Calendis Januariis, quod initium senatûs cogendi fore videbatur.

III. Exposui, patres conscripti, profectionis consilium : nunc reversionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundisium, iterque illud quod tritum in Græciam est, non sine causâ vitavissem, Calendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab urbe eâ transmissio in Græciam laudabatur : quæ tamen urbs, mihi conjunctissima, plus unâ me nocte, cupiens, retinere non potuit. Veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Siciliâ ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent ; ab eo loco conscendi, ut transmitterem : nec ita multum prævectus, rejectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam.

Cumque intempesta nox esset, mansissemque in villâ P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum exspectans, manerem ; municipes Rhegini complures ad me venerunt ; ex his quidam Româ recentes : a quibus primum accipio M. Antonii concionem ; quæ ita mihi placuit, ut, eâ lectâ, de reversione primum cœperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti affertur et Cassii : quod quidem mihi (fortasse, quod eos etiam plus reipublicæ quam familiaritatis gratiâ, diligo) plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram ; Calendis Sextilibus senatum frequentem fore ; Antonium, repudiatis malis suavisoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatûs esse rediturum.

IV. Tum vero tantâ sum cupiditate incensus ad

reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satisfacerent; non quo me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ graturer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex quâ Brutus cederet; et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti sui conscientia, nihil de suo casu, multa de vestro, querebatur.

Ex quo primum cognovi, quæ Calendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipsum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjutus; tamen et Bruti testimonio, (quo quid potest esse gravius?) et omnium prædicatione quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem præsentem non sunt secuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim sperabam id, neque præstare poteram) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, (multa autem impendere videbantur præter naturam præterque fatum) hujus diei vocem testem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis.

Quoniam utriusque consilii causam, patres conscripti, probatam vobis esse confido, prius quam de re publicâ dicere incipio, pauca querar de hesternâ M. Antonii injuriâ; cui sum amicus; idque me non nullo ejus officio debere esse, præ me semper tuli.

V. Quid tandem erat causæ, cur in senatum hesterno die tam acerbe cogerer? solusne aberam? an non sæpe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Hannibal (credo) erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum, et cæcum et senem, delatum esse, memoriæ proditum est. De

supplicationibus referebatur : quo in genere senatores deesse non solent : coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratiâ : quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine curâ consules sunt, ut pæne liberum sit senatori, non adesse. Qui cum mihi mos notus esset, cumque de viâ languerem, et mihimet displicerem ; misi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem, et valde intemperanter. Cujus enim maleficii ista pœna est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatûs sententiâ ædificatam domum ? Quis autem unquam tanto damno senatorem coëgit ? aut quid est ultra pignus aut multam ? Quod si scisset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi.

VI. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur ? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur ? ut decernerentur supplicationes mortuo ? nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui et ipse regio dominatu rempublicam liberavit, et ad similem virtutem et simile factum stirpem in prope quingentesimum annum propagavit ; adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione ; ut, cujus sepulcrum usquam exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicæ casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere : quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant Dii immortales, velim, et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid ? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere ? Mihi vero licet, et semper licebit, dignitatem tueri,

mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit; dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Calendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid; sed ne unus modo consularis (quod tum accidit) dignus illo honore, dignus republicâ, inveniretur. Quâ quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ, non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut, in altissimo gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem, assensus est. Quænam (malum!) est ista voluntaria servitus? Fuerit quædam necessaria: nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco; alia eorum, quorum vocem requiro: quos quidem doleo in suspicionem populi Romani venire, non metu (quod ipsum esset turpe), sed alium aliâ de causâ, deesse dignitati suæ.

VII. Quare primum maximas gratias et habeo et ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in re publicâ, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me (ut fecistis adhuc) audiatis.

Primum igitur acta Cæsaris servanda censeo; non quo probem, (quis enim id quidem potest?) sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis et otii. Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis. Sed (ut opinor) licet ei minus valere; quod mihi heri per illum non licebat. Doceret me, vel potius vos, patres conscripti, quemadmodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis et chirographis et libellis, se uno auctore prolatis, ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris firma

erunt; quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur?

Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum? quod idem facere non potuit, ut multis multa promissa non fecerit: quæ tamen multo plura illo mortuo reperta sunt, quam vivo beneficia per omnes annos tributa et data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed his temporibus (quoniam his, quorum est, non redditur) necessaria: quamquam, ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam proprie dici possit actum ejus, qui togatus in re publicâ cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quære acta Gracchi; leges Semproniae proferentur: quære Sullæ; Corneliæ. Quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus. A Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in Urbe et in togâ; leges multas responderet se et præclaras tulisse: chirographa vero aut mutaret, aut non daret: aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id est, legibus, acta Cæsaris dissolvi, ferendum non puto.

VIII. Quæ lex melior, utilior, optimâ etiam re publicâ sæpius flagitata, quam, ne prætoriae provinciae plus quam annum, neve plus quam biennium consulares, obtinerentur? Hac lege sublatâ, videntur vobis acta Cæsaris servari? Quid? eâ lege, quæ promulgata est de tertiâ decuriâ judicum, nonne omnes judiciariae leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? nisi forte, si quid memoriae causâ retulit in libellum, id numerabitur in actis; et, quamvis iniquum et

inutile sit, defendetur : quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris non habebitur.

At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini judicatus lege Juliâ, etiam ante Pompeiâ, Aureliâ, non patebat? Census præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et judicant et judicaverunt. Non quæro, inquit, istos : quicumque ordinem duxit, judicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset (quod est laudatius), nemini probaretis. In judice enim spectari et fortuna debet et dignitas. Non quæro, inquit, ista : addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum : aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis ! hic enim est legis index, ut ii in tertiâ decuriâ judicent, qui libere judicare non audeant. In quo quantus est error (Dii immortales !) eorum, qui istam legem excogitaverunt ! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate judicandi sordes suas eluet ; laborabitque, ut honestis decuriis potius dignus videatur, quam in turpem jure conjectus.

IX. Altera promulgata lex est, ut de vi et de majestate damnati ad populum provocent, si velint. Hæc utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? Quis enim est hodie, cujus intersit istam legem manere? Nemo reus est istis legibus ; nemo, quem futurum putemus : armis enim gesta nunquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem velletis aliquid esse popolare ! omnes enim jam cives, de reipublicæ salute, unâ et mente et voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim tur-

pius, quam, qui majestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit jure damnatus?

Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici se multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio istâ lege datur; sed duæ maxime salutares leges quæstionesque tolluntur. Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? quam autem ad reipublicæ pestem furor tribunicius impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi et de majestate, sublatis?

Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent, ei qui de vi, itemque ei qui majestatis, damnatus sit, aquâ et igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, patres conscripti, qui illa nunquam probavi, ita conservanda concordiae causâ arbitratus sum, ut non modo, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem; sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse et fixas videtis.

X. De exsilio reducti a mortuo: civitas data non solum singulis, sed nationibus, et provinciis universis, a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc, uno (verum optimo) auctore domo prolata, defendimus; eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit; quibus latis gloriabatur, iisque legibus reipublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis; eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putabimus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicun-

tur, ne illud quidem licuit: illæ enim nullâ promulgatione latæ sunt ante quam scriptæ. Quærunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrum, patres conscripti, bonis tribunis plebis, leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant; paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessionibus, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur. Negligimus ista, et nimis antiqua et stulta ducimus. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis multis locis collocabuntur. Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; et in æs incidi videbitis. Cedo illa legitima: "Consules populum jure rogaverunt," (hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi) "populusque jure scivit." Qui populus? isne, qui exclusus est? quo jure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico de futuris; quod est amicorum, ante dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrum vobis. Demonstro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro re publicâ dicenti, non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt, in hac suâ fortunâ, quæ bona ipsi videtur, (mihi, ne gravius quidpiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur) sed eum iracundum audio factum. Video autem, quam sit odiosum habere iratum eundem et armatum, cum tanta præsertim gladiatorum sit impunitas. Sed proponam jus (ut opinor) æquum, quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus aut in mores cum contumeliâ dixerò, quominus mihi inimicissimus sit, non recusabo. Sin consuetudinem meam, quam in re publicâ semper habui, tenuero; id est, si libere, quæ sentiam, de re publicâ dixerò; primum,

deprecor, ne irascatur : deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi : armis utatur, si ita necesse est, (ut dicit) sui defendendi causâ : iis, qui pro re publicâ, quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius ?

Quod si, ut a quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia ; feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum : “ Non idem tibi, adversario Cæsaris, licebit, quod Pisoni socero : ” et simul admonent quiddam, quod cavebimus ; nec erit justior, patres conscripti, in senatum non veniendi morbi causa, quam mortis.

XII. Sed, per Deos immortales ! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam (ut quidam nimis creduli suspicantur), quæ semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est, non opes violentas, et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium, et gloriam, concupisse. Est autem gloria laus recte factorum, magnorumque in rempublicam fama meritorum, quæ, cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis, testimonio comprobatur.

Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te præter cæteros esse expertum viderem. Quem potes recordari in vitâ tibi illuxisse diem lætiores, quam cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœnâ affectis, te domum recepisti ? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ, studia tum laudi et gratulationi tuæ se non obtulerunt ? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant, et tuo nomine gratulabantur. Recordare,

quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes, earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abjecisse. Hanc tu, Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti tantam dignitatem deponere?

XIII. Tu autem, M. Antoni, (absentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordia! quanto metu veterani, quantâ sollicitudine civitas tum a te liberata est! Tuum collegam, depositis inimiciis, oblitus auspicia, [te ipso augure nuntiante,] illo primum die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius, in Capitolium a te missus, pacis obses fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nullâ in concione unquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia (ut illi voluerant) libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ: maximum autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est a te, a te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim, propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet; sic tu, propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti.

Num hujusce, cum pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ, pœnitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci, ut suspicer, te pecuniâ captum. Licet, quod cuique libet, loquatur: credere non est necesse: nihil enim unquam in te sordidum, nihil humile, cognovi: quamquam solent domestici depravare nonnunquam: sed novi

firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses!

XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te unum posse, quam omnes; et metui a civibus tuis, quam diligere, malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum esse civem, bene de republicâ mereri, laudari, coli, diligere, gloriosum est: metui vero, et in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui "*Oderint, dum metuant,*" dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen multa audisti ex me sæpissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut, propter armorum habendorum licentiam, metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quam L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Cæsaris efficere hoc non potest, ut malis carus esse quam metui, nihil cujusquam proficiet nec valebit oratio: quem qui beatum fuisse putant, miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui eâ lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summâ intersectoris gloriâ, interfici possit. Quare flecte te, quæso, et majores tuos respice; atque ita gubernare rempublicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus nec clarus esse quisquam potest.

XV. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri, permoleste fero. Quid enim, gladiatoribus, clamores innumera-bilium civium? quid populi concursus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid iis tribunis plebis qui vobis adversantur? parumne hæc significabant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plau-

sus, vel testimonia potius et judicia populi Romani, vobis parum magna videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, et in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! nisi forte Accio tum plaudi, et, sexagesimo post anno, palmam dari, putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatusissimo spectaculo studium populus Romanus tribueret absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore leniret.

Equidem is sum, qui istos plausus, cum a popularibus civibus tribuerentur, semper contemserim: idemque, cum a summis, mediis, infimis, cum denique ab universis, hoc idem fit; cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt; non plausum illum, sed iudicium, puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima; num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? Satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est; jucundum amicis, in quo vincit omnes; carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? certe in nullo. Quid igitur? hoc, vos, (per Deos immortales!) quale sit, non interpretamini? Quid eos de vestrâ vitâ cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit?

Cepi, patres conscripti, reversionis meæ fructum; quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, exstaret constantiæ meæ testimonium; et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ, reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis rei publicæ, accesserit.

IN M. ANTONIUM

Philippica Secunda.

ARGUMENTUM.

Habitâ a Cicerone IV Non. Sept. oratione primâ in Antonium, ille se in villam Tiburtinam contulit, ibique septemdecim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII Cal. Octob. habito senatu, in absentem Ciceronem, (qui se tuto in senatum venire non posse intelligebat) quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fuse graviterque respondet, ac simul omnia Antonii scelera et flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ, ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, et deinde in lucem edita est.

IN M. ANTONIUM

Philippica Secunda.

I. QUONAM meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut nemo, his annis viginti, reipublicæ fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar: nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causâ lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quam L. Catilina, furiosior quam P. Clodius, viderere, ultro maledictis me lacessisti: tuamque a me alienationem commendationem tibi ad cives impios fore putavisti.

Quid putem? contemtumne me? Non video, nec in vitâ, nec in gratiâ, nec in rebus gestis, nec in hac meâ mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ, dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est: quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium, dicere? Illud profecto est: non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus respondeo, de amicitîâ, quam a me violatam esse criminatus est, (quod ego gravissimum crimen judico) pauca dicam.

II. Contra rem suam me, nescio quando, venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro

familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe, sed ætatis flore, collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse.

At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti): domum meam ventitâras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitie tuæ, consulisses. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.

Auguratûs petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetiturum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat a pluribus nominari), tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversâ republicâ, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italiâ Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

III. At beneficio sum usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris? Quem ipse victor (qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum) salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse: quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, (quos tu ipse viros clarissimos appellare soles) tantam essent gloriam consecuti. Quale autem bene-

ficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Quâ in re, non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse.

Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit; in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam, in illâ querelâ, (miserâ quidem et luctuosâ, sed mihi, pro hoc gradu in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessariâ) quid est dictum a me cum contumeliâ? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses; cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia; cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, et de te et a te latas confiterere; cum auspicia augur, intercessionem consul, sustulisses; cum esses fœdissime stipatus armatis; cum omnes impuritates pudicâ in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus. At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de reipublicâ graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit.

IV. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis experts, et vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nôset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ, in medium protulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere e vitâ vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epistolis, quæ, prolata si sint, inepta videantur! quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda!

Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo di-

This ought to be printed male

serte, ut Mustellæ Tamisio et Tironi Numisio videaris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Quî possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te, tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit.

Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id obicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis literis est, non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existimem; quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas literas (etsi jure poteram, a te laccessitus) tamen non proferam; quibus petis, ut tibi per me liceat quemdam de exsilio reducere; adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coercere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse; in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege latâ.

V. Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint; alterum peto a vobis, ut me, pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam, cum in omni vitâ, tum in dicendo, moderationem modestiamque cognôstis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit,

respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem ; ne ille quidem me ut consularem. Et si ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rem publicam gerit, vel quod ita factus est consul : ego, sine ullâ controversiâ, consularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus, verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententiâ ? Hæc tu, homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiâque gesta sunt, ausus es vituperare ? Quis autem, meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est ? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet ; quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale.

Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est : placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac republicâ vivet auctoritas : placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M' Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati : placuit idem, quod consularibus, M. Catoni : qui cum multa, vitâ excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit ; qui, ut me primum decedens ex Syriâ vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro ? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret ; qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. Sed, quoniam illis quos nominavi, tot et talibus viris, respublica orbata est ; veniamus ad vivos, qui duo e consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summâque prudentiâ, rebus iis

gestis quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis : eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est : qui honos, post conditam hanc urbem, habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ, quâ gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tutum ! Hunc tu cum auctorem et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ, debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi, esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum : tu, sororis filius, ecquid ad eum unquam de re publicâ retulisti ? At ad quos refert ? Dii immortales ! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt.

Hodie non descendit Antonius. Cur ? Dat natalicia in hortis. Cui ? Neminem nominabo : putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam ! o impudentiam, nequitiam, libidinem, non ferendam ! Tu, cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de re publicâ nihil refers ; ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhaustiunt ? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus !

VII. Adeone pudorem cum pudicitiâ perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam ; tu homines perditissimos cum gladiis collocasti ? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas ?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa (credo) nefaria senatûs-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt, (nihil enim boni nôsti) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare ! Quis enim eques Romanus, quis (præter te) adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit ? quis

nomen non dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere, potuerunt. Et enim, cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur (consciorum indiciis, suâ manu, voce pæne literarum coacti), se Urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam, consensisse; quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? An verebare, ne non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut, totâ in oratione, tecum ipse pugnares; ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta atque contraria; ut non tanta mecum, quanta tecum, tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatēbare; pænâ affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudâsti: quod totum senatûs est, reprehendisti: nam comprehensio sontium, mea; animadversio, senatûs fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed (quod minime vult) stultitiæ, quâ vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cellâ Concordiæ, (o Dii immortales!) in quâ, me consule, salutare sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent. Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes

ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyraeis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vides. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alteri salutaria?

At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (Dii boni!) non decebat! In quo est tua culpa nonnulla: aliquid enim salis ab uxore mimâ trahere potuisti. "Cedant arma togæ." Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit; libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis, cedere. Nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter, neque illos neque ullas te omnino literas nôsse: me nec reipublicæ nec amicis unquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ, et juventuti utilitatis, et nomini Romano laudis, aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus.

IX. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es, negotiumque transgisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? [Sed] quid? ego favisse me tibi fateor; suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui: prius enim rem transegit, quam quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset. At lætatus sum. Quid ergo? in tantâ lætitiâ cunctæ civitatis, me unum tristem esse oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim at-

tinebat novâ lege quæri de eo qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id, tot annis post, tu es inventus qui diceres?

Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam meâ culpâ civile bellum esse natum; in eo non tu quidem totâ re, sed (quod maximum est) temporibus, errâsti.

X. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, (quantum facere enitique potui) quin Pompeium a Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompeium a meâ familiaritate disjuxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare; suadere, impudens.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret; alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem ego, cum jam omnes opes et suas et populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset; seroque ea sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem; pacis, concordiae, compositionis, auctor esse non destiti: meaue illa vox est nota multis: "Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coïsses, aut nunquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ." Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de republicâ consilia fuerunt; quæ si valuissent, respublica staret; tu, tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses.

XI. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, patres con-

scripti, ne (quod turpissimum est) prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim, jactasse se aliquos, ut fuisse in istâ societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset.

Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim, si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahala? His igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in eâ familiâ natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem, cujusquam ferre potuit, me auctorem (credo) desideravit: qui, etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Ciliciâ ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas, excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae præposuit, depulsorque dominatus, quam particeps, esse maluit. An L. Tilius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ, fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? et

hos auctoritate meâ censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum est persequi cæteros: idque reipublicæ præclarum, fuisse tam multos; ipsis gloriosum.

XII. At, quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. "Cæsare interfecto," inquit, "statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus." Cur mihi potissimum? quod sciebam? Vide, ne illa causa fuerit appellandi me, quod, cum rem gessisset consimilem rebus iis quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum exstitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit; etiam, lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis est igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes ergo in culpâ: etenim omnes boni (quantum in ipsis fuit) Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio, defuit; voluntas nemini.

Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: "M. Brutus, (quem ego honoris causâ nomino) cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse." Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te honoris causâ nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque major! Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indor-

mientem? Nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis?

XIII. Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas, esse; siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum, occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? Si parricidæ, cur honoris causâ a te sunt, et in hoc ordine et apud populum Romanum, semper appellati? Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab Urbe plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio et Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint; quandoquidem tertium nihil potest esse.

Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: Quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi iudicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi objectum est, quærent, sitne verum; ne cui negent. Etenim vereor, ne aut, celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (pro, sancte Jupiter!) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris, est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me tu consilii societatem, tamquam in equum Trojanum, cum principibus includis? Non recuso: ago etiam gratias, quoquo animo facis; tanta

enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem.

Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te prædicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingrata literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum.

XIV. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam, de republicâ sustulisset: et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, (mihi crede) non solum unum actum, sed totam fabulam, confecissem. Quamquam, si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est; et, ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem, (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat.

Quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, "Cui bono fuerit;" vide, quæso, ne hæreas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant; tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas; qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti; qui, per easdem tabulas, innumerabilem pecuniam dissipasti; ad quem e domo Cæsaris tam multa delata sunt; cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina; agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset?

Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de republicâ bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico; fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus, objecisti. Quo quidem tempore si (ut dixi) meum consilium auctoritasque valuisset; tu hodie egeres; nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœstitiâ fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam, vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa, molestiis omnibus liberaret. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent; ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius in hac urbe, mansisses.

At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summâ re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et specta-

rem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et postea dignitati; ille præsentī dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille singularis vir, ac pæne divinus, de me senserit, sciunt, qui eum de Pharsalicâ fugâ Paphum persecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii; cum me vidisset plus fateretur, se speravisse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem, esse fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum; magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum.

Hæreditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed quī istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius HS ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorē esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit hæredem; ut, cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amaret is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præterit; Q. Furius, honestissimi equitis Romani, suique amicissimi, quem palam hæredem semper factitarat, ne nomen quidem perscripsit; te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius quā facie fuerit, quā staturâ, quo municipio, quā tribu. Nihil scio, inquires, nisi quæ prædia habuerit. Igitur, fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum

hominum, ejectis veris hæredibus, tamquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse hæreditatem patris non adîsses.

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in alienâ villâ declamâsti? quamquam tu quidem, (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi, causâ, declamitas. Et vero adhibes, joci causâ, magistrum, suffragio tuo et compotorum tuorum, rhetorem; cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est, in te et in tuos dicta dicere. Vide autem, quid inter te et avum tuum intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, patres conscripti; et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignâsti, et quidem immunia, ut, pro tantâ mercede, nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano; quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt: nec enim omnia effundam; ut, si sæpius decertandum sit (ut erit), semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

XVIII. Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoriâ, prætextatum te decoxisse? Patris, inquires, ista culpa est. Concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset, lege Rosciâ, decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset.

Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti: primo vulgare scortum: certa fla-

gitii merces, nec ea parva. Sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit; et, tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit.

Nemo unquam puer, emtus libidinis causâ, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tu tamen, nocte sociâ, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere: quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem, amore ardens, confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exilium esse iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summâ spe et animi et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus; eumque a tuâ non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses?

XIX. Sed jam stupra et flagitia omittam: sunt quædam, quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miseriis, fecit, et ad ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ, peto, ut, quamquam multo notiora vobis quam mihi sunt, tamen (ut facitis) attente audiat. Debet enim talibus in rebus excitare animos, non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tam-

etsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est: quid dicam, ipse optime intelligit. Iter inde Alexandriam contra senatûs auctoritatem, contra religiones: sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat; neque erat usquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneress, præter unum Misenum, quod cum sociis, tamquam Sisaponem, tenebas?

XX. Venisti e Galliâ ad quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad [parentem tuam] venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer a te: itaque ne loqui quidem sum te passus de gratiâ. Postea custoditus sum a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ: quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tuâ sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi, pro tuis in me injuriis, satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te, ultro mihi idem illud deferentem, nunquam sim adhortatus: quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam.

Quæstor es factus, deinde continuo, sine senatûs consulto, sine sorte, sine lege, ad Cæsarem cucurristi: id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiae, (perditis vitæ rationibus) perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus et tuis

rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas), advolâsti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus, impure atque intemperanter, sed quæ in nos fortunasque nostras, id est, in universam rempublicam, impie ac nefarie, fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum, L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, Calendis Januariis, labantem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sanâ mente esset, consulere velletis; tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit; cervicesque suas ei subjecit securi, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus (et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis), quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis, reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum), tua illa pestifera intercessio nominabitur.

Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus, adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed sæpius: neque tu tecum de senatûs auctoritate agi passus es. Quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de venditâ atque addictâ sententiâ demovere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te: quorum incolumis

fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus; quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses.

XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto, quam hæc falsa, quam levia; præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in personâ tuâ constitisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum unquam immemorem fore, consules ex Italiâ excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit; omnes consulares, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent; prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatûs, omnem sobolem juventutis, unoque verbo, rempublicam expulsam atque exterminatam suis sedibus!

Ut igitur in seminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ, causa belli, causa pestis atque exitii, fuit. Reliquæ partes tribunatûs principio similes. Omnia perfecit, quæ, senatus, salvâ republicâ ne fieri pos-

sent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. Restituebat multos calamitosos : in his patruī nulla mentio. Si severus, cur non in omnes ? si misericors, cur non in suos ? Sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de aleā condemnatum, collusorem suum, restituit : quasi vero ludere cum condemnato non liceret : sed ut, quod in aleā perdidderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret ? absentem (credo) in reos relatum ; rem indictā causā judicatam ; nullum fuisse de aleā lege judicium ; vi oppressum, et armis ; postremo, (quod de patruo tuo dicebatur) pecuniā judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et republicā dignus. Nihil id quidem ad rem : ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem vero, omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleā ludere, lege, quæ est de aleā, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur ?

In eodem vero tribunatu, cum Cæsar, in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset ; quæ fuit ejus peragratio itinerum ? lustratio municipiorum ? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse qui in Italiā tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res : etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est ? [tantam turpitudinem ?] tantum dedecus ?

XXIV. Vehebatur in essedo tribunus plebis : lictores laureati antecedeabant : inter quos, apertā lecticā, mima portabatur ; quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam,

consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus ; comites nequissimi ; rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris fecunditatem calamitosam ! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam, impressit.

Reliquorum factorum ejus, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est : saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. Fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa et tua (illi secuti sunt, tu quæsisisti, ducem) ; tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessaliâ Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti : magnum beneficium : potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac, id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia a te non sit erepta ; licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres ?

XXV. Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid est ? num mentior ? Quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri ! Si te municipiorum non pudebat ; ne veterani quidem exercitûs ? Quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit ? quis, qui nescierit, venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum ? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere ?

Italiæ rursus percursatio, eâdem comite mimâ ; in oppida militum crudelis et misera deductio ; in Urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Accessit, ut, Cæsare ignaro, (cum ille esset Alexandriæ)

beneficio amicorum ejus, magister equitum constitueretur. Tum existimavit, se suo jure cum Hippiâ vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas, proferam? Cogebat egestas: quo se verteret, non habebat. Nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio, hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omitamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu, istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem, non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si, inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is, vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, et totum tribunal, implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida.

XXVI. Cæsar Alexandriâ se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur; meâ autem sententiâ, si quis reipublicæ sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii (miserum me! consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Unâ in illâ re servitutis oblita, civitas ingemuit; servientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis hominibusque hostis, qui ad illud

scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidâset audacia.

Tantus igitur te stupor oppressit, vel (ut verius dicam) tantus furor, ut, primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitiâ cærior!

XXVII. In ejus igitur copias cum se subito ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poëtam nescio quem, "male parta male dilabuntur." Incredible, ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus, effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex, et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum, paucis diebus, nihil erat.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ, si fuit, fuit animal unum: Oceanus (medius fidius) vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, servorum in cellis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta.

Non modo unius patrimonium, quamvis amplum (ut illud fuit), sed urbes, et regna, celeriter tanta nequitia devorare potuisset.

At ejusdem ædes etiam, et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquamdiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diversi non pudet? in quâ, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum.

XXVIII. An tu, illa in vestibulo rostra, spolia, cum adspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen et te, et tua, et tuos, nôsti. Nec vero te unquam, neque vigilantem neque in somnis, credo mente posse consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, [violentus] et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, et sanctissimâ disciplinâ? Fuit enim ille vir, patres conscripti, (sicut scitis) cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus, pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ, sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere jussit, ex Duodecim Tabulis: claves ademit; exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vitâ nihil est honestius, quam quod cum mimâ fecit divortium? At quam crebro usurpat "Et consul et Antonius!" hoc est dicere, et consul, et impudicissimus; et consul, et homo nequissimus: quid enim est aliud Antonius? Nam, si dignitas significaretur in nomine, dixisset (credo) aliquando avus tuus se "et consulem et An-

tonium." Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus: nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum; quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est.

XXIX. Cur ei bello [tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines,] defuisti? Gustâras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalicâ antesignanus: L. Domitium, nobilissimum et clarissimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servâset, crudelissime persecutus trucidâras. Quibus rebus tantis, talibus, gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque, quem locum apud ipsum Cæsarem, post ejus ex Africâ reditum, obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento (ut ipse dicebas) filius, appellatus es de pecuniâ, quam pro domo, pro hortis, pro sectione, debebas.

Primo respondisti plane ferociter: et (ne omnia videar contra te) propemodum æqua et justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? An ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum populumque Romanum, contra Deos patrios, arasque et focos, contra patriam, tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te et ad prædes tuos, milites misit; cum, repente a te præclarâ

illâ tabulâ prolatâ, qui risus hominum ! tantam esse tabulam ! tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis adspectus : vestis Pompeii non multa, eaque maculosa ; ejusdem quædam argentea vasa collisa ; sordida mancipia ; ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus.

Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii, decreto Cæsaris, prohibuerunt. Hærebat nebulo : quo se verteret, non habebat. Quin, his ipsis temporibus, domi Cæsaris, percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sicâ : de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti ? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis, tam timidus fuerit, pertimescat ?

XXX. Profectus est tandem aliquando in Hispaniam : sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit ? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni ; aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessaliâ, Africâ, Hispaniâ. Omnibus affuit his pugnis Dolabella : in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris ; nollem : sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid censes ? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto : fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea Deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem ; in quæ tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus ; etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui ? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos, Cn.

Pompeii pugnare te sectorem. An tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispaniâ dimicaret ?

Qui vero Narbone reditus ? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditûs mei. Volui, si possem, etiam ante Calendas Januarias, prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem ; primum luce, non tenebris ; deinde cum calceis et togâ, nullis nec Gallicis nec lacernâ. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiae tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis, nullum turpius vidi, nullum audiui. Qui magister equitum fuisse tibi videre, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares ; is, per municipia coloniasque Galliæ, a quâ nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacernâ cucurristi.

XXXI. At videte levitatem hominis. Cum horâ diei decimâ fere ad Saxa Rubra venisset, delituit in quâdam cauponulâ, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum : inde cisio celeriter ad Urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu ? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur ; eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta : caput autem literarum, sibi cum illâ mimâ posthac nihil futurum : omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit : caput aperuit ; in collum invasit. O hominem nequam ! (quid enim aliud dicam ? magis proprie nihil possum dicere.) Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco Urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu, perturbâsti ! Et domi quidem causam

amoris [habuisti;] foris etiam turpiorem, ne L. Plan-
cus prædes tuos venderet. Productus autem in concio-
nem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ
causâ venisse, populum etiam dicacem in te reddi-
disti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis : ad majora
veniamus. Cæsari ex Hispaniâ redeunti obviam
longissime processisti. Celeriter îsti, redisti, ut co-
gnosceret te, si minus fortem, attamen strenuum.
Factus es ei rursus, nescio quomodo, familiaris. Ha-
bebat hoc omnino Cæsar : quem plane perditum ære
alieno, egentemque, si eundem nequam hominem
audacemque cognôrat, hunc in familiaritatem liben-
tissime recipiebat. His igitur rebus præclare com-
mendatus, jussus es renunciari consul, et quidem
cum ipso. Nihil queror de Dolabellâ, qui tum est
impulsus, inductus, elusus. Quâ in re quanta fuerit
utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis igno-
rat ? Ille induxit, ut peteret : promissum et recep-
tum intervertit, ad seque transtulit : tu ejus perfidiæ
voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Calendæ Ja-
nuariæ : cogimur in senatum : invectus est copio-
sius multo in istum et paratius Dolabella, quam
nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dii boni !

Primum, cum Cæsar ostendisset, se, priusquam
proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum ;
(quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi
aliquid, et diceret) sed cum Cæsar ita dixisset ; tum
hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse
dixit, ut comitia auspiciis vel impedire vel vitare
posset : idque se facturum esse asseveravit. In quo
primum incredibilem stupiditatem hominis cognos-
cite. Quid enim ? istuc, quod te sacerdotii jure fa-
cere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses,
minus facere potuisses ? Vide, ne etiam facilius :
nos enim nuntiationem solum habemus ; consules et
reliqui magistratus etiam spectionem. Esto, hoc im-
perite : nec enim est ab homine nunquam sobrio

postulanda prudentia: sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges; et, si quis servavit; non habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inscitia impudentiâ est; nec scit quod augurem, nec facit quod pudentem, decet. Atque ex illo die recordamini ejus, usque ad Idus Martias, consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? Nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, a collegâ petebat.

XXXIII. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: quiescit. Renuntiatur: tacet. Prima classis vocatur: renuntiatur: deinde (ut assolet) suffragia: tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio, bonus augur (Lælium diceres) "Alio die," inquit. O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Calendis Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras. Ergo (hercule) magnâ, ut spero, tuâ potius quam reipublicæ calamitate, ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione; augur auguri, consul consuli, obnuntiâsti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella; rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiâsti; confitere te, cum, "Alio die," dixeris, so-

brium non fuisse : sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur a collegâ requiro.

Sed, ne forte, ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus.

XXXIV. Non dissimulat, patres conscripti : apparet esse commotum : sudat, pallet : quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio ? Cupio audire ; ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus, appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in sellâ aureâ, coronatus. Adscendis ; accedis ad sellam ; (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema ? non enim abjectum sustuleras ; sed attuleras domo meditatam et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi ; ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, cum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles ; et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset.

At etiam misericordiam captabas : supplex te ad pedes abjiciebas : quid petens ? ut servires ? Tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia patere, ut facile servires : a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus ! Quid hoc turpius ? quid fœdius ? quid suppliciis omnibus dignius ? Num exspectas, dum te stimulis fodiam ? hæc te, si ullam partem sensûs habes, lacerat, hæc cruentat, oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam : dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit ?

At etiam adscribi jussit in Fastis ad Lupercalia,

“C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium, consulem, populi jussu, regnum detulisse; Cæsarem uti noluisse.” Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo Urbem odisse, sed etiam lucem; cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem, vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus, Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut, multis post sæculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus.

XXXV. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro, tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum non est. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ, propter conscientiam scelerum, desperatio vitæ? cum ex illâ fugâ, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti.

O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desisses, similem te futurum tui. Itaque, cum cæteri consulares irent, redirent, in sententiâ mansi: neque te illo die, neque postero, vidi; neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi dies ille, M. An-

toni, fuit? Quamquam mihi subito inimicus exististi, tamen me tui miseret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, (Dii immortales!) et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem, puerum nobilem, [M. Antonii filium,] M. Bambalionis nepotem. Quamquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant (me quidem dissentiente), funeri tyranni, si funus illud fuit, scelerrissime præfuiisti: tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum, et, ex maximâ parte, servorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti.

Idem tamen, quasi fuligine abstersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara senatûs-consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii, figeretur. Meministi ipse, de exsulibus, scis, de immunitate, quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republicâ sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum.

Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non jam singillatim, sed provinciis totis, dabatur. Itaque, si hæc manent (quæ stante republicâ manere non possunt), provincias universas, patres conscripti, perdidistis: neque vectigalia so-

lum, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis deminutum est.

XXXVII. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen (si iis, quorum erat, non redderetur) quæ nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties HS, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Calendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diversis emebantur, non insciente te; sed unum egregium de rege Deiotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum; quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæsar? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Is igitur, a quo vivo, nec præsens nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratosus. Compellârat hospitem præsens; computârat; pecuniam imperârat; in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus suis collocârat; Armeniam abstulerat, a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modo "æquum" sibi videri, modo "non iniquum." Mira verborum complexio! At ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularem, æquum dixit videri. Syngrapha HS centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostrâ, sine reliquorum hospitem regis sententiâ, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniêre, et veniunt. Quâ ex syngraphâ quid sis acturus, meditare, censeo. Rex enim ipse, suâ sponte, nullis commentariis Cæsar, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat, homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne

iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex istâ syngraphâ deberi dicit pro iis rebus quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis, loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur, pecuniæ. At quam cæca avaritia est! Nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur; statuiturque, ne, post M. Brutum proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? An, Cæsaris decreto, Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At, hujus venditione decreti, (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic venditor.

Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum, eorum reditus æquatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicârit; deinde, nescio cur reliquis idem non tribuas: neque enim plus quam tres aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tuâ misericordiâ simili non fruuntur? cur eos habes in loco patruï? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti; eamque petitionem comparâsti, quæ et risus hominum et querelas moveret.

Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? Cum tuâ quid interest, nulla auspicia sint; cum tuorum, tum sis religiosus? Quid? eundem in septemviratu nonne destituisti? Intervenit enim. Quid

metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, aliâ conditione quæsitâ et ante prospectâ. Non est satis: probri insimulasti pudicissimam feminam. Quid est, quod addi possit? Contentus eo non fuisti: frequentissimo senatu Calendis Januariis, sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabellâ causam odii, dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbior, qui in Dolabellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie, dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæsaris, pacis causâ, confirmata sunt a senatu, quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut, ex Calendis Juniis, de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Calendas Junias exspectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti?

O præclaram illam percursionem tuam mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius pæne non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud "Pæne" tollatur!

At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam, proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, (qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus) hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. Mi-

mos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani et Leontini in populi Romani patrimonio [grandi fœnore] et fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset; rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter Italiamque redeamus.

XL. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante deduxerat. Consuluisti me per literas de Capuâ tu quidem, (sed idem de Casilino respondi) possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem, insolentiâ elatus, omni auspicio jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pæne perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione, advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquires, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hastâ, valeat hasta; valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ; quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam, (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes; quid satis potest dici de tantâ impudentiâ? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelli-

ges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ et temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit.

XLI. At quam multos dies in eâ villâ turpissime est perbacchatus ! Ab horâ tertiâ bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera ! “Quam dispari domino !”... quamquam quomodo iste dominus ? sed tamen quam a dispari tenebantur ! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum, diversorium. Quæ in illâ villâ ante dicebantur ? quæ cogitabantur ? quæ literis mandabantur ? jura populi Romani, monimenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrinæ. At vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum : natabant pavimenta vino : mdebant parietes : ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres-familias, versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamnâ. Admissus est nemo. Jure id quidem : in homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia.

Cum, inde Romam proficiscens, ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. At iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates : sed tamen in viâ habitabant. Quid Anagnini ? qui, cum essent devii, descenderant, ut istum, tamquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu ; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum ; præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustellam et Laconem ; quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas contumeliasque commemorem, quibus invecus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos, patronos adoptâssent ? magno quidem judicio, studio, benevolentia, caritate ; non ut te, ut Basilum, vi et armis, et alios vestri

similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens.

XLII. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit ! quâ re tibi nuntiâtâ, (ut constabat inter eos, qui unâ fuerunt) concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse et arma. Collegam quidem de cœlo detraxisti ; effecistique, non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

Qui vero reditus inde Romam ? quæ perturbatio totius urbis ? Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem ; modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi. Ista vero quæ et quanta barbaria est ! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites : scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Calendis Juniis cum in senatum (ut erat constitutum) venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro lætatus est ; statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit : idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius ; in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit : alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit ; quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unâ cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

XLIII. Et tu in Cæsaris memoriâ diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic Divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret. Collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? cur honorem, Cæsari tuâ lege datum, deserui patimur? An supplicationes, addendo diem, contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva.

Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate, metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Dissertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertior in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperiēs, ex tam longâ oratione meâ, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus.

XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ithyræos, cum sagittis deducis in forum? Præsidiū sui causâ se facere

dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in suâ civitate, sine armatorum præsidio, non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate et benevolentia civium septum oportet esse, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed, quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes (mihi crede) esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux (quam ego sine contumelia describo) nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes; tamen a republicâ revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris: sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas; servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam, repellendum.

Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt; at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus; qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem licebat. Spurii Cassius et Melius, M. Manlius, propter suspicionem regni appetendi, sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem, impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum; præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsâ conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem,

quo dictaturam sustulisti. Pone ante oculos lætitiā senatūs populique Romani : confer cum nundinatione tuā tuorumque : tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed, nimirum, ut quidam (morbo aliquo, et sensūs stupore) suavitatem cibi non sentiunt ; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustatum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare ? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo : si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit ?

Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis ; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies et noctes timere a suis ? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus ; aut tu es ullâ re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia : res bello gesserat, quamvis reipublicæ calamitosas, attamen magnas : multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitârat, effecerat : muneribus, monimentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat : suos præmiis, adversarios clementiæ specie, devinxerat. Quid multa ? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum ; cæteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed, ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam populus Romanus, quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Hæc igitur non cogitas ? nec intelligis, satis esse viris fortibus didicisse, quam sit re pulchrum, beneficio gratum, famâ gloriosum, tyrannum occidere ? An, cum illum homines non tulerint, te ferent ? Certatim posthac

(mihi crede) ad hoc opus curretur ; nec occasionis tarditas expectabitur.

Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni : quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera : mecum, ut voles ; cum republicâ redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris : ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens ; non deseram senex : contemsi Catilinæ gladios ; non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest ; ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si, abhinc annos prope viginti, hoc ipso in templo, negavi posse mortem immaturam esse consulari ; quanto verius nunc negabo, seni ! Mihi vero, patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo hæc opto : unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam ; hoc mihi majus a Diis immortalibus dari nihil potest : alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republicâ quisque mereatur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Nona.

ARGUMENTUM.

REFERENTE Pansâ consule de honore Ser. Sulpicii, qui, legatus ad Antonium cum Pisone et Philippo missus, prope castra quidem pervenerat; sed, antequam senatûs mandata exponeret, obierat; P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publice sepulcrum censuit; statuam non censuit; quod statuæ decerni solerent iis qui in ipsâ legatione essent interfecti, non, quibus mortem casus attulisset. Post eum, Cicero rogatus, honorem sepulcri Sulpicio non ademit; sed eum omnino statuâ ornandum esse censuit; eâ potissimum ratione usus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non ei casus, verum ipsa legatio, mortem attulisse videatur: atque in hanc sententiam graviter, ornate, copiose, disputat. Senatûs-consultum in ejus sententiam factum esse, ex eo perspicitur, quod Pomponius, “de Origine Juris,” exstare pro rostris Augusti statuam illam auctor est.

IN M. ANTONIUM

Philippica Nona.

I. VELLEM, Dii immortales fecissent, patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quæreremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renunciare potuisset, reditus ejus et nobis gratus fuerit, et reipublicæ salutaris, futurus: non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere: sed, cum Ser. Sulpicius ætate illos anteiret, sapientiâ omnes, subito ereptus e causâ, totam legationem orbam et debilitatam reliquit. Quod si cuiquam justus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine ullo mortis metu, profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliquâ perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nullâ revertendi. Qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret; non recusavit, quominus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicæ ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens, retardavit: cumque jam ad congressum colloquiumque ejus pervenisset, ad quem erat missus, in ipsâ curâ et meditatione obeundi sui muneris excessit e vitâ.

Ut igitur alia, sic hoc, Cai Pansa, præclare, quod nos ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es, et ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem

statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monimentum exstare voluerunt, ut, in bellis periculosis, obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quærenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.

II. Lar Tolumnius, rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit; quorum statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam. Justus honos: iis enim majores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vitâ diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari et magni viri, (qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum) statuam videmus in Rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in quâ periculi suspicio non subesset. Nam, cum esset missus a senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis (ejus qui cum majoribus nostris bellum gesserat) classes habere, elephantos alere, prohiberet; Laodiceæ in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum a majoribus statua pro vitâ, quæ multos per annos progeniem ejus honestaret; nunc, ad tantæ familiæ memoriam, sola restat. Atqui et huic, et Tullo Cluvio, et L. Roscio, et Sp. Antio, et C. Fulcinio, qui a Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

III. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem vero ejus, non monimentis, sed luctu publico, honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa le-

gatio? Secum enim ille mortem extulit; quam, si nobiscum remansisset, suâ curâ, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentia, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui; si paruisset, munus sibi illud, pro republicâ susceptum, vitæ finem allaturum; maluit in maximo reipublicæ discrimine mori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, quâ iter faciebat, reficiendi se et curandi potestas fuit: aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, et eorum hortatio, qui unâ erant missi, ad requiescendum, et vitæ suæ consulendum. At ille, properans, festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. Cujus cum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quæ sibi jussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant et sententiâ Ser. Sulpicii constituta; declaravit, quam odisset senatum, cum auctorem senatûs extinctum læte atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca, ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello iudicium senatûs. Erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit.

IV. Quod si excusationem Ser. Sulpicii, patres conscripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vitâ privastis: quem cum videretis re magis morbum, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate

et sapientiâ effici posset, vehementius excusationi obstitistis ; atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum judicavisset, de sententiâ dejecistis. Ut vero Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium, meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus ejus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius : non multum ejus perturbationi meus dolor concedebat : sed uterque nostrum cedere cogeatur magnitudini animi, orationisque gravitati : cum quidem ille, maximâ laude et gratulatione omnium vestrum, pollicitus est, se, quod velletis, esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus ipse auctor fuisset. Quem, exsequi mandata vestra properantem, mane postridie prosecuti sumus : qui quidem, discedens, mecum ita locutus est, ut ejus oratio omen fati videretur.

V. Reddite igitur, patres conscripti, ei vitam, cui ademistis : vita enim mortuorum in memoriâ vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in Rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata : semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantem in republicâ tuendâ curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quædam, et incredibilis ac pæne divina, ejus, in legibus interpretandis, æquitate explicandâ, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quam justitiæ, fuit : ita ea, quæ proficisciebantur a legibus et a jure civili, semper ad facilita-

tem æquitatemque referebat ; neque instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuæ monimento non eget : [habet illa majora.] Hæc enim statua mortis honestæ testis erit ; illa, memoria vitæ gloriosæ ; ut hoc magis monumentum grati senatûs, quam clari viri, futurum sit.

Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur : qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si ille adesset. Est autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse : quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium : cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio, levare potest.

VI. Mihi autem, recordanti Ser. Sulpicii multos in nostrâ familiaritate sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, ænea statua futura, et ea pedestris, quam inaurata equestris ; qualis est L. Sullæ prima statua. Mirifice enim Ser. Sulpicius majorum continentiam diligebat ; hujus sæculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tamquam ex ejus auctoritate et voluntate, decerno : quæ quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monimenti minuet et leniet.

Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servilii sententiâ probari necesse est ; qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam, si mors legati sine cæde atque ferro nullum honorem desiderat ; cur decernit honorem sepulturæ, qui maximus haberi potest mortuo ? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio ; cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet ? Majores quidem nostri

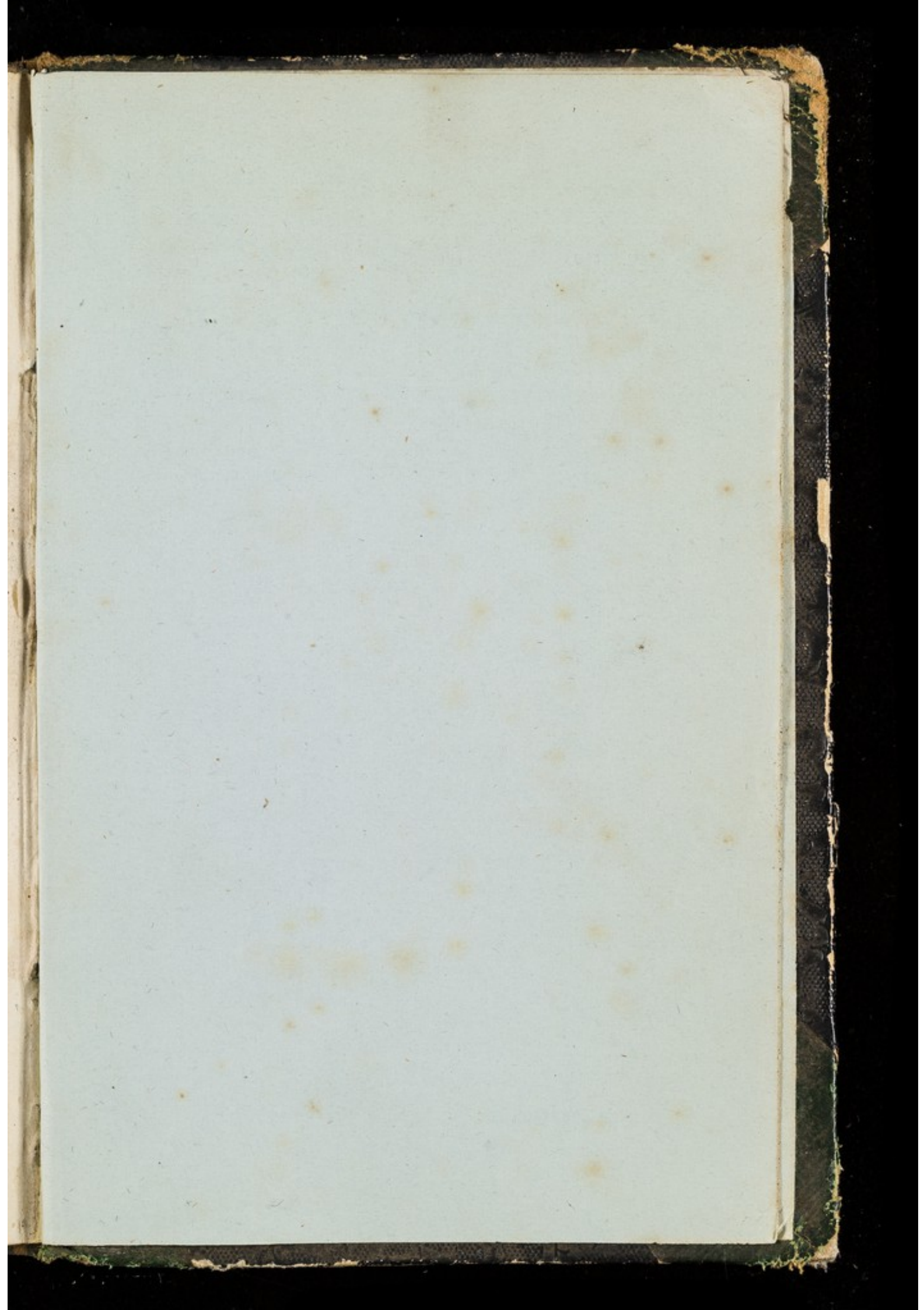
statuas multis decreverunt, sepulcra paucis. Sed statuæ intereunt tempestate, vi, vetustate : sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est ; quod nullâ vi moveri neque deleri potest : atque, ut cætera extinguuntur, sic sepulcra fiunt sanctiora, vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. Grati simus in ejus morte decorandâ, cui nullam jam aliam gratiam referre possumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. His enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiata rejectaque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna.

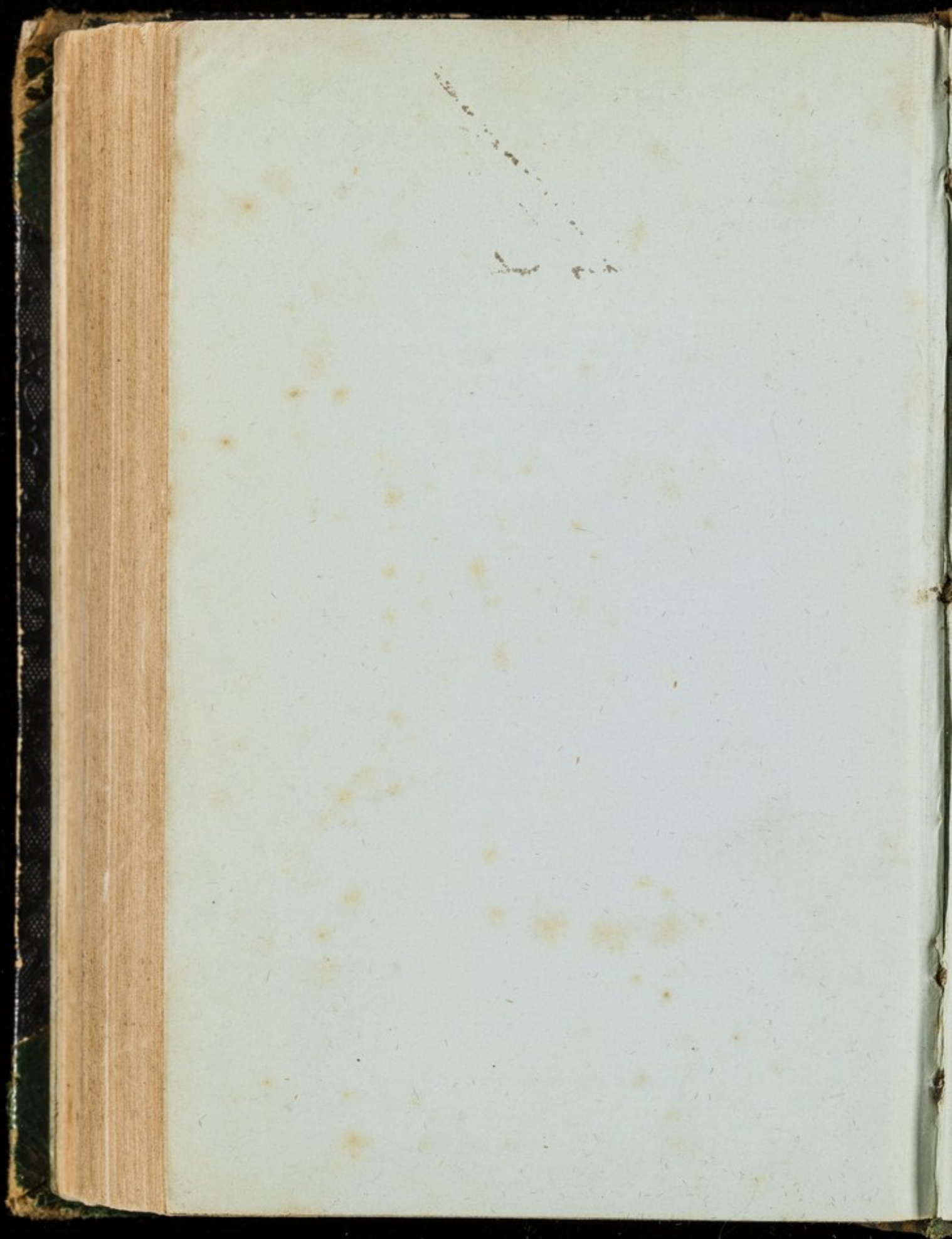
VII. Quas ob res, ita censeo : “ Cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemoniâ, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatûs, salutemque reipublicæ, vitæ suæ præposuerit, contraque vim gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo senatus eum miserat, perveniret ; isque, cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reipublicæ munere ; ejusque mors consentanea vitæ fuerit, sanctissime honestissimeque actæ, in quâ sæpe magno usui reipublicæ Ser. Sulpicius, et privatus, et in magistratibus, fuerit ; cum talis vir, ob rempublicam in legatione mortem obierit ; senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis sententiâ statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus [ludisque] liberos posterosque ejus quoquo versus pedes quinque habere, [quod is ob rempublicam mortem obierit,] eamque causam in basi inscribi : utique C. Pansa, A. Hirtilius, consules, alter ambove, si eis videatur, quæstoribus urbanis imperent, ut eam basim statuamque faciendam, et in Rostris statuendam, locent ; quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori attribuendam solvendamque curent. Cumque antea senatus auctoritatem suam, in virorum fortium fune-

ribus ornamentisque, ostenderit; placere, eum quam amplissime supremo die suo efferri. Et, cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemoniâ, Rufus, ita de republicâ meritus sit, ut his ornamentis decorari debeat; senatum censere, atque e re publicâ existimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemoniâ, Rufi, funeri remittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo alio in loco videatur, pedes triginta quoquo versus assignet, quo Ser. Sulpicius inferatur: quod sepulcrum, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit, uti quod optimo jure sepulcrum publice datum est."

FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.

LB

